

สารานุกรมกาฬสินธุ์

DCID LIBRARY

000008697

ณ ๘๑๕.๑๑๑ ม.๗

ณ ๘๓๔ ส

ค.๑

ผู้ทรงคุณวุฒิ

กระทรวงศึกษาธิการ

สารานุกรมการสัตตต่าฉินนง์

หนังสืออ่านเพิ่มเติมวิชาภาษาไทย
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

สารานุกรมการสัตตตุงหิมพ์

ศูนย์พัฒนาหนังสือ

กรมวิชาการ

สรวงปกาสิตคำฉันท์
สุกร ผลชีวิติน
ศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

ลิขสิทธิ์ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๓๘
ISBN 974-10-1499-6

พิมพ์ที่โรงพิมพ์การศาสนา
๓๑๔-๓๑๖ ถนนบำรุงเมือง เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพฯ ๑๐๑๐๐
นายปทุม ผิวนวนล ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา ปีที่พิมพ์ ๒๕๓๘

๘๙๕.๙๑๑ สุกร ผลชีวิติน.

สรวงปกาสิตคำฉันท์/สุกร ผลชีวิติน นิรันดร์ นวมารค
และปราณี บุญชุ่ม. _ กรุงเทพฯ : ศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ
กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๘.

๑๖๐ หน้า ; ๒๕ ซม.

ISBN 974-10-1499-6

หนังสืออ่านเพิ่มเติมวิชาภาษาไทย ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

๑. วรณกรกรมไทย. ๒. นิรันดร์ นวมารค. ๓. ปราณี บุญชุ่ม.
๔. สมพร จารุณี, บรรณาธิการ. ๕. ชื่อเรื่อง.

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง อนุญาตให้ใช้หนังสือในโรงเรียน

ด้วยกรมวิชาการได้จัดทำหนังสืออ่านเพิ่มเติมวิชาภาษาไทย เรื่อง
สรวงปกาสิตคำฉันท์ สำหรับระดับมัธยมศึกษาตอนปลายขึ้น กระทรวง
ศึกษาธิการได้พิจารณาแล้ว อนุญาตให้ใช้หนังสือนี้ในโรงเรียนได้

ประกาศ ณ วันที่ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๒

(นายบรรจง ชูสกุลชาติ)
ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

วันที่	๑๘ ธ.ค. ๒๕๓๒
เลขที่	๐๔๕๖๐/ค.๑
เลขที่พิมพ์	๘๙๖-๙๑๑

๘๓๔ ๕

๘๓๓

คำนำ

หนังสืออ่านเพิ่มเติมเรื่อง สรวงปกาสิตคำฉันท์ สำหรับระดับมัธยมศึกษาตอนปลายเล่มนี้ เป็นบทประพันธ์ของนายสุภร ผลชีวิน ซึ่งได้นำคำประพันธ์ประเภทฉันท์และกาพย์หลากหลายชนิดมารจนาเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับอานุภาพของพระเสาร์ ซึ่งสามารถดลบันดาลให้มนุษย์ประสบภัยพิบัติต่างๆ ได้ ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงชีวิตในช่วงหนึ่งของท้าวสุรสีห์ ซึ่งบังอาจขัดขืนไม่ยอมรับมเหสีอานุภาพของพระเสาร์ จนเป็นเหตุให้ได้รับวิบากกรรม กลายเป็นเรื่องราวผจญภัยที่น่าตื่นเต้นของท้าวสุรสีห์ ซึ่งมีทั้งสุขและทุกข์ คือความรักและสงคราม ผู้ประพันธ์ได้แสดงความสามารภ ความเชี่ยวชาญ และวิริยะอุตสาหะในเชิงการประพันธ์ร้อยกรองด้วยการนำฉันท์และกาพย์มาร้อยเป็นเรื่องราวได้อย่างไพเราะ แสดงให้เห็นแบบแผนของงานประพันธ์ร้อยกรองซึ่งหาได้ยากยิ่งในปัจจุบัน นับเป็นบทประพันธ์ที่มีค่าและถือได้ว่าเป็นมรดกทางภาษาและวรรณกรรมชิ้นหนึ่ง

เพื่อให้ผู้อ่านได้ศึกษาเรียนรู้แบบแผนของวรรณกรรมร้อยกรอง และได้รับอรรถรสจากบทประพันธ์นี้อย่างครบถ้วน กระทรวงศึกษาธิการจึงได้มอบหมายให้นายนรินทร์ นวมารค และนางปราณี บุญชุ่ม ร่วมกันจัดทำคำอธิบายเกี่ยวกับงานประพันธ์ประเภทคำฉันท์ แบบแผนข้อบังคับของบท

ร้อยกรองประเภทฉันทและคำอธิบายศัพท์ท้ายเรื่องไว้ด้วย ทั้งยังได้มอบหมายให้นายศักดิ์ศรี แยมันดดา นายนิรันตร นวมารค และนางปราณี บุญชุ่ม ร่วมกันตรวจพิจารณาปรับปรุงแก้ไขจนเป็นบทกวีนิพนธ์ที่ไพเราะงดงามยิ่งขึ้นด้วย

กรมวิชาการหวังเป็นอย่างยิ่งว่า บทประพันธ์ร้อยกรอง สรวงปลาสิตคำฉันท นี้จะช่วยให้ผู้อ่านได้รับความรู้และความเพลิดเพลินเป็นอย่างดี และอาจจะช่วยให้เกิดความบันเทิงใจสร้างสรรค์งานประพันธ์ร้อยกรองชิ้นบ้างก็ได้ กรมวิชาการขอขอบคุณผู้มีส่วนร่วมในการจัดทำหนังสือนี้ไว้ในโอกาสนี้

พ.ศ. ๒๕๓๖

(นายพะนอม แก้วกำเนิด)

อธิบดีกรมวิชาการ

๑๓ ธันวาคม ๒๕๓๖

สารบัญ

	หน้า
คำนำ.....	
นมัสการกถา.....	๑
อารัมภบท.....	๒
พระเสาร์เทวานุภาพ.....	๔
พิลาปสุรสีห์จร.....	๑๓
มิ่งสมรวิรัชพิลาส.....	๓๓
เสาร์นถประสาทพร.....	๕๑
อมรฤทธิมหิทธิศร.....	๖๕
คีนนครทิพย์ไอศูรย์.....	๘๑
ปัจฉิมบท.....	๘๘
คำอธิบายศัพท์.....	๑๐๒
ภาคผนวก.....	
รายชื่อฉันทและกาพย์ที่ใช้ในการประพันธ์ ‘สรวงปกาสิตคำฉันท’.....	๑๔๑
การประพันธ์บทร้อยกรองประเภทคำฉันท.....	๑๔๓

แนวเสกการภพ

สัททูลวิกกีฬิตฉันท

ข้าขอคารวะพุทธพิสุทธิดุณผู้
 พาพุทธศาสน์สู่ พสก
 ข้าขอคารวะธรรมพระคัมภีรปิฎก
 ถ้อยพุทธสาธก สติต
 ข้าขอคารวะองค์พระสงฆ์ปริยกิจ
 เชิดชินวงศ์วิทย์ ทวี
 ข้าขอคารวะคุณชนกและชนนี
 พุ่มพักพิทักษ์ชี วัชบุตร
 ข้าขอคารวะครูประคินศิลปสุทธิ
 เสริมศิษย์ประวิทย์วุท ฌไมกร
 ข้าขอคารวะองค์สุรัสวดีไว
 ว่องวาทวิลาสนัย นิพนธ์
 ข้าขอคารวะเดชคณศวิตยะดล
 กาพย์ฉันทประพันธ์ผล พิพัฒน์
 เสร็จเอื้อนอาศิรวาทประสาทสิริสวัสดิ์
 หวังเอ่ยเฉลยวังน กวี

๑๖ ธรรมบท

ภาพย้ง

บรรพกาลย่านดงพงพี	ชมพูทวีปนี้
พนมพนัสสจัดเจียบเยียบเย็น	ดงดึกพดกษเพ็ญ
รอบบริมหิมวันต้นเห็น	
ไศลซ้อนยอนฟ้าน่ายล	
มนุษย์ใดไผ่เดชเวทมนตร์	ฤาไผ่ในผล
พรหมจรรย์ปล้นมาอาศัย	
จัดสร้างอาศรมบ่มใจ	เช่นบวงสรวงไท
สร้างสถานลานพิธีพลีญ	
วันตีคืนเด่นเพ็ญจันทร์	แจ่มฟ้าพากัน
ประกอบพิธีพลีไฟ	

สำเร็จเสร็จพลีชีไพร	สังสันทนกันไป
ในเรื่องเนื่องอิทธิฤทธิ์สวรรค์	
มุนีนอบน้อมพร้อมกัน	สรวยปกาสิตนั้น
อิทธิฤทธิ์เหนือหล้ามานาน	
เหนือมนุษย์สุดขีดตัดทาน	ถ้อยเทวโองการ
ยินยอมน้อมนบสยบสยอน	
มุนีหนึ่งสกุลพราหมณ์นามกร	ลิตธาสาคร
เอื้อนเอ่ยเจलयอต์ถัดทาน	
อ้างเอาเค้าเรื่องเนื่องนาน	คนเฒ่าเล่าชาน
กรณีมีผู้สู้เสาร	
ทั้งที่เทพองค์ทรงเนา	ในลัคนาเขา
ไม่ท้อขอทัณฑ์อัญชลี	
มุ่งถอนบาปทำกรรมมี	เมื่ออดีตโดยดี
ยอมระกำลำบากยากเย็น	
ตากตนผจญกรรมลำเค็ญ	ครองทุกข์ชุกเข็ญ
จนเสารทราบประสงค์ทรงศิลป์	
เสารเทิดเชิดชูภูมิินทร์	ถอนโทษมลทิน
ทั้งยังทรงช่วยอวยพร	
ชุมนุมกลุ่มนั้นปล้นวอน	ลิตธาสาคร
บอกเล่าเค้าเรื่องเบื้องหลัง	
สาครนอนอิงนั่งฟัง	วากย์อ้อนวอนหวัง
สหายหลายหลากอยากยิน	
จึงยอมสาธยายระบายระบิล	บ่งผู้ภูมิินทร์
เกี่ยวเนื่องกรณีนี้พลัน	

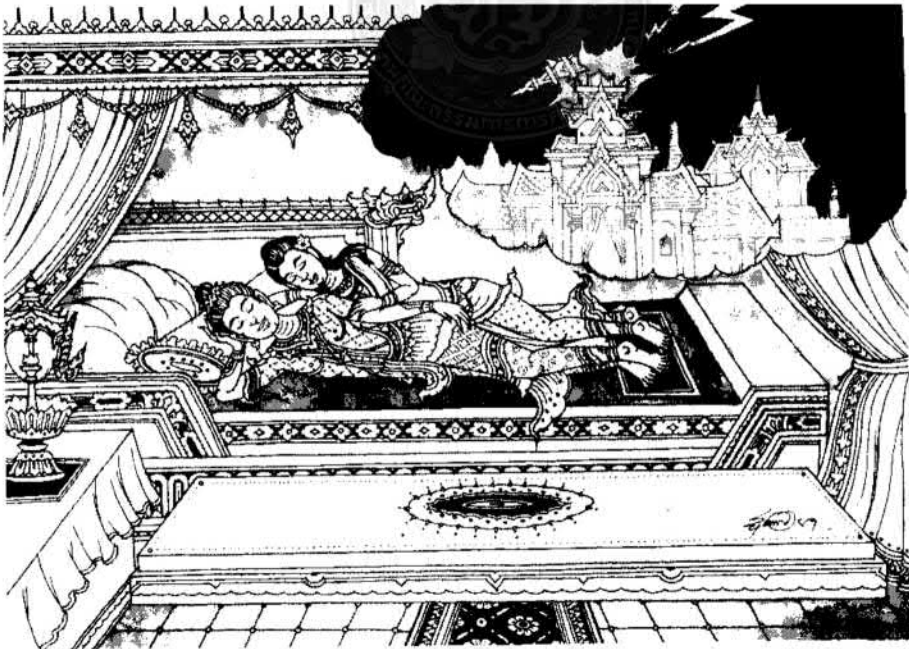

พระเสวรีเทวาทะ

อินทรวีเชียรฉันท

เมื่อกาลบูรณมี	สุรสีหราชัน
ครองเมืองสมัญญ์ 'จัน	ทนคร' ขจรไกล
เที่ยงราชธรรมชิต	ทศพิธพิสิฐไส
ชีชนประดลไพ	บุลพัฒน์สถาพร
เอกอัครมเหสี	พระสรีร่างอร
ดงงามพระนามกร	พระ 'สุภักเทพี'
เด่นด้วยคุณุตม	สิริสมกษัตริ
เคียงคู่พระภูมิ	นรชนนิยมครัน
เหมือนองค์อุมาควร	กะอิศวรมเสมอกัน
เหมือนลัก্ষมีสัน	ทนะร่วมพระนารายณ์
ฤาเปรียบประเทียบโฉม	ดุจโสมสว่างสาย
ส่องฉานผसानฉาย	รศมีสุรีย์เรือง
สองเสริมเฉลิมสัน	ดิณจันท์นครเนื่อง
นิจเด่นและเป็นเมือง	อริราชชยาดแหง
ข้าวปลาและพาณิข	ชยกิจเจริญแรง
ข้าวยากฤหมากแพง	ก็มีมี ฌ ปีใด
ค่าคีนครครันเครง	เสนาะเพลงประเลงใน
เคหานราศัย	สุขรื่นสรานุครัน
แห่งห่างระฆังขาน	เสนาะมานเสมือนฝัน
สงฆ์สาธยายธรร	มะพระพุทธพิสุทธ์ศรี
รินรสพระพจน์พุทธ	บริสุทธิอารี
ดาลชนประดลชี	วะประสบสงบผอง

ทั้งราชพระนาฏเนา	มณะเศร่าเพราะเฝ้าปอง
โอรสธิดาครอง	ฤตคอยละห้อยหา
สององค์สิทรงตั้ง	สติห้วงตลอดมา
มุ่งได้พระธิดา	อุรสาธิราชดล
ปีแล้วก็ปีเล่า	พระและเยาวมालย์ทน
บัตร์พลีพิธิน	คิเวท่านประทานชัย
ปัจฉิมราตรี	สุรสีหราชไส
ยาสน์นรินทร์สนิทใน	วรมัญจ์มนาวรณ
ทรงคิลปสุบินว่า	วชิราแจลบรอน
ยอดมนทิราทอน	ประทุลันสะบันลง
ครั้นครั้นสนั่นคัพท	ธ สดับสะตุงองค์
ทรวงสันพระขวัญปลง	พละพรากประจากกาย

ราชาผวาตื่น	อุระขึ้นและชมหลาย
ครันดับตระดกคล้าย	พระก็คิดพินิจความ
ผืนนี้จะดีเลิศ	ฤจะเกิดกสิลาม
ทรงฤทธิคิดขาม	พระก็คอยอรุณไข
เซ็งชำระกาแข่ง	สุริย์แจ้กระแสงใส
เว้าเว้าดูเหว่าไว	ทะเลาะทำทิวาวาร
ภาคพินนภาพราย	ระวิฉายประกายฉาน
ส่องสู่พระภูบาล	ก็เสด็จสนานกาย
เสด็จสรงพระทรงเครื่อง	สุประเทืองประทีนอายุ
อาบอาตม์ประสาทสาย	สุวคนธอบอวล
ออกท่องพระโรงธาร	อนูมานอมาตย์มวล
เหลือล้ำจะค่านวณ	คณะนั่งสะพรั่งพुरु
เสนาพฤฒามาตย์	ทิวชาติและราชครู
รอบราชอาสน์ชู	สิริองค์พระทรงศิลป์
ดูจเดือนประดับดาว	ฤก็ราวกององค์อินทร์
ออกเทพสภายิน	กิจสรรพสรรพครมี
ท้าวจิงคะนิงจิง	ตสุบิน ณ ราตรี
ตรัสเชิญประชุมชี้	และปุโรหิตาจารย์
ทรงสาธยายเหตุ	จะวิเศษฤเสื่อมศานต์
เหล่าโหรก็คูณหาร	และประกอบพิธีกัน
เปรียบเทียบประมาณปรีก	ษะและนีกคะเนวัน
เช่นแบบฉบับบรรพ์	ทิชเวทวิเศษไสย
น้อมนำพระคัมภีร์	ระบุชี้คดีไซ
พร้อมน้อมเสนอไท	ธ ก็ยินระบิลทาย
อ้าองคะทรงฤท	ธินิมิตแสงสาย
ฟ้าล้างพระปรางค์ปลาย	ประทุเห็นกระเด็นตั้ง

กลุ่มข้าพยากรณ์	อดีศรีบาปบัง
บาราศบรมวัง	ประลุเขตประเทศไกล
บาปบ่มระบมกลัด	นิรรัฐฉัตรชัย
ดุ่มตันผจญภัย	พระเคราะห์ราชฉกาจครัน
เงื่อนเงาพระเสาร์สู่	จรจู่ประจำชั้นม
อีกเจ็ดทิวาวัน	ก็จะเนากำหนดหมาย
เหตุอันมหันต์ห้าว	ระอุร้าวจะผ่าวคล้าย
คลุ้มคลั่งผิตังวาย	พลีกรรมถวายวอน
เช่นสรวงพระเสาร์เพื่อ	พระจะเอื้อและอวยพร
ส่องค์พระทรงศร	พระเคราะห์อาจประลาตพลัน
เรื่องร้ายจะกลายเป็น	และทวิสราญครัน
อาบเอมเกษมสันต์	เพราะพระเสาร์ประสาทศรี
ทรงศักดิ์ประจักษ์แจ้ง	คติแห่งพระคัมภีร์
บวงสรวงและบัตร์พลี	พระจะพันพิบัติผอง

โตฏกฉันท์

สุรสีหสดับ	ทิชอับอุระหมอง
মনะหนักขณะมอง	คณะผู้พฤติพราหมณ์
ธ กระจที่บอชบาท	และประภาษพะจะหยาม
นยนาพระวะวาม	ดุจอัคนินา
และเสมือนมหานาค	อุระครากขณะเอา
คิละดอยก็เซดา	ดุและเตือดระอุแด
ชชะทิจบุโร	หิตโมหะจะแปร
มนะหมิ่นตनुแล	ดุจองค์อรไท
ตनुวงศ์สุริย์ราช	มิชยาดภยไโด
รณรงคะวิสัย	ฤจะย้ออุระแหง

ผิวะเทพอธิเสาร์
ตनुเล่าพละแข
ก็ไฉนนะทวิช
เพราะประสงค์สุรสีห์
ตनुหนอวารราช
ระอ้อนสติเอา
ชีชะมวลดณะมัล
ทุสฤลทวิ
คณะมัลละสตับ
พละลากทิชบรร

ริจะเข้ารณแรง
มิตระหนกอรินห์
จะสฤษฎิพิธิ
อภิวันทนเสาร์
ทิชชลาดบมิเคา
อริช้องสฤดี
ลกะระสันกรชี
พลท่มชรทัณฑ์
และก็รับพจพลัน
ล ุณ ที่ทรมาน

อุปชาติฉันท์

พิโรธปลาดเลื่อน
เตรียมพลพหลหาญ
รอบราชวังท้าว
พิทักษ์อรินทร์หลาย
ประตูปรีปิด
เตรียมนำวธนูตอน
แขวนซุงและค้ำทราย
อมิตรประชิดวา
ทิวาอายุวธ
แก้วตาพระพร้าชวน
พลผองประลองอา
สะท้านสะเทือนลม
อนนต์พหลหาญ
ท้าวเขตนิเวศน์กัน

ธ ก็เอื้อนพระโองการ
รณรงค์เรียงราย
พลห้าวททัยหมาย
จรสู่พระภูธร
จตุทิศทหารศร
คณะเสาร์จะเข้ามา
ระอุหมายจะสาตครา
ลุกะต้อจจะร้องคราญ
ก็ชยุดิประกายกวน
มนะทิวีสยิวคม
วุธตาตะลิ่งชม
ปะทะก้องประกายควัน
บริบาลพระทรงธรรม์
คณะเสาร์จะเข้าแขง

ส่วนจอมนราจุม	พลคมพระขรรค์แสง
และสิทธิศรแรง	พระสะพักสะพายขนอง
พระรอนรงค์พร้อม	และมียอมผทมตรอง
ตริกฤทธีวีศรอง	สติบ่นพระมนต์ชั่ง
วางยามและตามไฟ	ขณะใกล้จะค่ำฟัง
เกราะขรมระดมตั้ง	เสนาห้อมองกระแตขาน

ภาพย์ฉบั้ง

นับแต่นั้นดูภูบาล	ไร้สิ้นรินสรายุ
มิเป็นเช่นเคยเลเยนา	
ทรงสลดหดหู่ภูษา	เอี่ยมโอโสภา
ไม่ทรงพะวงมนัสผลัดครอง	
โอ้องค์ทรงผจญหม่นหมอง	ดนตรีปีกลอง
ระบำรำเต้นเว้นชม	
ทรงชัยไร้สิ้นชื่นชม	จุนฉ่าอารมณ์
ขุนซังคั่งคุดตัน	
สุภคเทพีศรีขวัญ	เคยสวาทนาฏครัน
แขนงคล้ายหน่ายแคลงหฤทัย	
เครื่องเสวยเคยตั้งตั้งใหญ่	สัมผัสลูกไม้
ไม่แตะไม่ต้องของเสวย	
สิ่งซึ่งทรงนิยมชมเชย	ซาห่างวางเฉย
มิทรงพะวงหทัยไยดี	
สิ้นสุขทุกทิวาราตรี	เพราะพระสุรสีห์
หอนรับเสาร์สู่ภูบาล	

ภูษงคประยาตรฉันท

ทิวาวันจรัลลับ	สิครบสัปตวารดาล
หทัยท้าวสิริวาราน	เพราะเสาร์ทับพระลัคน์ไท
พหลราชบอาจเห็น	พระเสาร์เร้นและลอดใบ
ทวารวังกำบังนัย	ยนะนาผ่านททธารเห็น
ก็ป่วยการกะงานสั่ง	ททธารพรั่งสะพริบเดิน
เพราะไร้ผลพหลเกิน	สมรรถภาพจะเพ่งมอง
ระรางเงาพระเสาร์คัก	ดิทับลัคน์นครอง
สถิตในหทัยของ	พระภูบาลและดาลผล
วิกลห้าประการสู้	พระจอมภูธเรศทน
สยดหมองสยงมน	พระเสโทละลามไหล
พระเนตรพรายประกายพรั่ง	สรীর่างระริกไป
สลดวรกายไท	เสวยเวทนารมณ
พระกลุ้มกลัดมนัสหนัก	ตระบัดชกพระขรรค์คม
คระวีวัดตวัดลม	กระที่บบาทตวาดอึ้ง
พระเนตรยลพหลว่า	มิผิดหน้าพระเสาร์จึง
กระโจนพินพระขรรค์ริง	อูรามลาญททธารหนี
ฉะฉับฟาดฉะฉาดเชือด	พหลเลือดชโลมซี
วะดับดาตอนาถศิริ	ชะเกลื่อนกองสยงยล
พระเช่นฆ่าพลากร	กระจ่ายว่อนกระเจิงวน
พลังท้าวลิเหลือทน	พระฟาดพินบ่บรรเทา
พินิจไหนก็ให้เห็น	ประดุงเป็นพระพักตร์เสาร์
พระไกรธาดลาเอา	พระขรรค์หวดก็หายไป
และกลางเลือนเสมือนเสาร์	พยักเข้าและโยไพอ
พระฉุนเฉียวและเลี้ยวไล่	พระเสาร์สู่ประตุมือง
ธ เร่งม้าถลาข้าม	ทวารรามเพราะความเคือง
ททธารลันอนนตเนื่อง	ตระหนักทั้งตะลึงลาน

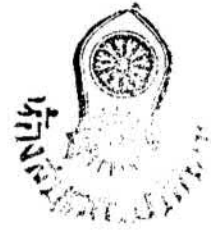

กระทั่งไ้คระไลลับ	ก็คืนกลับสติดาล
ตระดกดูพระภูบาล	เตลิตลับมีกลับหลัง
ทหารม้าธลาแล่น	กระแทกแผ่นพนักตั้ง
ดุรงค์ไล่คระไลหวัง	จะทันองค์พระทรงศร
มิเห็นดเหนื่อยมิเมื่อยล้า	กระทั่งม้ก็แทบมรณ์
มิพบพักตร์พระภูธร	เทวษให้ถวิลหา

พิลาปสุรฉันท์

อุเปนทรวิเชียรฉันท์

ตรงคภูมิ	สุรสีหราชพา
พระภูบดินทร์คลา	ดุจเพชรหึงหวอน
พระศักดิ์พระเสาร์สร้าน	นฤบาลลิขชวน
สลดระทมมวล	สุรฤทธิมลายลง
และอัครอาษา	พิริยานุภาพปลง
มีอางจะพาองค์	พระระเห็จโทยมหน
สะทกสะท้านท่อง	วิถีช่องระคายทน
มิเนิ่นก็เดินดล	พนพฤกษ์พนมพลัน
ตรงคระโทยหอบ	พละบอบระบรมครัน
กษัตริย์เสมอกัน	อูระแห่งระหายโทย
เสด็จพระองค์เดียว	กรเหนี่ยวตรงคโรย
พลั้งพระพลั้งโอย	ขณะทชุดสะดุดถลา
ทะเลดทะเลดลื่น	ธ ก็ฝืนพระกายา
เลาะลัดตระบัดมา	ประลุ่มพระไทรหลวง
บพิตรสถิตกา	ยะพระราชาชะข้าทรง
เสาะหาประดาพวง	ผลไม้ก็ไร้ผล
พระเพียรระเมียรมอง	และก็ส่องประสบชล
ธ ฝืนพระองค์ดล	ดิลเลยเสวยสรง
สราญสนามกาย	กระอुकลายกระหายลง
กระชุ่มกระชวยทรง	จรสู่พระไทรศรี
พระพายก็แผ่วพัด	พนชฎสังัดดี
พระหมองมนัสนี่	รเกษมกษัยศานดี

อินทรวีเชียรฉันท์

โ้เห็นจะเป็นบาป	และประดาปอดีตกาล
ตามติดประชิดผลาญ	สิริลี้กสิแทน
จากจรนนครสุข	ประลุกุช้เทวษแดน
เคยสุขสราญแสน	ลิจะโคกวิโยคหมอง
กรวดทรายระคายร่าง	ก็จะต่างพระเตียงทอง
รากไม้แหละหมอนรอง	ศิระเกยเขนยแขง
จันทรพร่างกระจ่างฟ้า	อุปมาประทับแรงแง
ทูกวาง ณ กลางแปลง	ดุจชั้นพระฉัตรชัย
เรโรระหรั่งหรีด	นะแหละคิตประโคมใจ
บุปผาลดาไพโร	ก็จะปานกำยานริน
มณฑก ณ ดงตึก	มณะนิกประหนึ่งยิน
นงพาลผसानพิน	ขณะเนา ณ ธาณี
พระพายลิตัดพา	อุปมามเหสี
แผ่วพชันวี	دنุเพลินเจริญใจ
สุภักเทพี	ขณะนึ้นเนาไหน
ครวญคร่ำระกำไคร	จะประทับและรับขวัญ
ชมรมสนมนวล	อุระครวญคระโทยครัน
อกอ่อนสะท้อนศีล	ลยะซึ่งคะนิงหา
เสนาพฤดามาทย์	สินิราศพระราชา
อกราษฎร์อนาถอา	ดุรคอยละห้อยทวน
หันหาพระพาหน	พระสุชลชโลมชวาน
ทรงฤทธิ์พินิจล้วน	จะระดมระทมใจ
นานาทิวาชาติ	สิวิลาสวานาลัย
แว่วเขาชวาไส	เสนาะสาสิกขาณ
จากพรากประจากนุช	มนสุดจะทนทาน
แขกเต้าก็เท่าการ	دنุเต้าลำเนาเนิน

ร้งนันทะยานร้ง	นิรน้องก้นานเกิน
ชมพู่พระชมเพลิน	ดุษีสโบนวนล
ดอกบัวคะนึ่งบัว	นุชยั่วล่ายองยวน
พิลาปพิไลครวญ	ดุษพีพิลาปคราง
แอ่นลมพระชมแม่น	อรแอ่นสะเอวากาง
กรกรายระร่ายพลง	อูระเลื่อมกระเพื่อมยวน
ค้อนทองคะนึ่งค้อน	ศรเนตรอนงค์ควร
ค้อนซึ้งประหนึ่งชวน	ปฎิโลมพระโฉมตรู
แขวกขวานเสมือนขวาน	จะแขวะคว้านอรุตู
เหลืองนกขม้นดู	ดุษเนื้อขม้นนาง
ทิ้งทุตแดลงข่าว	อูระร้าวระริกครง
ทิ้งทอดสวาทวาง	สิทวิเทวษแสน
เค้ากุกี้กุก้อง	ทิวร้งเดอะกู่แทน
ทูลน้องดำเนินแดน	วณะสู่ตนูนา
แว่วฟังระวังไพโร	อูระไวระวังครา
มวลลัยกระไลมา	ก็จะยังระวังมัน
ทิดทือกระฮือครวญ	ดุษจนวนลอนงค์คัลย์
เสียงฮือก็ครือกัน	กะอนงค์ตนูคราง
กางเขนก็คือแขน	อรแล่นถลาทาง
โอบกอดตนูวาง	ศิระไว้ระหว่างทรง
ยลยุง ณ ยามย่าง	ดุษนางดำเนินหน่วง
เนิบโยกสะโพกดวง	ฤติพีทิวีเหงา
กาน้ำประหนึ่งเกศ	ยุวเรศวิไลเงา
ดำชลับระยับเนา	นิจกลิ่นประทีนฉม
เขาไฟก็คือไฟ	ระอุไหม้मारมณ
น้ำค้างพระพร่างพรหม	ขณะตึกประดั่งตี

ดลสนธยาดวง	สุรียล่องไศลศรี
หุดหู่พระภูมิ	মনেซึ่งคะนิงนวล
เสื่อสิงห์สมิงก้อง	คชร้องคะนองมวล
เบื้อครางและปางครวญ	ขณะยินสยิวใจ
พรางพรายประกายพร้อย	หิมะย้อยเยะเยือกไพร
ตรอมตรมระทมใน	อุระท้อ ๖ นิทรา

วิชชুমมาลาฉันท์

แสงสุรย์สาดสาย	พรางพรายอัมพร
ส่วนองค์ทรงศร	ทรงพินต์นตา
รีนุหุมนุก	เวียนวากวอนมา
แจ้วจันรรจจา	จับไม้ไซ้ชน
บุปผาคราปาน	กล่อมฆานชานกลิน
หึ่งหึ่งผึ่งบิน	เคล้าวอนเคลียวาน
สูบกินเกสร	ชอกซอนสับสน
ท้าวลงสรลงชล	เสร็จพลันผันผาย
ต้นลงดงร้าง	เหยอย่างอาชา
เพลิงไพรใจพา	ผ่อนเมื่อยเหนื่อยหาย
หมู่หมี่สีห์เสื่อ	เนื้อเบื้อโคควาย
ลึงค่างปางทราย	ชุกช่อนนอนไพร
ผ่านพงดงดึก	ล้าลิกเหลือหา
เพื่อนเล่นเจรจา	ฟังพาอาศัย
โตนแดดแผดเผา	ร้อนเร้าเศร้าใจ
หอบหิวหิวโย	ยากหาอาหาร
เสโทซิมท้าว	อ้าวหัวอกแห้ง
พักตร์ท้าวผ่าวแดง	รับเศร้าเส้ารราน
เร้งอาชาแล่น	ก้องแดนกันดาร
ซิมเศร้าเหงามาน	หมองเมื่อยเรื้อยมา

เพลาลาล่วง	แสบทรวงแสนทิว
อาชาพาลี	ชิดปลายชายป่า
ไรรักษาสิ	สดสีสุดตา
ทิวยอดธัญญา	ยลรินขึ้นบาน
ไอ้ข้าครานี้	แนมมีที่รอด
คงไม้ม้วยมอด	หมกในไพรสาณท์
ไรรานหานี้	สาสีเต็มลาน
เห็นที่มีบ้าน	หมู่คนมันคง
กรัชกายคล้ายขีด	เลือดฉืดแรงขึ้น
โศกเศร้าเมามีน	หมองลดหมดลง
รีบชักอาชา	เชิดหน้ามาตรง
ไรรักษาสิ	แดนนั้นทันที
เจ้าของทองคำ	ลงมาเฝ้าไว้
วางหอข้าวไว้	ปกปิดมิดดี
ยกพลอยย่อมา	สู่ศาสนาสิ
ป้องสรรพปักษี	เคลิ้มผล็อยม้อยเพลิน
หมาหนึ่งซึ่งโรย	แรงโหยหิวจัด
พานพบสภักดิ์	เอาโดยบังเอิญ
ปลื้มปลาบคาบข้าว	แนวอ้าวออกเนิน
เห็นเร็วราวเห็น	ห่างกายหายไป
ชวานาตื่นนอน	ห้องร้อนเต็มที
วางไ้ไปที่	ซ่อนข้าวเอาไว้
ค้นหาอาหาร	เดือดดาลดลใจ
สบองค์ทรงชัย	คุ่มเดาเข้ามา
อาเพศเนตรบง	มงกุฎกุฎาสาย
อาภักกลับกลาย	เป็นกล่องข้าวปลา
โลดรดมุดลาก	ราชจากอาชา
คุกคามถามว่า	ลักข้าวเราหรือ

ภูมีชี้แจง
 ออกปากภาคเสธ
 ขึ้นเสียงเถียงโย
 ว่าพลางทางยื้อ
 ทูบถองพลองฟาด
 เลือดแดงแห่งเหน็บ
 ภูธรวอนเว้า
 มั่นกลับขับไล่

ห่อนแจ้งสาเหตุ
 มั่นกลับจับมือ
 เหตุใดตั้งดี
 มงกุฎยุตไป
 จนราชบาทเจ็บ
 เจ็บจักตักชัย
 อย่าเอาโทษภัย
 เตือดดำทারণ

อินทรวงศฉันท์

สงสารพระผ่านเฝ้า
 อดโรยระโหยผลุน
 ซอกซ้าระกำทวน
 ราชาและพาชี
 แดดเปรี้ยง ณ เที่ยงอ้าว
 อาเพศทุเรศผล

อูระเศร้าวัดกอดูร
 จรจากบุรุษกลี
 พระกมลเทวษทวี
 บทจระระเหระหน
 คีระร้าวระทตกีทน
 กรกั้ระวังพระเศียร

ภายายระหાયหอบ
จบชนม์พระทนเพียร
สิ้นเขตเกษตรสา
ตรอมตรมจะล้มผล็อย

อุระบอบระบมและเจียน
จรต่อมิต้อมิถอย
ลิพระราชาเสตะปรอย
ธ สลดระทระทวย

ภาพย์ฉบั้ง (นาคบริพันธ์)

กลืนกล้าข้าทรงงวงวย
ระโหยโรยแรงเลยมา
ล่องมวาลไม้ซีกพฤษา
อีกแห่งหนึ่งซึ่งห่างไกล
เห็นกลุ่มข้าวขจีรี่ไป
หลบแรงแสงร้อนผ่อนเบา
ผู้เบิกน่านนั้นหมั่นเมา
ชบหลับอยู่กับเคหา
คนหักลักหันธัญญา
อาตุรสูญข้าวไร่วาราน
ร้อนรนจนจิตคิดการ
ถือหอกออกชุ่มพุ่มไพร
พลันพบสบองค์ทรงชัย
หัตถ์กุมคุมขรรค์คมเขี้ยว
คาบเข็ญเห็นขรรค์นั้นเทียว
ของเจ้าโจรไพรใจหิน
จึงหาญเหิมหลู่กูกิน
เช่นนี้ซัดอัชฌาสัย
ชกเสียเถิดทิ้งไว้โย
ประชิดติดองค์ทรงศรี

เงืองหงอยระหวย
เพริดสู่หมุ่นา
ร่มปวงควงไม้
เหมือนแมวแซ้วเซา
ยุบถึงกิ่งนา
คอยกุมกลุ่มพาล
โทรมซ่าย่าไป
แน่แท้คือเดียว
เกี่ยวกับทรัพย์สิน
วังเหยาเข้าไป

เลือกศอกตอกทงูภูมิ	พูดมากปากดี
มุกะลุด่าสารพัน	
สารพัดบัดสีที่สรร	ถ้อยแสร้งแยงหยัน
ทั้งด่าทั้งดอยต้อยตี	
ตบต้องหมององค์ทรงศรี	สูญสิ้นปราณี
เนื่องใจไม่เห็นเป็นโจร	

ปีกใจเจ็บจึงฝังโฉน	ผางผองโป่งโดน
ภูธรนอนแผ่แต่ยัน	
โตดยื้อแย่งศรทรงธรรม	ซ้ำทั้งดิงขรรค์
จากหัตถ์แห่งองค์ทรงศรี	
โทรมเศร้าคล้ายสุภูมิ	พ่ายมันพลันลี
ลาลับคืบคั้นแสนอาย	

ภาพย่นบัง

พระชั๊กอาษาพามา	เลือดหยัดกรัชกาย
กำสรดโศกสมรมทรวง	
ท่องทางพลางพระระลวง	ระลึกถึงดวง
ซาตาอาภัพอัปสรี	
ชวานาหนึ่งคล่องควา	กับกิ่งสุรภิ
เสร็จแล้วบริโภคภักษา	
พระพายชายเฉื่อยเรื่อยมา	เคลิ้มจิตนิทรา
โคหลดรุตลีหนีไกล	
ชวานาคราตื่นตกใจ	เห็นโคหายไ
อาลัยลดเลี้ยวเที่ยวดู	
อาเพศเนตรพบสบภู	ธเรียงเคียงคู่
อยู่กับม้าใหญ่ใกล้ธาร	

เวรกรรมซ้ำพันบันดาล	ชวานาตาลาน
แลอาษาเห็นเป็นโค	
กำหนดกัศกรามลามโท	สะผลุนผลันโผ
โผนผกชกต๋อยสุรสีห์	
ทุดโจรทโมนไพรใจกลี	ลักพาควี
ที่ซ้ำคล่องไวโยหวา	
โซกเช่นเค้นศอทรมา	ยับย้อยกายา
อนาถแดตดูภูธร	
ชิงเอาอาษาพาจร	ทิ้งองค์ทรงนอน
กลิ้งเกลือกเสือกดินแดนยัน	
ชวานาลับนัยน์ไปพลัน	สุรสีห์ราชัน
ธำรงกายฝืนกลืนกรม	

สาลินีฉันท์

สงสารภูบาลแสน	ฤทัยแน่นระทมตรม
ลัมลุกคลุกคลานชม	สลดซ้ำกลัมพร
มงกุฎขรรค์หลุดลอย	ดรุรงค์พลอยประจากจร
วุ่นว้าวาวาวารณ์	เทวษกัศพระทนต์ไท
โลहितติดแผลแห้ง	เกรอะกรังแดงแสงใจ
หันหาอาหารใด	จะดับหิวก็ห่อนเห็น
เดินเดี่ยวเปลี่ยวทรวงสน	ธยาดลยะเยือกเย็น
รินยุงบุงร้านเส้น	เกาะกัศซังข์และมั่งสา
รอนรอนอ่อนแสงสุรย์	พระย่องยูรยาตรา
กรวดแก่งแทงบาทา	ถลาลัมระทมแสน
ไอ้ซ้ำเพียบอภัพ	จะดินดับ ณ ดงแดน
ไทรย้อยห้อยรากแขวน	สิแทนฉัตรและชุมสาย

บุปผามาลีโรย	ແລະປຣອຍໂປຣຍປຣະຕັບກາຍ
โกศทองรองร่างหมาย	ກີ່ແມ່ນເມທນິດລ
ปักษีกลปีแก้ว	ປຣະໂຄມແຈ້ວ ຜ ດຣາຈນ
ลึงค่างครางครื้นพน	ປຣະໜຶ່ງເສີຍສນມคຣາງ
ดาวเดือนเหมือนอจกลับ	ປຣະຕັບເຜືອນມີເໝືອນກລາງ
กรุงชัยแสงไฟพร่าง	ສວ່າງກວ່ານາศຣີ
ถึงทุกซัจักลุกลาม	ເຄຣາະห้คວຣຂາມກີ່ຕາມທີ່
แรงจิตน้อยนินดี	ມີหຍຸດຍັ້ງຟລັ່ງມວລ
ภูธรนอนคอยมัจ	ຈຸຣາຂອັດອຸຣາວາລ
อบอ้าวผ่านเขียนผวน	ຕຣະບັດໂສຕສຕັບເສີຍ
แว่วดั่งวังเวงหวาน	ຣະສັງຂານຜສານເຟີຍ
เพลงพิณยินสำเนียง	ພຣະນິ່ງອັ້ງຕະລິ່ງຟິ່ງ
รู้ว่าอารามพุทธ	ສລດหลຸດຖຸທັຍທັງ
วลดับกลับคืนหวัง	ຣີ ຣີບທຣງພຣະອຣ່ຄື່ຍິນ
นั่งฟังระฆังชัด	ກີ່ກຣອດກັດພຣະທນຕໍ່ຄື່ນ
เจ็บปวดเซซวดผืน	ແສງหาພຣະອາຣາມ
กรวดแกร่งแห่งบาทบ่อ	ສີຣີຣື່ຣ່ອຍເພຣາະຣອຍໜາມ
ตั้งจิตสู้ติดิตตาม	ກຣະຕິ່ງຕັ່ງຣະສັງคຣວຣຸ
เบื้องหน้าข้อฟ้าฟ่อง	ນກາກ່ອ່ງປຣະກາຍຂວນ
ชมชื่นตื่นตื่นชวน	ພຣະເນຕຣຕຣິ່ງຕະລິ່ງລານ
เนตรบงเณรองค์นิต	ບພີຕຣາທັດຄັນມັສກາຣ
เณรน้อยค่อยถามสาร	ຣີ ຂີ່ແຈ່ງແຄ່ລງໄຂ
กล่าวจบชบเสียรกลิ้ง	ສລບນິ່ງ ຜ ທັນໄດ
แดดตาลช่านทรวงใน	ເພຣາະລມຟລັ່ງປຣະຕັ່ງຕັນ
เณรบงสงสารยิ่ง	ຜວາວິ່ງປຣະພົ້ນຂວັຍຸ
เพรียกสงฆ์ลงพร้อมปล้น	ພຍາບາລພຣະຜ່ານກຸວີ

นวดพั้นคั้นบาทา
 ราชพินต์ตีนตาดู
 ส่ำสงฆ์บรรจงอุ้ม
 เขตคามอารามหมาย
 อีกหาอาหารอ่อน
 เสร์จสรรพรราชลับไหล
 ผ่อนพักรักษาอาตม์
 หายขาดบาดแผลโบาย
 วันหนึ่งซึ่งทรงชัย
 ชาวบ้านในย่านลง
 หนุ่มสาวชาวบ้านใกล้
 พริกพร้อมซ่อมข้าวสัน

ชะเลือดยาชโลมถู
 กระดิกตัดพระกรัศกาย
 พระองค์คุ่มประดลกาย
 พัทธ์กษ่มุ่งผดุงไท
 ประจงป้อนมินอนใจ
 เพราะอ่อนเพ็ลยระเทียโยย
 พลังราชประเทาโรย
 เพราะเมตตาดคณาสมษ์
 ทูเลาใช้คระโลบง
 ซ่อมข้าวอยู่เป็นหมู่กัน
 แนนัดไปสนุกพลัน
 ทนาชื่นระรื่นใจ

เปษณนาทฉันท์

กระตื่องตำข้าวก็กราวเสียงก้อง
 บุรุษรีบส่งกระดังง่วนให้
 ณ ยามสายัณห์ตะวันยอแสง
 แمنةข้าวครกแรกจะแหลกแล้วนา
 ตะแล็กแต่กแต่กตะแล็กแต่กแต่ก
 กระแทกสากกตก็บดไม้เบา
 บุรุษเปลี่ยนผลัดสลัดเท้าถีบ
 เมล็ดข้าวสารสิสร้านเงาใส
 บุรุษเร่งรีบก็ถีบผิดท่า
 เขยงขาอยู่พฐุสรวลสันต์
 และเมื่อหมดเรื่องกระตื่องซ่อมข้าว
 ตะโพนปี่ฆ้องและกลองเท็งมง

สนุกพิน้องสิซ้องเสียงใส
 นรีรับไว้จะใส่ข้าวมา
 สุริย์อ่อนแรงเพราะแผงเมฆา
 ประเดี้ยวเถิดน่าจะมารับเอา
 กระตื่องดังแปลกกระแทกด้วยเท้า
 สำรวลสรวลเข้าประเทาทุกข์ใจ
 และสากก็บิบและบดข้าวไป
 ก็พร้อมจักใส่กระดังง่วน
 กระตื่องตีตมาเคาะหน้าแข้งนั้น
 ประกอบกิจกันก็พลันเลิกลง
 คณาหนุ่มสาวก็ก้าวสู่วง
 บุรุษร่วมนงก็ลงพ้อนกัน

บุรุษยัวเข้ากระเช้าแห่สาว
 กระทบกริงก้องก็ย่องเยื้องยัน
 พระทรงชัยขึ้นระรื้นแดดู
 สุรางค์นางหนึ่งตะลึงตรึงมอง
 ขยับเท้าเคลื่อนเขยื้อนเหมือนว่า
 กระชับชิดเล่ห์เสน่ห์ชวนยี่
 มิทันชี้แจงแถลงสาเหตุ
 เทวชนชั้นขมระบมบอบขันธ
 เสด็จลวัดมนัสหม่นหมอง
 โฉนไม่หมดสลดเศร้าช้อน

สลัดกรกราวลัษกรองพลัน
 อนงค์สรวลสันต่อนันต์สุขนอง
 ประชิดติดหมู่พฐูทั้งผอง
 พระพักตร์ราชผ่องก็ป้องไมตรี
 จะล้มเลยควำพระอังกสาศรี
 บุรุษชูรีตะลุยราชัน
 เผอิญอาเพศพระกลับรับทัณฑ์
 พระหลบเรนมันมิทันม้วยมรณ
 ประจักษ์เวรจองสยองภัยจร
 ระทมห่อนดอนประเทาเบาลง

สาลินีฉันท

เข้าคำเสียงธรรมทออง
 ลากยศหมดลันลง
 เลื่อมใสในบัญญัติ
 ซึมซาบบุญบาปกรรม
 ปรีกษาบรรดาสงฆ์
 สงฆ์ยอมพร้อมเพรียงกัน
 ทรงเปลื้องเครื่องโขมพัสตร์
 จีวรห่อนอาลัย
 เสรีจเย็บเก็บจีวร
 ย้อมกรักห่อนหักหาญ
 เกรงองค์ทวยสงฆ์ท่าน
 ควันหลามลูกลามจี
 หิ้วหม้อหีบห่อกรัก
 ดงร้างอยู่ห่างไกล

พระแผ้วผ่องและปองปลง
 มนัสแน่ว ณ เนกขัมม์
 พระพุทธชัชวาลย์ธรรม
 และโลกุตตรสุขสันต์
 พระจะลงผนวชพลัน
 ตระเตรียมตรวจผนวชไท
 กะเย็บตัดสบงไตร
 มโหศุรย์ประสงคฺคานต์
 พระภูธรตระเตรียมงาน
 ประกอบกิจประชิดชี
 จะพลุ่งพล่านเพราะเพลิงมี
 สงบจิตพระปลิดไป
 ธ ก่ออัคนีใน
 กุฎีภิกษุสงฆ์ผอง

บัตตรูหมู่ชาวบ้าน	ตุเดือดดาลทะยานมอง
มุ่งหาควีของ	บุรุษอุกขโมยมา
เกียรยกรูสูหม้อกรัก	อนาถนั้กประจักษ์ตา
เศรำครันสรรพภูษา	สลายวับและกลับเป็น
ตบไตใส่ฟุงคา	วิมังสาและเส้นเอ็น
ชาวบ้านเดือดดาลเห็น	ถลารุมประชุมร้น
เข้าคุมรมทุบถอง	ธ เจ็บร้องทุเลาทั้ณท์
ง้องอนอ่อนวอนมัน	มิฟังถ้อยตะบอยตี
คุกคามโครมครามร้อง	ตะตบต้อมมิปราณี
แค้นนั้กลักควี	ชะล่าใจกระไรหยาม
คล้องศอข้อหัตถา	กระชากมา ณ อาราม
สงฆ์ผองเธอร้องถาม	คดีทำกลัมพร

ชาวบ้านยี่นกรานราช	แหละเอกอาชญากร
ลักโคแล้วฆ่ามรณ	ประทุษทรัพย์พสกสุณ
สงฆ์แจ่งแห่งข้อหา	แถลงว่ามีมีมูล
แท้ไท้ไปกองกฤษท์	เพราะคิดย้อมบริกซาร
ชี้แจงเหตุแห่งเรื่อง	วิบัติเบื้องพระภูบาล
อาภัพอัปโชคชาน	เทวษพรากประจากเมือง
ชาวบ้านคัดค้านสงฆ์	มิเชือกทวิเคื่อง
ตกลงสงฆ์เปล่าเปลื่อง	วจิไปมิได้ผล
กลับกลุ้มรุมจุดลาก	พระเคล็ดครากวิบาทน
เนรน้อยย้อยหยัดชล	ละเนตรกั้นถลันขวาง
โอษฐ์อ้อนวิงวอนว่า	กรุณเข้าเถอะค้อยวาง
กายไท้ไว้ก่อนพลาง	เพราะทรงฤทธิมิผิดเลย
หากคิดเบือนบิดหนี	ดุนนี้จะชดเชย
โทษแทนแมนแท้เผย	พจิเสรีจพสกสรรพ
เอ็นดูเนรหนูน้อย	ก็ปล่อยองค์พระทรงธรรม
เอ็ดองค์สงฆ์เหล่านั้น	โณนมุ่งอำรุงโจร
ขึ้นปล่อยคอยรั้งควาน	ประสกศานติต้องโดน
พวกเราเข้าแผ่นโผน	ประดังฟังกุฎีผอง
สงฆ์ท่านจักปล้นเศร้า	เพราะว่างเปล่ากุฎีครอง
ฟังไว้แล้วไตรตรง	ประกาศหมตประณตลา

กาพย์สุรางคนางค์ (กาภคติ)

พระภูธเรศ	เสวยเทวษ	ระทมอุรา
คะนึ่ง ณ คุณ	อดุลยะสา	มเนรพระรา
พระกายเปราะเป็อน	ชยับเขยื้อน	ชะหัตถ์ชูลี
อนาถกรรม	กระทำชีวี	ชยายวจิ
เถอะขอสถิต	กุฎีผิพิช	สรานุจิรั้ง
		ระทมประทั้ง

คะนิงผวนวช   ก็ชวดมิหวัง   จะทนกระทั้ง   ทุเลาจะลา
    พระสงฆ์ผสม   คีลานะพรหม   ชะเลียดและยา
ชโลมสรীর   บดีมีข้า   พะวงพะว่า   เทวษประเทา
    ธ น้อมประณต   พระสงฆ์สลต   ฤดีเขตดา
ธ เอื้อนอ้าลา   คณาพระเฝ้า   ประโลมประเล่า   ประสาทะพร
    ระอิตรระอา   ประทักษิณา   พระสงฆ์จะจร
ฤทัยระทต   สยดสยอน   วนาจะนอน   ระทมธูลี
    พระจรตล   วนากมล   ก็หมองฤดี
ละล้าละล้ง   ลุ้ยงวิถี   พระหวิหวทวิ   เทวษหทัย
    อดูระอดัก   พระห้ามพระหัก   อูราคระไล
มุขัตติยมมา   นะกล้ากระไร   พิพิธภัย   มิพรันมิพริง
    สลตสลาย   ขนองสะพาย   เสบียงตะบึง
ตระบัดพระบรร   ลุสัณทะซึ่ง   สุโนกลีอึง   พนัสสถาน

ภุชงคประยาตรฉันท์

ธ ทอดทัศนาทวย   ทิชาช่วยชโลมมาน
    เสมือนกับสดับการ   ประกอบกิจจนตรี
    สกุณชาติประหลาดหลาย   สลาบลายและหลากสี่
ระเริงล่องพนาลี   ประโลมกันและจรรจา
    และบางรายก็ผายผัน   แสงสรรพภักษา
สำเร็จแล้วก็ลีลา   ลุลกอ่อนและป้อนปรน
    กระถิกเต้นกระแตไต่   กระรอกไล่ระกริน
สวาโลดระเริงชน   ประสาสัตว์พนัสเนา
    สมันวังสมิงสบ   สะอึกตบตวัดเอา
สรীরแนบขนองเข้า   พนัสครี้มกระห่มหวาน
    พระจ้องจามรีไ้อ   พิลาสโลมมากมวล
สกาว่ารงและย่างชวน   พระเนตรตรึงตะลึงชม

มหิขสิงห์กระทิงเที่ยว
 ชะนีโหยวคระโหยวชม
 ระมาตผั่งละมั่งโผน
 กระจงเบ็งกระจงหนี
 พระเพลิงธรรลหันท้อง
 อุบลชาติระบัดใบ
 พระยลมัตสยาผ่าน
 พินิจปลามนาปรี
 ตลอดทางสล้างดาด
 สุกนธ์ฟุ้งจรุงอาย
 เสด็จเดี่ยวพระเปลี่ยวจิต
 สุกคเทพินามองค์
 จะชวนองค์อนงค์ชี้
 จะเปล็ดเพลินเจริญใจ

ประสบเสียวมนารมณ
 สะอื้นหาสวามี
 สะท้านโกญจนาทกรี
 มยุรแหงระแวงภย
 สลาดล่องสลิลไหล
 ประดับดอกกุดมดี
 กระจ่างธารสะท้อนสี
 ดิปลี้มปลาบประดาบคลาย
 ผกาชาติประสาทสาย
 กระจายจบดลบดง
 ทวีฤทธิ์สวาทหลง
 มเหสีจวิไส
 ผกาสีสะพรั่งไพร
 และเก็บแซมพระเกศา

อนาถเอยมิเคยร้าง
วิโยคซึ่งคะนึ่งหา
มิหายห่วงระลวงหมอง
สุโนกขานผสานนี้
ณ สายัณห์ตะวันพลบ
ทิววันจรัสไป
เสปียงกรังประทังชนม์
พระเตรีดเตร์พเนจร
ประมาณเดือนคละเคลื่อนคลา
ตระบัดองค์พระทรงเสา
มิเหน้อยเหน็ดเสด็จตัน
ก็พันราวพนาลัย
ละลิลล้อมบุรีรอบ
ทวารปิดสนิทครัน
พระอิตโรยระโทยยั้ง
มิข้าองค์พระทรงศรี

เสน่ห์ห่างอนงค์มา
มิเห็นพักตร์รมเหสี
ธ ท่องท่องพนาลี
ประหนึ่งเพลงประเลงไพโร
พระขึ้นคอบพญาไม้
มิเหน้อยหนักก็พิกนอน
ก็อับจนจะอดมรณ
เสวยเผือกและมันเผา
พระบาทระบมเทา
วณิตศัพท์สุนัขไส
ประดลสนธยาไท
ประสบแลงกำแพงพลัน
เสมือนขอบศิขรชั้นท์
เพราะลวงกาลราตรี
ของอิงทวารที่
ก็ทรงสู่สุขารมณ

มีโสมรวิรัชพิลาศ

วสันตติลกฉันท์

ปราการประกันบุรี	สุรสีห์กระไลสม
ญาแจ้งประจักษ์ 'อุบล' ร่ม	ยมหานครไกร
ท้าว 'พินทุทัต' อธิวงศ์	ธ อ่างพระราชัย
สืบโสทธิภาพพสกไพ	บุลปมภิรมย์ศานดี
สมญาพระราชมหิษี	'สุรภี' พระนางพาล
สองครองบุรีอุบลนาม	วัยล่องชราลง
ท้าวไธธิตาปิยสวาท	และฉลาดเฉลิมวงศ์
นวลนางประหนึ่งนยนองค์	พระชนกและชนนี
ทรงมีสมัญญ์ 'วิรัช' เท	วิประเล่ห์สุรางค์ศรี
ดูไหนวิไลตำนิมมี	อรชรชะอ่อนครัน
เฉิดโฉมประโลมณนชน	ขณะยลฉวีวรรณ
คิ้วนุชพิสุทธิดุจคัน	ศรศักดิ์พระจักรี
ผ่องพักตร์มลักก็กลกัน	กะบุหลันบราดี
กรรมกลกะกลีบอุบลตรี	ภพตรึงตะลึงยล
ศกสวยสลวยผิวจะเทียบ	ก็จะเปรียบประหนึ่งชน
กาน้ำและร่ำรสสุคนธ์	สรีรรินประทีนครัน
สองศรพิสุทธื่อนุชนัย	นะไผ่ทัยผืน
ด่าขลับประคุดนิลวรรณ	ผิชม้อยมฤคอายุ
โอษฐ์นุชวิสุทธิดุจกระจับ	รุจิรับพระทนต์ราย
เรียงเรียงบระเบียบและบสลาย	ระยะชิตสนิทสม
เพลินพิศพระโสณูปมา	หนูควาเฝายสม
ส่วนซึ่งจะตรึงรตินิยม	สุรฤทธิ์สฤษย์ศรี

เอวรสิ้อ่นประดู่วัล
ลาศเลื่อนเสมือนกะกินรี
ยามยลวิมลยคลถัน
เทียบบุญทริกบุรุษสม
วงไอยรวาดแหละอ่อน
อิกองคูลีรตระการ
สามโลกก็เหลือวิริยา
หนุ่มไฉมิได้พิศดอง
คนธรรพทวยสุรประสบ
วันลุระลึกทหยดรีง
ส่วนมิ่งสมรทหยมัน
ถือศีลอุโบสถอุสา

ลยห้วน ณ ยามลี
อุระอวบสะเอวกลม
ทศวรรษมนารมณ
มนพิศพิณิจนาน
ดุงกรพระนงพาล
บมิเพี้ยนกะเทียบทอง
นุขมาเสมอสอง
ประติพัทธ์ประหวัดถึง
อรอบอุราริง
รติเพื่อละเมอหา
คติธรรมจรรยา
หะประสงค์ประสพศรี

กมลฉันท์

วรพินทุทัตตรา
พระประสบสุบินมี
ณ สุนิบดินทร์ผ่าน
วรราชธิดาไท
พระธิดา ณ ครานี้
จรหาผกาควร
ขณะนั้นพระพลันมอง
ศิรฉกพระโถมตรู
ทุรชาติประชิดกาย
อรรอบพระองค์ปลัน
วรราชธิดาร้อง
บิตุรงค์พระปลงภัย

ชะ ณ กาลราตรี
มนพรั้นประหวั้นภัย
อุทยานตระการนัยน์
และสนมสนองนวล
ธ กี่ซีก้านลชวน
นชเด็ดประดับหู
ก็สยอพงญา
อรส่งกระแสงศัลย์
และมีคลายชนดพัน
และเขย็อนจะเคลื่อนไคล
สรก้องประกาศให้
พระก็ไฉจะล้างมัน

อุระเต็นตระตกต้น	ธ ก็พินประทมพลัน
ธ ก็เพรียกพระโอรอัน	วุฒิเชี่ยวชาญนาย
ธ ระบายระบิลบอก	ทชพรอกพระมนต์หมาย
มนะครุ่นมิวุ่นวาย	และก็แจ้งกระจ่างใจ
ทชทูลทำนายนความ	คติตามสุบินไท
บ มิมีกลีไค	ดลสู่พระภูบาล
เฉพาองค์พระบุตรี	แหลจะมีวิวาทวาร
ก็เพราะว่ายุพาพาล	จะประสบสวามี
พระสดับคติความ	ธ ก็ถาม ณ ทันที
แน่พระเชยคณูมี	ภวฐานประการใด
ทชค้อมประคมทูล	อติศรมิควรรไซ
พจเอ่ยเพราะเชยไท	ขณะนี้ก็เนาเมือง
ทชรูฐานะยาก	วนิพกระคายเคือง
สิริลตระทดเหลืออง	สรිරูรูปลิชুবแสน

ขณะหน้าจะปรากฏ	กิตติศกระเดื่องแดน
วรฤทธิ์เสมอแมน	อริชบสยบแหง
دنุทูลทำนายนความ	คคิตตามบูรณแจง
มิติตติมฤเสริมแปลง	นยะเปลี่ยนประการใด

อิทธิสังฉันท์

ภูปดีสดับทวิไช	
ระทมระทตสลดฤทัย	ทวิคุณ
อันพระโษษฐ์มีเอื่อนอะตักอดูร	
พระเกียรติศักดิ์บดินทร์จะสุญ	สลายลง
โบกพระหัตถ์ดำรัสมีพึงประสงค์	
สดับสำเนียงคณาทิงค์	จำนรรจา
พลันพระพลุ่งพิโรธพระราชธิดา	
อนาถกระไรโฉนนะมา	มลายวงค์
มิ่งสมรพิสุทธิ์ประคุดหงส์	
ชะกาทุชาติอนาถพะนาง	ถนอมนวล
อภัยศและดูมิคู่มิควร	
นิกรราชภูร์ลีอาจจะสรวล	กระซิบหยัน
ด้วยพระราชธิดาเคราะห์กรรมฉกรรจ์	
พระพินทุ์ทตมนัสพระพลัน	พิกลไป
เคยสวาทพระราชธิดากระไร	
ก็ลืมนและเลือนเสมือนหทัย	มีอาทร
ชุ่นและเคื่องเพราะเรื่องนิมิตสมร	
จะได้กะชายทุชนก็ร้อน	พิโรธครัน
แผลอพระพลั้งพระสีหนาทพลัน	
วิรัชควรจะเร่งจรัล	วนาลัย

จนวิกาลผ่านและพ้นสมัย	
สลายลิขิตมหิทธิภัย	มิหวนมา
แล้วจะรับวิรัชนิวัตมิช้า	
ก็คงมิเชิญลำเค็ญสภา	เวเกินไป
เสรีจประภาษบพิตรก็ถอนหทัย	
วิรัชเสวยวิบากโฉน	นะลูกยา
โทมน์สพระอัครระอิตรระอา	
ประภาษพระพจนาททา	มเหสี
อัครชายะองค์อภิตี	
สดับตำรัสสิจรรลี	ละสนลาน
ถึงพระแท่นประณตพระบทมาลัย	
พินิจพระพักตร์ขมึงมิขาน	พจีไซ
พलगพระอรก็วอนประทานอภัย	
พระชุ่นและเคื่องเพราะเรื่องอะไร	ละทรงฤทธิ
โอไฉนนะตรึงพระโอษฐ์สุนิท	
อนาถนะข้าพระบาทมิผิด	โฉนเคื่อง
อรธตรัสพระอัสสุชลลีเนือง	
พระนัยน์อนาถพระราชสิเปลื้อง	พิโรธคลาย

อุปปฏิฐิตาฉันท์

สงสารมहिษี	สุรกีพระพลันผาย
โอษฐ์เอื้ออนอภิปราย	พจพลอบประโลมมาน
ทรงย่อนนยตาม	คติพราหมณ์เสนอสาร
ทรงเตือดฤติตาล	พระจะพรากธิตาไกล
ร่างราชนิเวศน์	ประลุเซตวนาลัย
เอกองค์อรไท	ขณะยिनระบิลศีลย์

เร้าร้อนอุระฝ่อ
อาทรอรอัน
ไอ้องค์อดีต
หมองหม่นมนะมัว
ลูกอ่อนอิสตรี
ยามผองภยดล
อ้าอังก์นฤนาถ
ตามกาลสมัย
อาจารย์สุขสุด
ฤาจารย์กะพระรา
สุดแต่บุพกรรม
ทุกข์บาปประดาปทอน
บรรเทาศุรุโทษ
เหลือเพียงนุชนี
แรมนอกนครเศ
เพียงพอกยปาง
นางพาลสุรกี
เศร้าอาตุรใน
วังทองพระธิดา
รัดองค์อรพิง

วรุขอประทานทัณฑ์
ภยสู้บู้ตัว
ทิวทูลก็ถ้วนกลัว
มิประมาณพิจารณาผล
จรลีพนารญ
ฤจะรอดชีวลัย
นรชาติลีเป็นไป
ภวพรหมลิขิตพา
กะบุรุษอนาถา
ชะมิแท้มีแน่นอน
จะประจัญมิทันถอน
คติกาลบุราณมี
เถอะนะโปรดประทานที่
รพระราชวังหลวง
ก็เทวษระทมทรวง
ก็มีเกินประมาณไป
ก็ซูลีอ้อลาไท
พระธิดาและมาถึง
ธ ก็อ้าพระกรริ่ง
พิศพักตร์พระบุตรี

อินทรวีเชียรฉันท

ไธ่ลูกวิรัชเท
กรรมแก่นะเจ้ามี
เศร้าตรงพระทรงฤทธิ
โทรกลุ่มประชุมปอง

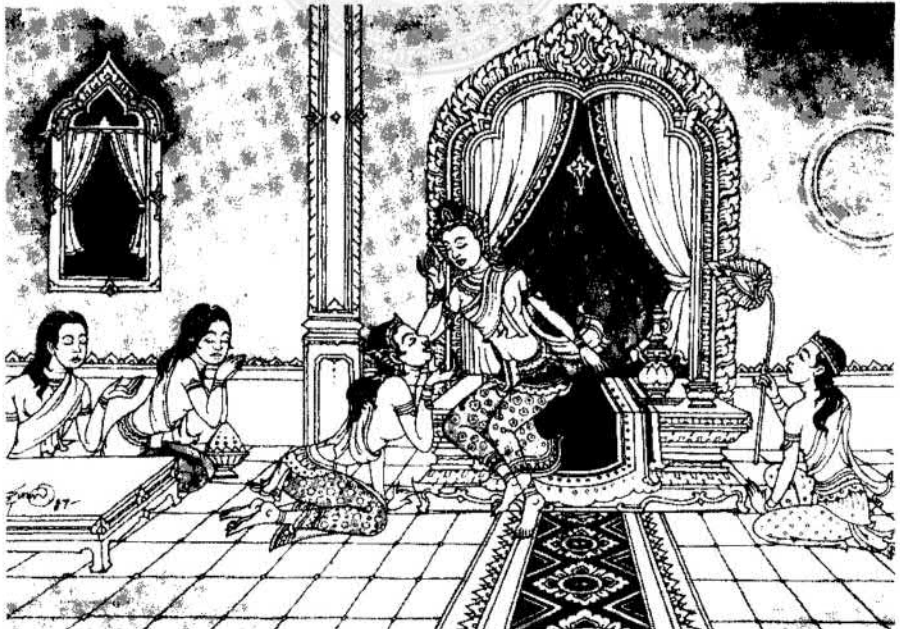
วิสิเนชนนี
ภยอันมหันต์ครอง
ขณะนิทรนิมิตหมอง
อภิปรายขยายความ

พันผูกกะลูกรัก	นิรคักดีสลายนาม
เสื้อมเกียรติเสนียดลาม	ประลุราชวงศ์วรรณ
ทรงศรบิดรเล่า	มนเศร้าอเนกคัลย์
กริวจัดมหัศจรรย์	นิรเทศพธูจร
จากเขตนิเวศน์วัง	ประลัญจวนาตร
นอกถิ่นบุรินทร์	ทูลเขตเทวษแสน
ลูกอ่อนจะจรลับ	ชีวิตับ ณ ดงแดน
กลุ่มกลัดและขัดแคลน	สุขสว่างคระไลหนี
อ้าองค์พระทรงฤท	อิหิมิตจะปราณี
ซบเจ้าก็เท่าชี	วพระมาตุอาสัญ
ทรวงแม่จะแผ่กิน	ทนต์นอดูรตัน
อุ้มท้องประคองขวัญ	ทศมาสมีคลาดคลาย
เผ็ดร้อนก็ผ่อนปรน	มนะทนประเทหาย
อวารณ์อุทรวาย	สุขวอดตลอดมา
ฟุ่มพิกพิทักษ์เทิด	ขณะเกิดพระลูกยา
เห่กล่อมถนอมสา	ทรเพื่อผดุงชนม์
รินยุงและบุงร่าน	สิมิลานระคายชน
อุ่ทองล่ายองยล	สุขรื่นมนารมณ
จวบเจ้าเจริญแล	อุระแม่นิยมชม
ตรูตาสง่าสม	ยศชัตติยานี
ยามใดจะไสยาสน์	คณนะนาฏสนมวี
ซบขานผसानคี	ตะประโคมประโลมขวัญ
ไสยาพนาตร	อุระร้อนระคายคัน
ใครกล่อมถนอมกัน	ยจะกรรมระทมใจ
เรโรระหรีงร้อง	พนก้องกระแสงไส
แทนเสียงสนมใน	วราชวังหลวง

เสื่อสีห์กรीलัน
บุปผาลาดดาว
ลูกเคยเสวยโภชน์
พบมูลผลาหาร
โสรจสรงสุหรัยแก้ว
กลางป่าชลาตม
กลั่นจอกกระจับกล้า
เนื้อเจ้าสีนุมนเนียน
หัตถ์อุ้นละมุนอ่อน
กอปรกิจสฤษฏ์สร
ทุกซ์ท้วมหทัยแท้
แสนสุดจะเสียดาย
คลาไคล ณ ไพรวัน
สมเพชพชยาม

สรสิ้นสยงทรวง
ฤจะดับอตุรตาล
รสโอชอร้อยพาน
ແหละจะขึ้นระคายขม
อูระแผ้วสุคนธ์พรม
อรอาบสะอิดเอียน
ชลคล้าเพราะโคลนเหียน
นะจะเห่อคะเขอคัน
อรร้อนระคายครัน
พะกระทั้งทิวาวาย
อูระแม่จะแตกตาย
พระธิดาพงางาม
นिरคันเสลียงหาม
ยุรยาตรพระบาทพอง

<p> อรเอยมิเคยคิด เทเวศร์วิเศษครอง ทุกซ์คนประดลเช่น พบเจ้าสิเศวราศาน ไทรหลวงสิท้วงถึง ถูกเบญจเพสทั้ง แม่เองก็เกรงนัก เรื่องโสทวิโยคร้าย ตลจุดประดุงจิต ลูกพบประสบทัณ ผู้ใดมิได้เชิญ เพิ่มโสทวิโยคสูญ ปีหนึ่งแหละพึงผ่าน สรวงฤทธิ์สถิตมน จากเบญจเพสเจ้า จิตบิตรงค์ไว้ ไล่นาฏนิราศวัง ทุกข์ใกล้พระไพโรสมนต์ ลูกเอยอุราแม่ ห่วงหาธิดาขวัญ อีตอัถมนัสกลุ้ม หลังชลเนตรนอง มิ่งราชธิดามี ไอ้องค์พระมารดร กรรมพรากประจากจู้ รับราชปรารมภ์ </p>	<p> สุธลิตีศักดิ์ของ นภนั้นจะบันดาล ขณะเบญจเพสพาน ติวินาศนิราศวัง พระเคราะห์ซึ่งวิรัชยัง วลยังมีรูวาย เพราะตระหนักนิทานหลาย ลิจะรอนสมรศัลย์ ดนุคิดมิผิดพลัน ทะชนบระบบบุรพ์ ขณะเบญจเพสพูน สิโรอาจพินาศนรม์ ทุระผลลาญสราญดล ก็ะคลายมลายไป ขณะเนาสิเนื่องให้ กรุณาธิตาดน ประลี้ยงสถานทน ลิจะพาอุราศัลย์ ก็ะแผ่พินาศพลัน ขณะเบญจเพสครอง ออร์ทุมุอรามอง นิรสุขสลายรอน พจนีย์ถวายวอน ดนุนี้ฤติกรม จรสูว์นาศรม วรราชโองการ </p>
--	---

ทว่มคัลย์มีทันแทน	คุณแสนสลดมาน
คุณแม่สิแผ่ปาน	ปฐพินภาลัย
ฤาห้วงมทรณพ	บมิลบมิเลือนใจ
ตริงติดสนิทใน	กตเวทิตาธรรม์
ชาติใหม่จะมุ่งตั้ง	มนะหวังกำเนิดนั้น
ลูกอ่อนอุบัติขันธ	ณ อุทรพระมารดา
ชาตินี้จะมีบาป	ก็จะกราบพระบาทลา
ขอแต่พระแม่เถา	วรสุขเกษมสันต์
สององค์ก็ทรงสอด	กรกอดพิโรกัน
โคกพลั่งประดังตัน	บมิสมประดีตาล

มาณวกฉันท์

ครั้นทวียงค์	ทรงสติพื้น	มาตุรพีน	ฝากบริพาร
สร้างพระนิเวศน์	เขตรฐาน	เสร์จบมินาน	นอกพระนคร
แล้ววราญ	ราชธิดา	วันทนา	มาตุบิดร
เนา ณ นิเวศน์	เขตตลิว	ร่วมกะสมร	มวลพระกำนัล
ทักษมหาย	ทวยสติดน	ตั้งพระกมล	มุ่งคติธรรม์
ทานสฤษฏ์	นิจนิรันดร์	กิตติภิบรร	ลือคุณไกล
ผองพนิพก	ยกพยุห์คลา	เข้าพระคฤหา	แห่งอรไท
รับรทาน	ชานอุระใส	สวดพรชัย	เชิดสดุดี
ราชธิดา	มานะมิท้อ	มันมนก่อ	ธัมมนิธี
ภักตกะกับ	ทริพยพลี	เปี่ยมมนะปรีดี	ปลดบุพกรรม

วังสัจฉฉันท์

สุริย์ระเรือแสง	ทิวแจ้งประจักษ์ประจำ
ระการะเรือยรม	ณินาทประโคมนคร

ตรีบัดพระภูมิ
 ณ ถิ่นชโลทร
 พระพิงประดิ้งกลอง
 สะท้านทวารนี้
 ตรีบัดกษัตริย์สอง
 คฤหาสิเรียงราย
 พระเมิลประมวลชน
 จะแจ้วจ่านรจจา
 ประดับประดาภู
 ประกอบประกมลการ
 ระทายระทายโทย
 ประทับระงับลม
 พระแว่วนิพพก
 ผละผ่านทวารจร
 พระพลันถลินตาม
 อภัยตนูที
 นครน่นามไต
 เฉลยระบิลอัน
 ธิชี่ชี่แจง
 และชวนพระทรงชัย
 สถานวิรัชเท
 ประสาทอนกสรรพ์
 สดับคติพราหมณ์
 ณ ทานสถานทน

สุรสีหบทจร
 ธ สนานสรายุสรীর
 เกราะและม้องชมรมทวิ
 ขณะเคลื่อนเขยื้อนขยาย
 นยน์จ้องประจักษ์หลาย
 และวิลาสระดาตระดา
 จรดล ณ มรรคา
 ตะละล้วนระรื่นสรายุ
 ษณดูสกนธ์ตระการ
 ฐุรกิจสนิทสนม
 พละโรยระทตระทม
 ขณะพลั่งประดิ้งอุทร
 เอะอะยกพยุห์สลอน
 และก็ผ่านพระภูบัติ
 และพระถามคณาธิ
 กรุณาแถลงสมัญญ์
 และก็ใครเสวยศวรชัย
 ดนุสันฉงนกระไร
 นยแจ้งประจักษ์หทัย
 จรร่วมคระไลอรัญ
 วิประเลห์สุรางค์สวรรค
 ศุกโภชนาอนนต
 ธิ ก็ตามธิธิประดล
 ทูรเต้าตลอดวิถี

มาลินีฉันท์

อรุณวิรัชเทวี	จิตเปรมปรีดี	อุทิศทาน
พิพิธสุรสคาวหวาน	ทรัพย์ศฤงคาร	ก็ครบครัน
ททยวิรัชเหมทรรษ	กิจกุศลอัน	อนเกคุณ
คณะวานิพกเนืองหนุน	รับพระการุณ	สราญมน
กษณะพระสุรสีห์ดล	แดนอำนาจผล	พิพิธพลี
หิริททยพระภูมิ	คลุมพระเกศี	และพัคตร์พลัน
มละคณะวานิพกผัน	ผายมिरรวมพรรค	คณาพราหมณ์
วรุทศนธชีหลาม	ราชธิดางาม	ก็ปราศรัย
คณะวานิพกพร้อมใจ	พร้อมพระพรชัย	เฉลิมศรี
กษณะวิรัชเทวี	มองพระภูมิ	มิวางตา
เพราะอดิศรสีเอกา	องค์มีวันทา	วรุเลย
และธดุขณิมิยอมเจย	พัคตร์บ่หอนเผย	พระพรชัย

อินทรวงศฉันท์

ส่วนองค์พระทรงฤท	อิพิณิศตะสิงตะไล
โลมศรินรีไค	ฤจะซึ่งประหนึ่งองงค์
เนตรชายชม้ายมา	ดุดดารกาพระทรง
ซาบช่านสะท้านบง	อุระบ่มสวาทมิวาย
ฤลักษมีนาฏ	ธประกาศพระวรกาย
จากศรีเกษียรสาย	ชลแสรั่งจำแลงพระองค์
ฤมิ่งอุมามาด	มนปรารธนาจะลง
ไกลาสกัลลานทรง	ศุภลักษณ์ตะสิงตะไล
ฤาอินทร์มเหสี	จรลีละพรากพิสัย
ดาวดั่งสดลใน	ธรณีและอวดพระองค์
ตรูลักษณะประโลมไตร	ภพาให้ระเริงและหลง
เสริมจิตพินิศทรง	สุขซึ่งระริงฤดี
ท้าวเมิลพธุมอง	มนะถ่องสะเทือนฤดี
ฝากไฟพระไมตรี	ปฏิพัทธ์ถนัดสนอง
เบื้องบรรพชาติบ่ง	ทวiongคเคยประคอง
รักสมภิรมย์สอง	สุขร่วมบูรณกาล
รักเลิศจะเกิดได้	ก็เพราะนัยสองสถาน
หนึ่งด้วยอดีตวาร	บุพสันนิวาสทวิ
สองปัจจุบันสา	ทรน่านิยมฤดี
ไกลชิตสนิทมี	มนพาอุราภิรมย์
รักสองกษัตริย์ลาม	ก็เพราะความสนิทสนม
ชาติก่อนลิเกลียวกลม	รสรักสลักสราญ
ชาตินี้ ณ แรกพบ	อุรอรบตีและดาล
เดชรักประจักษ์ปาน	บุพชาติมิลคลาดมิลสาย
สององคทรงสอด	นยน์ทอดกระทบมิวาย
เวียนและชะงัดหมาย	มนะมาดสวาทถวิล

ทั้งราชและเทพี
 ผ่านรักสลักจิน
 นิ่งตรีถสำนึกกาย
 เมินเนตรพระภูมิ
 ทรงสั่งสนมนา
 พรหมณัศัพทสำนอง
 ภูธรประทับนั่ง
 เหมือนพรหมณาการ
 ชายนี้สรীরูป
 อาจองทะนงใจ
 เห็นที่จะศรีวงศ์
 ยามยากประจากบรู
 ใ้อัจจะอาหาร
 ปรีกษาสูดาห้วง
 สั่งเสร็จเสด็จมา
 ไพร่ผองสนองตาม

อุระนี้ประหนึ่งจะภินท์
 ตนอัดอุัจจที
 อรอายุขมันขมิ
 พระก็เบนและเบือนมิมอง
 ฎะประสาททานกะผอง
 พรในพระไทยทาน
 และมีวังละสนละลาน
 พลุเหลือประหลาดฤทัย
 ผิจะซุบก็ผิดกะใคร
 และมีวันทนาคู
 มีก็ทรงพระศักดิ์และสู
 รทุเรศระกำกระมัง
 ธจะผ่อนระทมประทั่ง
 ประจุคมนันบุรุษ ฌ ความ
 พระคฤหาผลีผลาม
 พจนารถพระราชธิดา

อุปชาติฉันท์

พระราชประพาสมัง
 หวานคาวและข้าวปลา
 ทรงเพ่งและเล็งพักตร์
 พระครุ่นและวุ่นวาย
 วิรัชเทวี
 ชายนี้จะดีทราวม
 ควรเราจะเข้าเส
 ระบิลบุรุษฐา

ประลุยังพระเคหา
 บริโภคพระโคกคล้าย
 วรลักษณพระโฉมฉาย
 อุระหลงพะวงงาม
 ขณะนี้คะนิงความ
 สิตนุจะรู่ณา
 วนเพทุบายหา
 นะสกุลกำเนิตไต

ระวังก็ลั้งเล
 เป็นหญิงจะวิ่งไป
 ช่มใจคระไลสู
 สะทกสะเท็นเคา
 พระพิศพินิจพัคตร
 เอื้อนโษษรุปราศรัย
 โอ้มิ่งสมรสา
 ประสาทรสอาหาร
 พระคุณกรรณล้ำ
 หล้าแหลกมลายลง
 อดอยากและปากแห้ง
 สมกรรณเหมือน
 ดนุณะคือเพศ
 เนาเมืองสมัญญ์ 'จัน
 สิ้นค้าและม้าต่าง
 ประสบกะโจรไพร
 พิฆาตชีวิตมคณ
 เราร่วงตรงคี่ลี
 พลัดผลูบรูจัน
 ประสบสอวางอร
 พระคุณสิครุ่นอยู่
 คุณราชธิดาแสน
 เหลือเพียงพลังกา
 จะพลีพลังตน
 พระราชธิดาฟัง
 เล็งราชสวาทหนุน

เพราะประเพณีหนองใจ
 ลุบุรุษลิสุดเขลา
 ณ พระภูธรศเนา
 รวะราชและหลบนัยน์
 รุจิลักษณ์ประโลมใจ
 พระประสงค์สมานมาน
 ทรช้ำคฺไณพาร
 ทนุช้ำชิวาคง
 ดนุจ่ามิเลือนหลง
 ก็มีลบกรรณเลื่อน
 สุขแล้งแหละแรมเดือน
 อมฤตชโลมชั้นม์
 ศะเขตสิขรซันธ
 ทนคร' ขจรไกล
 ประลูหว่างวนาลัย
 ปะทะต่านทะยานตี
 ดนุจนกระเจิงหนี
 ละกระเจิดกระเจิงจร
 จรดล ณ แดนดอน
 ปฏิบัติมิขัดแคลน
 ก็มิรู้จะทดแทน
 จะสลตระทตมณ
 ยะอุสาหะชวายชวน
 มนะปองสนองคุณ
 อุระหลั่งพระการุญ
 ปฏิพัทธ์อุธัจดาล

ถ้อยทุกซระทมท้าว	อรราวูราปาน
อนงค์นิราศศานต์	ดุจโคกพระภาสาย
สลดระทตจินต์	ขณะยिनพระบรราย
สมเพชเวษฟาย	ชลนัยน์ลีไหลพรู
ขอเชิญเถอะพักผ่อน	ภยร้อน ณ เรือนตุ
พินิจและคิตตุ	เถอะนะข้าจะอารี

ภาพย์ฉบั้ง

สองกษัตริย์ตรีสตอบชอบที	แลกรสพจนีย์
เอื้อเพื่อเผื่อแผ่แก่กัน	
อ้อนออกพลอดพรำจำนรรจ	จนองค์ทรงธรรม
แจ้งถ้อยจริงแท้แก่สมร	

มีดมั่วทั่วแดนพนาทร	จึงจอกชอกซอน
ชะนี้ให้ไทยโหวยครวญ	
จันทร์เพ็ญเด่นแจ่มแสงนวล	เริ่มจิตรัญจวน
จำเรณูรักซึ่งริงใจ	
เปรียบผอยพินวางกลางไฟ	พอนจิตพิสมัย
เพ่งสมรพระร้อนรมทรวง	
สมรเพ่งเล็งพระระลวง	กามกวนป่วนทรวง
ธรรมชาติอำนวยช่วยปล้น	
สุขสมรมรินคืนวัน	จนองค์ทรงครรรภ์
ครบทศมาสไม่คลาดคลา	
กำเนิดเลิศองค์กุมารา	คือแก้วแววตา
ของสองบิดุราขมาตุรงค์	
สมญาโอรสยศยง	งดงามนามองค์
'สุรศักดิ์' ลักษณะสง่าครัน	

อินทรวีเชียรฉันท์

ส่วนองค์พระทรงศรี	ขณะนี้ทิวสันดี
ร่วมเรือนวิรัชอัน	พระสนทิสินหา
คราหนึ่งคะนิงใน	หฤทัยไฉนนา
เราจักสบายกา	ยะมิกอปรสุกิจไต่
คนเขาจะเย้าเย้ย	พจเอ่ยละอายใจ
ฟังหญิงตลอดไป	ลี้กัเห็นมิเป็นการ
ควรเราจะเอากิจ	จประดิษฐจักสาน
เชงนี้ก็เชียวชาญ	ขณะก่อนจะกินเมือง
ลงทุนกระทำไป	ก็มีไช้จะหมดเปลือง
กำไรก็ได้เนื่อง	นิจน่าประกอบภาร
อยู่ว่างแหละทางนี้	ก็จะมีประมวลงาน
ไผ่หวายกระบายสาน	กระบะส่งก็คงดี

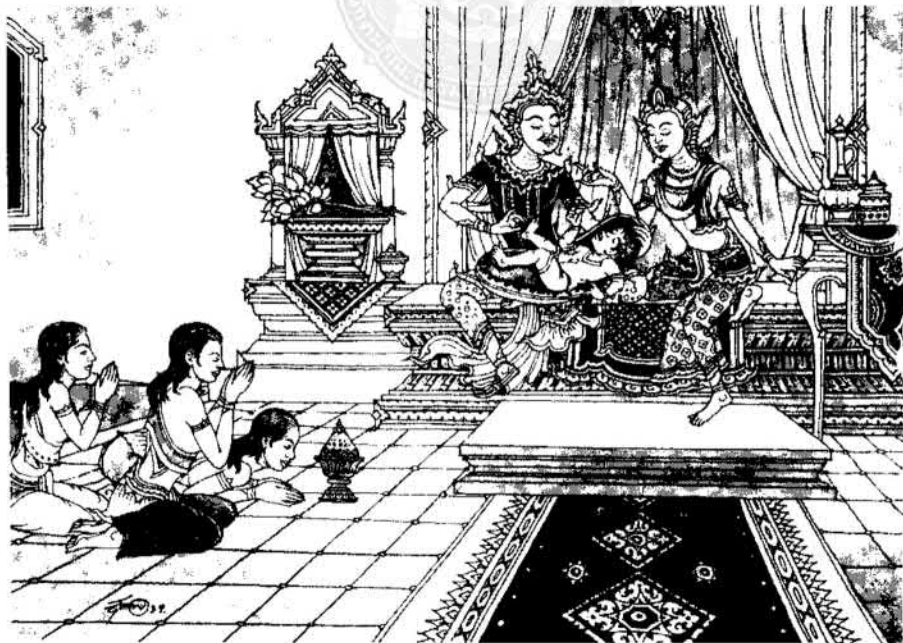
กลั๊กกล่องและช่องปลา ร่องหม้อตะกร้อกลี เลื่องลือเพราะมีอดี ลูกคำก็มากราย จักสานประการนี้ สิ่งใดลิใหม่ปล้น สอนสรรพสมรใน จักสานมินานช้า ไม่นานผसानเสริม โฉมยงและทรงธรรม ทรงชัยก็ได้พัก ทุกข์ทนผจญให้ ทรงทราบสภาพว่า ครองเบญจเพสมี่ ท้ออิทธิฤทธิ์สรวง สุขวอดตลอดกาย ตรีสนมประโลมจิต นุชตั้งพลังที่ ถอนทัณฑ์ประจันหน้า ห่อนช้าจะพาให้ เทวีวิรัชขึ้น เชื้อองค์พระทรงธรรม เพียบเพ็ญประเด็นบุญ วันคืนระรื่นคล้อย	กะตะกร้าและฝาชี กระชู่เชือกและเผือกฝาย และก็มีประโยชน์หลาย เกะกะเข้าจะเหมือนกัน ก็มีมี ณ เมืองนั้น จะจำหน่ายสบายนา คณะให้ตระหนักค่า ก็ประกิดตระการกัน ณะเพิ่มพิบูลครัน ธอุทิศทานไป มนะทักระโทยใน นีรทุกขสุขศรี พระธิดา ณ ครานี้ มนะท้วงระลวงหลาย ลีจะถ่วงหทัยวาย จะมिरอดตลอดปี พระวิศิษฐ์มเหสี เถอะจะท้อระย่อไย กะประดาประดาไป นุชเหมเกษมสันต์ อูระรื่นพลังปล้น มิระย่อและท้อถอย นิธิอุ้นหทัยคอย สุขเสริมเฉลิมศรี
--	--

เสวยวิมุตตวิเศษ

กาพย์สุรางคนางค์ (กาพย์คฤ)

ระเบิดสะพัต พระพินทุทัต สดับคดี
 พระเริ่มพิโรธ พระราชบุตรี โฉนมีมี กรณบิดา
 เสน่ห์สนิท ทูชนมิติต ละอายอุรา
 สกุลวงศ์ ก็หงส์กะกา มิควรจะมา ประมาทมีงาม
 นิกรราชฎี ประยูรญาติ จะเย้ยจะหยาม
 พระศกดิ์สลาย มลายพระนาม กลีเลอะลาม ละหนอดนู
 แสลงสลต ระทมระทต จะพรากพฐ
 กะภัสตา เพราะถ้าจะอยู่ พระกิตติตุ ก็แหลกก็ลาญ
 อนึ่งพระองค์ ก็ใคร่จะบง พระราชกุมาร
 จะเลิควไล โฉนนะหลาน มิพบมิพาน พระลักษณา

ธ ตั้น ธ เต็น ประสงค์จะเห็น พระหลานและรา
ชะสิ่งสมร แน่จรคฤหา พระราชธิดา เสนอจำนง
จะรับพระหลาน กระไลสถาน ประทับเพราะองค์
พระอัยกา พระว่าพะวง หทัยประสงค์ ประสบสรীর
ก้านลกระทำ ประดุจคำ พระภูบดี
นรีวิรัช มิขัดพจี มนัสปรี ดิมอบกุมาร
พระอัยการ ธ ทัศนาศนา พระกายะหลาน
เสนห์สนิท พินิศนาน อูราสราญ และวางมิลง
ประคบบประหอม พระอุ้มพทม ณ เพลาพระทรง
พยึดพยัก พระรักและหลง พระสรวลกะองค์ กุมารมวิวาย

สาลินีฉันท์

พล่านพลังความคั่งแค้น พิโรธเล่นอุราหมาย
มุ่งปลิดชีวิตชาย ทูชนอยู่กะลูกยา
เพื่อกู้เกียรติภูบาล ก็คิดการจะพรากพา
นงนุชพร้อมบุตรา นิวัตขึ้น ณ วังชัย
ทรงฤทธิ์คิดแยบยล แนะเล่ห์กลกะนางใน
ยั่วแยงแกลังกวนใจ สวามีธิดาเรา
นางในไปเคหา พระนัดตามิข้าเขา
แสรังเถียงเสียงไม้เบา ตะโกนกันสนั่นเรือน
ด่าเทียบแกลังเปรียบเปรย ดิย้าแย้ยพระเซยเตือน
ฮ้าเฮ้ยใครเลยเหมือน มนุษย์สารเลวคน
กินแล้วหลับสำราญ พิพิธการบขวยชวน
เคยยากลำบากจน ก็กลับกลายเป็นสบายตัว
พั่งแรงแห่งนารี เจริญชีวะนำหัว
ลั่นคิดลั่นฤทธิ์มัว เกาะเมียดกินชะลั่นอาย

ทรงธรรมฟังคำพิช
 แม่นว่าเขาต่ำปราย
 วุบเดียวเขี้ยวลิมองค์
 ทูบถองผองกำนัล
 ถึงวังไท่ถั่งทูล
 ทรงเคืองครันพลันมี
 เร่งเหล่าตำรวจหลวง
 เคหานัดดาตึง
 ตำรวจเร็วรวดลาก
 ล้มลุกคลุกกลานพา
 เข้าซังยังคุกเขี่ยน
 ชื่อคาपालงไป
 แหนงเหน็บเจ็บซ้ำโดย
 เลือดหลังชุ่มหลังขวน
 ทรงฝืนกลืนฟกกล้า
 ย่อยยับอับมวงคล
 ทันใดทรงชัยแ้ว
 ไยเล่าเฝ้าโหยหวน
 ภูมินทร์ยีนศัพท์เสาร์
 ทูลว่าตัวซ้ำได้
 ขอทนทุกซจนตราบ
 ห่อนยอมมอบน้อมวอน
 ขอจทรงทราบเกิด
 แจ่มชัดศรัทธาใส
 ไยเล่าทรงเต้าตาม
 รัตนตแทบปลดปลง

เสมือนกฤษแขวะคว้นหมาย
 ประเปรียบเปรยและเย้ยหยัน
 ถลาลงเพราะโมหันธ์
 ก็หวีดว้ายกระจายหนี
 บดีศูรมิรอรี
 พิโรธกาจตวาดอึง
 ตระบัดล่วงคระไลถึง
 กระทาชายทุชนมา
 กระชากจุดพระราชา
 ตระเวนเลือดละลามไหล
 พระเจ็บเจียนจะสิ้นใจ
 สรีร์ร้อยและร้อยตรวน
 บโทนโบายคระโหยครวญ
 พสกผองสยอองยล
 ฤทัยซ้าก็จำทน
 สลายยศสลดครวญ
 พระเสียงแผ้วพระเสาร์สรवल
 จะสู้เสาร์น่ะเศรำไหม
 พระยั่วเย้าและโยไฟ
 ประदनกรรมกลัมพร
 อดีตบาปและสาปดอน
 เพราะพรั้นอิทธิพลใด
 ดนุเทิดพระธรรมใจ
 มิเคลื่อนคลายสลายลง
 ประทานทรามและพิชสง
 ประสงค์ไฉนนะในตู

เวรกรรมซึ่งทำครา
ผิดพลาดชาติก่อนสู้
ของทรงเห็นจิต
ชาตินี้มีแต่ให้
ขอเสาร์จงเซาการ
ครองบาปบำเพ็ญครา
ส่วนเทพเสพสรรพ
ห่อนเคยสังเวจใจ
เพียงข้าศรัทธาพุทธ
ดาลชนให้ตกลงแดน
ไตรรัตน์บำบัติทุกข
'ทำดีได้ดี' ไชร์

อดีตกาละใครรู้
สะสางผิดอุทิศไป
ประกอบกิจประการใด
กุศลสรรพนිරันตร์มา
ประพฤติผลาญประจานข้า
อดีตปองสนองไป
ตุนั้นสิเปลอไหล
มิเคยหลู่ถูคุณคลน
ธศาสน์สุดพิเศษแสน
พระนิพพานสราญใจ
ผดุงสุขเกษมใส
สนองผู้ประพฤติดี

‘ทำชั่วได้ชั่ว’ ตาม
 บาปเวรบายเบนซี
 นาใครใครหว่านข้าว
 นาใครใส่งานั้น
 ใส่ข้าวคราวเกี่ยวมา
 กรรมใครย่อมได้กิน
 บาปบรรพ์อันโหดหิน
 ชื่นชมสาสมแสน
 ความจริงสิ่งนี้ย่อม
 ธรรมย่อมพร้อมเทิดสา
 แจ่มแจ้งให้แจ่มจุด
 ทรงชัยไปเกรงนั้น
 ไม่แมนหมิ่นแสนผู้
 ถือใจกลใดดี
 ทรงทราบบุญบาปผอง
 เวรกรรมทำเท่านั้น
 ถี่ถ้วนสมควรหนอ
 ดลเชี่ยยากเย็นใน
 ถึงองค์ไม่ทรงเกรง
 แดงองค์มั่นคงดี

ประพடுத்தรามและเสื่อมศรี
 วัชใช้กรรมกระทำกัน
 ก็ได้ข้าวมิผิดผัน
 ก็ได้งาสิอาจิด
 จะไดงามิเคยยิน
 มิมีใครจะได้แทน
 ดนุคินมิได้แค้น
 กะเวรเก่าประกอบมา
 พิภพยอมนิยมนว่า
 ธุชนพบสงบสันต์
 พระเสาร์สุดนิยมนครัน
 ตระหนักชอบและชั่วดี
 สยงอยู่มีรู้ที่
 จะดับโศกวิโยคตัน
 ผละเศร้าหมองและปองสันต์
 ก็แทนทดและปลดไป
 มิทอดท้อระย่อใด
 มนัสสูมีรู้หนี
 ดนุเองก็ตามที
 พระพร้อมให้อภัยพลัน

ภุชงคประยาตรฉันท

พระเสาร์รัฐูราราช
 กระซิบให้อภัยสรรพ
 ประสาทสิทธิพรศรี
 สมัยซึ่งพระฟังพัน

พยุงอาดม้พระทรงธรรม
 เพราะไ้รับทุเรศผล
 ณ บัดนี้ก็เกือบดล
 กลีแล้วละทรงชัย

มิข้าองค์จะทรงพิน
สมัยก่อนนะนอนใจ
ระหว่างนี้บตีจก
มิข้าหรงอกเถลิงรัม
พระตรัสเสร็จเสด็จกลับ
พระราชรีนอุรวาย

ประภาพคินเสมอใน
คนูแจ้งจงจำ
สลายศักดิ์มีสิ้นกรรม
มณีย์แท้ตุนทาย
พระเสาร์ศัพพะสูญหาย
ถวิลเวทนาการ

กาพย์ฉบัง

คราวิรัชองค์นงคราญ
ราชมัลกระชากลากไป
ทรงนางฟ่างกินทาลัย
ลมจับพัดดินแดนัย
พี่น้องค์ทรงวิโยคโศกศัลย์
สาหัสกลัดกลุ้มทุ่มทรวง
โอดโอยโผยภัยโยปวง
เต็มเหตุเวทษทุกซ์สุขขัย
อุมโอรสงามตามไป
ระทระทีกตริกตรม
รีบร้อนจรยงวังชม
เด็จพระบิตุรงค์ทรงถาม
ถึงคดีที่ทุกซ์ลุกลาม
เหตุใดทรมาสวามี

สวามีทรมาน
ทอดถอนอ่อนใจ
สุดาจาบัลย์
บาปติดตามดวง
โหยท้อหฤทัย
ชานสู่ผู้สม
ขอให้ไขความ

อินทรวีเชียรฉันท

ไอ้ทูลกระหม่อมแก้ว
ส่งลูกนิราศศรี

มณะแนวมิปราณี
นคเรศและแรมไพร

ลुकยากลำบากลัน	บมิมันมิเบื่อใจ
แนวจิตสนิทใน	กตเวทิตาคณ
โยองค์มิเห็นนอก	دنุฟกมนาตฺร
ราวไฟประลัยรูน	อูระราวสลายศรี
ยากเย็นก็เห็นพักตร์	วรลักษณส์วามี
หมองอาตม่อนานนี้	ระพระญาติวงศ์วาย
สามี่เสมื่อนกา	ฤจะพาพระองค์อาย
ข้าบาทลืชาติสาย	ยศราชธิดาสูณ
ถึงให้จะไล่ขับ	และมีรับจะเกื้อกุล
ขอแก้ประณมทูล	กรณาสวามี
ปล่อยปลดและงดโทษ	ปิดโปรดเถอะปราณี
ซุซชดนูชี	วะเจริญจิริงกาล
ห่อนเห็นกะข้าบาท	ก็อนาถพระองค์หลาน
ลงว่าบิดาสาณ	ชีวะวายมลายไป
คนเขาจะเย้าเย้ย	วจิเอ้อยละอายใจ
กำพร้าบิดาโย	จะมีอายประชาชี
ฤาทรงประสงค์พราก	دنุจากสวามี
เพื่ออุปภิเชกศรี	ศุภราชบุรีไค
แกล้งจริงก็จักกลัน	อูระอันจะบรลัย
ตามภัสตาไป	บมิปองสนองการ
ทารกระงมร้อง	สรก้องพระโรงธาร
ราชเวทนาหลาน	และธิดามนาตฺร
ฝ่ายองค์พระชนนี	สุรภีพิโรทูล
งดโทษพิโรธสุณ	เถอะนะองค์พระทรงธรรม
สองเราชราวัย	ก็ไฉนจะก่อกรรม
ควรแท้จะแผ้วรม	ณียจิตสฤษฏ์คานต์

เรื่องปวงสีลวงไป	อุระไท้จะเตือดตาล
นันทลูกและนี่หลาน	ธมิเวทนาหรือ
พรากลูกพิฆาตผ้า	นรท้าวระบือลือ
เขยจนจะทนถือ	คติโทษพิโรธโย
เอื้อเขาเถอะเอาบุญ	นิธิอุ้นอุราไท
ช่วยชำระกำไ	มนะลูกและหลานขวัญ
เนื่องจตุมนุชย์หาก	ขณะยากและจนครัน
หวังฟังจะถึงวัน	อุระรีนสรานุรมย์
ถึงทวยทลิตทก	วนิพกระบมกรม
ราชรถจรดชม	สุรัชชจรัสศรี
ราชามหาศาล	ภยพานเผชฌิฐี
ชอกชำระกำไ	รประเทศก็ถมไป
สังสารวิฏวาน	ชีวชนเผชฌิฐี
ทุกข์สุชระคนไคร	ฤจะเสี่ยงละครกรรมตน
ถึงชั่วจะเจ็ดที่	ขณะดีก็เจ็ดหน
ใช้ชำระกำม	และมีพบสงบสันดี
ถั่งถ้อยพิโรทูล	บติศุรฤดีศีลย์
เพลาเตือดพระแดพลัน	พจนารถประภาษหา
เขยองค์จะบงพัคตร์	สรีร์ลักษณ์และวาจา
พวกราชมัลพา	สุรสีหราชดล

อิทิสงฉันท์

ฝ่ายพระพินทุทัตตระบัดพระยล	
สวามิองค์วิรัชกมล	ก็เตือดตาล
ยื่นผของมียอมมนัสการ	
พิโรธฤทัยสะท้อนสะท้อน	ระริกัว

พลุ่งประภาษพระเนตรก็มีดกั้มัว	
ชะชนทชาติไฉนมิกลัว	มิเกรงใจ
เราก็เป็นกษัตริย์เถลิงไผท	
มิควรจะวันทนารีไร	บุรุษโหด
สูสีผิดอนันต์มหันตโทษ	
จะวอดจะวายมลายเพราะโจด	มิรู้เชิง
ฤาจะนงตระหนัก ณ คักดีเถิง	
สวามิราชธิดาก็เหลิง	และลืมกาย
เปรียบประดุกกุฎจะبيبก็ตาย	
จะคลายก็รอดลี้ยงมิหาย	จะโมหันต์

กมลฉันท์

สุรสีห์สดับพจน์	พระประชดและเย้ยหยัน
พระสนองพจีพลัน	อธิบายระบิลงาม
อธิราชประกาศว่า	ذنุทำผยองหยาม
กิติให้มิทำความ	อภิวันทนางค์
ก็เพราะข้าพระบาทนี้	สิริสี่สลายลง
ชรโทษทลิตมวง	คลชั้นจะบรรลัย
บมิควรจะวันทา	อธิราชะเรื่องชัย
สิริศานต์ประการใด	ฤจะสู่พระทรงศรี
ผิพระราชาสามัน	ตะและสรรพมนตรี
อภิวันท์พระภูมิ	สิริพูนพิพัฒน์เพ็ญ
ذنุเจียมเสงี่ยมจิต	เพราะสติสถานเข็ญ
บมิใช่เพราะไผ่เป็น	อิริหลู่พระภูบาล
ศุภอัตรกษัตริย์ยิน	ธก็จินตนาการ
วนิพกไฉนชาญ	พจนารถฉลาดแจง

กิริยาสง่าหลาย	อภิปรายบย่อแหง
พิศพรรณสำแดง	กุลเลิศประเสริฐศรี
คุณวุฒิไวว่อง	และก็ถ่อง ณ ทำที่
ธ ก็เื้อนพระโอบขรูมี	พจซึกและสอบถาม
กุลวงศ่นะพงศไทน	ตनुไคร่ตระหนักนาม
อภิปรายขยายความ	สิจะรีจะรอย
สุรสีหฟิงสาร	ธ ก็ขานพระนามไท
ตनुนามกรไชร์	สุรสีหราชัน
สุรีย่วงศธำรงชัต	ดิยรัฐนาม 'จัน
ทนคร' ขจรชัณ	ทลิมาสถาพร
ตनुพรากประจากเขต	ตนิเวศน์ทุเรศจร
ก็เพราะแข่งมิขอพร	วรวงค์พระเสาร์สาป
ทุจรและร้อนจิต	สฤทธิ์สลายราบ
ขณะใดจะไร้บาป	บมิแน่จะนานเนา
สุรสีห์ธตรัสแล้ว	พระก็แ่ววจีเสาร์
ธ กระชิบกระชาบเบา	ขณะนั้กลีสูญ
พระจะคินนครไกร	กิริดีไ้จะจำรูญ
สุฤทธิ์พิพิธพูน	สุขสันต์นั้รันดร์กาล
ขณะลันระบิลเสาร์	พจเฝ้าแถลงสาร
สุรสีห์เกษมมาน	เพราะพระเสาร์ประสาทพร

สัทธราฉันท์

ทรงทราบอัติ์พินทุทัตร้อน	อุระพระจิตสยอน
ยินพระนามกร	แสยงพลัน
บ้ำบั้นหมิ่นองค์พระทรงธรรม์	ประทุษุภยะมหันต์
เสริมพระเศร้าศัลย์	สิแสนทราม

ออกโอรุ้เอื้อนขอประทานความ	กรุณกรประณาม
โ้อภัยยาม	ดนูผิด
หยามหยาบหอนทราบพระทรงฤทธิ	ดนูประลุมุหะจิต
ขอพระทรงฤทธิ	อภัยทัณฑ์
เปรียบดั่งได้นัยเนตรอัน	ธนิรทศนะพลัน
สุดจะรู้สร	พภัยดล
เหตุใดไ้คลาดพระราชม	ทิวทุมนสท
รับทุเรศผล	พิบัตินา
ทอ้งเทียวเปลี่ยวงคเอกา	บทจร ฅ พนา
ดรประดาปมา	นครตุ
ขอทรงเล่าเรื่อง ฅ เบื้องบู	รพนยเถอะพระภู
ธธเอื้อนดู	แสดงการณ

อุปฎฐิตาฉันท์

ส่วนองค์สรลีห์	ธกัซึ้เฉลยสาร
สาเหตุประลุทาน	นิรเขตประเทศมา
เริ่มต้นดลอัน	ตะและสรรพชาวนา
ก่อกรรมประกอบสา	หสโจรกรรมภักดิ์
อาชาและพระมง	กฏปลงประลาดพลัน
สูญศิลป์ศรชรรค์	พระแกลงบปิดบัง
ภูมินทรสดับ	สรสรรพคตัตตั้ง
ราชเล่าอูระทั้ง	วลเวทนาไท
จึงทูลอธิราช	ดนูปรารธนาใจ
จักมอบสิริโอ	ศุริยศและเขตชันท์
เพื่องคบพิตร	ธสถิตเถลิงบัล
ลั้งก์เนื่องดนูนั้น	ประลู่่วงชราลง

อย่าทรงปฏิเสธ
 มองภณทพระมง
 รวมแสงศรสิทธิ์
 คือนองค์อิรา

دنุเจตนาปลง
 ฤๅชรรค์จะสรรหา
 สุรฤทธิอาชา
 ษะตระหนัก ฅ ภักดี

กาพย์ฉบั้ง

พินทุ์ตัดร้สยบลมนตรี
 เสาะมฤๅอัสตรศรชรรค์
 มนตรีร้ร้อนเร็วบัน
 ลดเสี้ยวเที่ยวท่องมอหา

ตามท้าวธานี

ไถ่ถามตามเหล่าชวานา
 มงฤๅศรชรรค์ทันใจ

หน้าท้ชมิขมัน

สืบสวนทวนต้นคนใด
 ก็ฉุดกระชากลากมา

ก็ได้อาชา

พินทุ์ตัดบัตเห็นชวานา
 ตรีสเรียกราชมัลทันที่

ประทุษรู้งค์ทรงชัย

บอกโบายบไวชีวี
 กรุณเหล่าชวานาจะอาสัณ

แค้นขัดท้ทยา

ทูลไท้พินทุ์ตประทานทัณฑ์
 กับข้าพระบาทอนาถใจ

ส่วนองค์สุรสีห์

เท่าที่แค้นเช็ญเป็นไป
 เพียงพอไม่ขอก่อเวร

จักเกิดเวรกัน

พินทุ์ตัดฟังถ้อยพลอยเบน
 ถอนโทษโปรดอภัยให้พลัน

ทนทุกช้ตรมฤทัย

สุรสีห์ราชองค์ทรงหัน
 เสกถ้อยทูลตอบขอบพระทัย

บทลดกฎเกณฑ์

หาพินทุ์ตัดสรร

รับมกุฏศรอาชาไนย	เรื่องรัฐฉัตรชัย
ยังไม่ขอรับพระราชทาน	
เนื่ององค์ทรงท้อทรमान	ทุกข์ภัยไร้สรณัญ
ควรแท้ที่จักพักหทัย	
สิ้นอ้างทางอิงสิ่งใด	ด้านองค์ทรงชัย
ควรครองป้องเขตเกษตรรา	
จึงขอรอดูเวลา	เหมาะแล้วจักมา
รับราชย์บริหารบ้านเมือง	
เสียดราชฎร์ชาติวุ่นชุ่นเคือง	ปรับปรุงกรุงเรือง
ดำรงอุปราชรัฐไป	
พินทุทัตห่อนขัดหฤทัย	สถาปน้องค์ทรงชัย
เป็นมหาอุปราชมโหฬาร	

อมรฤทธิมัทธิตร์

วสันตติลกฉันท์

ข้างเหนืออุบลนครนั้น	จิตต์ชีพไพศาล
มีองค์ 'มัทธิตร์' หาญ	มนเหยยมมหันต์ครอง
ชาญฤทธิพิชิตพิพิชิต	ดิยรัฐพิพัฒน์ผอง
เยี่ยมทันประหารนรস্যอง	ขณะยุทธขยายแดน
เทศไคธิตาสรรวิไล	อดิตยเกษมแสน
ให้ส่งองค์ประลุ ณ แคว้น	'วชิรา' มหาชัย
รอบย่านস্যองอุระขยาย	และมโอาจจะป้องกัน
ทรงนึกคะนองมนอนันต์	มือเนจอนาถใด
ทรงชัยสิโรมทิสครอง	เพราะพระปองเส่นหั้น
นุขงามและกามกิจไพ	บุลบุกสนุกผอง
รื่นรมย์สนมบรมจา	ริกนาฏะเนื่องนอง
ปรนแปรอเสนอรติสนอง	ขณะทรงจำนงหรรษ์
ข่าวชมพระโถมวิรัชเท	วิประเล่ห์สุรางค์พลัน
แรงฤทธิสะกิดททยกรร	ณพระอยู่มีรูวาย
ส่งทูตถวายพระวรัสาร	นฤบาลอุบลหมาย
มุ่งพิณฑุทัตพระถวาย	พระธิดาอโดยดี
ท้าวพิณฑุทัตธลิมิหวาด	ทรราชและทันที
โล่ทูตนิราศอุบลลี	ละครเจติละครเจิงมา
ทรงฤทธิมัทธิตร์รับ	กิริตศัพท์ลีแสนสา
หัสแค้นและแน่นททยหา	วิถิผองสนองภัย
เจ้านักประจักษ์กรณิ	สุรสีหมีชัย
ครององค์วิรัชสมรไชร์	ลิตวีวีโรครัน

เห็นบแห่งแสงกิริติลัน
เกรี้ยวกราดประภาษพจนสร
เพื่อให้คระโลอุบลรัฐ
ท้าวพินทุทัตและจะสนอง
สั่งเสร็จเสด็จดลทวาร
ชาวมสนมอดมกา

กฤษ์ทันหทัยพลัน
จตุรงคินีผอง
จะขจัดพระลำพอง
สุรสีห์เพราะโทสา
ระหุฐานสราญรา
มะเสนอบำเรอมา

มุกตนาทฉันท์

มหิทธิศรลิจรสู้
อเนกอนงค์ประสงคการ
มุกตนาทประกาศก้อง
ประมวลสมรก็พื่อนไฟ
ชัยบเขื่อนและเคลื่อนแขน
ประดู่จะวงพระไอยรา
ปะโชนปะโชนปะโชนโชน
สนั่นเพราะเสียงวลัยทอง
พินิศพระพักตร์ตระหนกนาฏ
กระบิดกระบวนและสรวลใส
พระบาทลียาตรและเยื้องย่อง
เพราะบาทะพร้อมสะพรั่งพา
ปะโชนปะโชนปะโชนโชน
และพิณก็พลั่วประนิ้วพราว
สะบั้งสะบัดพระหัตถ์โบก
ก็เช่นจะชวนพระราชัน
พระเพลิงพระเพลิงเจริญจิต
ระรื่นภิรมย์และชมปวง

ณ ห้องพัชรโอรุาน
สนุกสนานสนองไท
ตะโพนผองทำนองใน
สว่างไสววิไลตา
ก็อ่อนและแ่อนประหนึ่งว่า
มนาพระขึ้นระรื่นมอง
อนงค์ลีโอนสะเอาอ่อง
กระทบกะสองพระกรไกว
ลีเอี่ยมสะอาดวิลาสใส่
สะบัดสไบวิไลตา
ก็คล่องและเคลื่อนเสมือนว่า
วลัยะพรำกระพรวนพราว
ตะโพนสลักกะกรับฉาว
พระสรวลกะสาวเสนอนันท์
ชัยบและโยกสะโพกสั้น
กระหายนหันต์กระสันทรวง
เสมือนบพิตรสถิตสรวง
อนงค์คห่่วงเสน่หใ

เวสสเทวีฉันท์

มวลมาตย์ราชเสนา
 เทียบผองกองทัพไท้
 เข้มแข็งชี้แจงจัด
 สี่เหล่าเลือกเผ่าชาญ
 ม้ารถคนคชถ้วน
 หมวดกองถูกต้องตอน
 กองซ่างซุดวางไว้
 งดงามตามตำรา
 พล่านพลายหลายพงศ์พันธุ์
 กลั่นกล้าครารณรงค์
 สีดอของวงโยน
 สูงใหญ่งาไม่มี
 แกร่งกรีสีหม้อใหม่
 งุ่นง่านเตือดตาลตัน
 มากคชมันหดย้อย
 ม้ารถคชขวางนัยน์
 ทุกเชือกคัดเลือกมา
 ล่ารุกบุกรโอมรณ

เชิญพระบัญชาพระทรงชัย
 เพื่อกระไลณอุบลลาญ
 สารพัตคัตทหารหาญ
 เชี่ยวณรงค์ป利多มิตรมรณ
 ทุกขบวนล้วนกระหายรอน
 ตามระบบกาลบุราณมา
 แต่ละเชือกใหญ่ผยองงา
 คชลักษณะคิลิขิตลง
 แต่ละเชือกนั้นก็ยรรยง
 แสนประเสริฐเกิดตระกูลดี
 พร้อมจะโผนโกญจนาทมี
 ยืนชัยโยกและโบกกรรม
 มองทะมื่นใหญ่ชัยหัน
 กัมปนาทกองลำพองใจ
 เตือดตุคอยเคลื่อนเขยื้อนไล่
 แน่วประชิดหมายทำลายพล
 ล้วนคชาชัตถนัตถกล
 แล่นตะลุยสู้ศัตรุผอง

กาพย์ฉบบัง

สองหูพู่ย้อยลำยอง
 ผ่านหน้าปกขนองซอหง
 มลิ่งเมลิ้องเครื่องตั้งหลังสาง
 แพนยงยาบพลิวปลิวปลาย

ชายคำคลุมตะพอง
 สิ่งรบครบวาง

หน้ารำที่ปิดตาซาพราย	พราวละอองทองลาย
เลขารามหอมสุรย์	
มาตั้งค์ฝั่งผาดกาจสกุล	สองงามอนทูน
เทินเชิดเทิดฟ้าทำดิน	
จงวงจางัดปัดพิน	ครวญนางธรมินทร์
กัมปนาทโลกานำแสง	
จดลึงคบาทภกจแรง	คุมบทชแซง
พิทักษ์เทำคชปลดภัย	
นายม้านั่งอาชาไนย	แคล้วคล่องว่องไว
วังวางพ่างพายุผัน	
ล้วนม้ล่ำชัยไวครัน	รู้เวียนเทียนหัน
รู้ดรู้ทนมโรม	
ลดเลี้ยวเกรียวกรูจโถม	แสนศรสาตโทรม
ย่ำศึกสิ้นยันพรันพริง	
หัวเหินครั้นครีกอ๊กอิง	พลกิดตืดฝัง
ผกหลังผกหน้ากล้าแขง	
เครื่องอานพานหน้าอ่าแสง	สองหูพู่แดง
พานท่ายพรายพราวดาวลอย	
ไบโพธิ์ทองทาบตาบพลอย	กุดันประดิษฐ์ประดอย
กระแหนะอนันต์อัญมณี	
สายถื่อถักดินทองดี	สายง่องส่องสี
สายเหาเพราทองคล้องหาง	
อานหนั่งตั้งลงตรงกลาง	เบาะนุ่นหนุนวาง
กระแทกกระเทือนก็พอประทัง	
รัดทีบริงท่องผ่องพั่ง	ไกลนขาววาวกั้ง
วานเบียดเสียดกันลั่นกราว	

เจ็ดเหล่ากะเลียวเขียวขาว	ดำต่างทางยาว
พาดผ่านก้านแกมแปมปน	
ศกย้อยช้อยอย่างน่ายล	คึกร้องคำรน
ร้านศึกฮึกล้ำคำแหง	
นายม้าท่าสมรรถทะมัดทะแมง	กรายทวนกรอกแหง
ทำปิดประชิดป้องว่องไว	
สารถึซี้รลเรื่องไร	ทูปทองถ่องนัยน์
เทียมโตโคลิงห้วงหวิว	
แองกอนอ่อนแอ่นแขวนทิว	ธงสะบัดปิดปลิว
ดุมกังก่าก่องทองพราว	
ส่วนท้ายสารถึมีราว	พาดเหลนง้าวหลาว
เพื่อฝ่ายนายรถปลดรณ	
ก้องกึกครึกครึมหึ่มหน	พร้อมชัยไพร่พล
คชาพาชีมีฉาว	
รถทรงมหิทธิศรกษัตริย์ราว	รถม้ฆวานาว
เวาว์บสลับรัตนเรืองรอง	
เครื่องรบครบเครื่องเนืองนอง	ทวนกระบี่กระบองทอง
หลาวโลโตมรศรศรี	
เทียมสินธพหลวงพ่วงพี	เผือกผู้รูจี
อัสวากรณ้วาวพราวตา	
แล่นเลื่อนสะเทือนท้องพสุธา	ลั่นก้องโลกา
กรวดทรายปรายปลิวหวิวหวิว	
พลตื่นเต็มเพียบเปรียบคือ	มดปลวกอืดตะปือ
บาทจรดบดดินกินที่พัง	
จัดเบ็ดเสร็จสรรพลั่นผัง	ผายผลูสู่วัง
กราบทูลสู่องค์ทรงธรรม	

มหิทธิศรทรงฟังสั่งสรรพ	เสนามาตย์นั้น
ตระหนักกำหนดบพจร	
รุ่งแจ้งจักพาพลากร	จรดลอุปบลนคร
แล้วบุกรุกเร็วเอาชัย	
ส่วนท้าวมหิทธิศรจรไป	ปรากฏทองผ่องใส
เตรียมทางวางกลรณรงค์	
เริงร่าอารมณ์สมประสงค์	ล้างอายสลายองค์
พินทุ์ตและกษัตริย์สุรสีห์	
ตริกไตรไปมาราตรี	สุขเกษมเปรมปรีดี
แล้วองค์ทรงฤทธินิทรา	

ตนมัชชาฉันท์

จวบปัจจุสมัยดล	ทรงพลสิมอรธา
รีนรมย์อุระริบมา	สรงสายพระสุหรัยพลัน
ทรงภูษณะสงคราม	แต่งตามคติเบื้องบรรพ์
ถือศรมหิมานั้น	ผายผันลุสนามชัย
เนืองนองคณะเสนา	พร้อมหน้าวุฒิปราหมณ์ไสย
ครบองค์จตุรงค์ใจ	ฮึกโหมพละโรมรัน
นินนาทกระหน่ำฆ้องกลอง	กึกก้องกลกล่อมขวัญ
ร้านร้องแสะคะนองครัน	ครั้นครั้นคชลำพอง
พลันทรงพระเกษมแสน	มันแน่นหฤทัยปอง
เราไซริสิจะได้ครอง	แคว้นของอริเราพลัน
สาจิตกะอมิตรผู้	ลบหลู่กิริยิตุนั้น
จักแจ้งและแสงสรรพ	คักดีอันตนนี้ครอง
ตรองเสร็จพระเสด็จบรร	ทั้บรรดสุวรรณรอง
ได้ฤกษ์ระบุงษ์้อง	ชัยเคลื่อนจตุรงค์จร

มาณวกฉันท์

ทัฬจรล่อง	ท่องพสุธา
จึงบมิช้า	ดลพระนคร
มานะอุบล	ชนนิกร
ยลก็สยอน	เย็นมนะทนาว
เกริประกาศ	นาทะกระหน้า
แจ้งภยะสำ	คัญขณะคราว
ราชอรุรุก	บุกบุรีชาว
ชนบทะร้าว	รุดนครา
วังอลาล	ชนครุภัณฑ์
แช่สรศีลย์	โตกะประชา
ย้อกรยุต	บุตรและธิดา
หวาดและผวา	พรั้นภยะผอง

ท้าวจตุทิศ	ปิดพระทวาร
เห็นพลหาญ	ฮึกและผยอง
มันมณะมา	หาศีลกะกอง
ซุงสิก็คล้อง	ไช้ระกะแขวน
หากอริເລິง	เริงรณรงค์
ซุงสิจะปลง	บตสรිර้แบน
กรวดก็จะสาต	กราดอริแกลน
อัดอูระแล่น	ลัมชีวะลาญ
แต่ละประตู	บูรณะพร้อม
ถัมกะและป้อม	ซ่อมบริการ
อาวุธปืน	สรรพทหาร
ป้อมริปูราน	รุกบุริตน
องค์สุรสีห์	มีพระประกาศ
จักยุรยาตร	พิศอริพล
เพ่งจตุรงค์	ตรงพนสนธ์
ห้องวิถิลัน	เหลือจะประมาณ

กาพย์ฉบั้ง

ท้าวชิรานนครจรมินาน	ทัพชัยใกล้ทวาร
อุบลนครตอนใกล้ไพรสนธ์	
มหิทธิศรทรงสั่งยังพล	เพื่อพักผ่อนสกันธ์
ล้ำเลื่อยเมื่อยระโหยโรยพลัง	
ผงคลีธุลีว้ายผายผัง	สลัวสลดบดบัง
สุรย์คัลุ่มคลุมห้องเวหา	
ครันบรรเทาบางจางตา	สุรสีห์ราชา
ทรงยลพลใกล้ไพรสนธ์	

ทัพช้างช้างหน้าครานั้น	แลหลากมากครัน
ล้วนเลือกเชือกชัยใหญ่แสน	
ท้าว निकตริกทางวางแผน	รบล้างต่างแดน
ให้แหลกแตกตายพ่ายจร	
คชคือแนวถนัดตัสกร	รบรุกบุกปร
กระเจิดกระเจิงเปิงไป	
แรงทะลวงช่วงชิงยิ่งใหญ่	หากล้างช้างได้
ตัสกรอ่อนพลังหวังสลาย	
ทรงคิดประดิษฐ์แบบแยกคาย	ปราบพาลมารร้าย
ด้วยยุทธวิธีตีครัน	
เสร็จแล้วฤาสาทยายผัน	สู่วังสั่งสรรพ
เสนามาตย์มवलต่วนมา	
แจ้งข่าวคราวศึกปรึกษา	แจ้งจุดยุทธนา
ถี่ถ้วนควรวางทางใด	
เห็นงามตามองค์ทรงชัย	เชื่อทางวางไว้
เพื่อรับทัพฤทธิมหิทธิศร	
เสนามาจัดอัสตร	เพื่อการรณรอน
บันบุกกรูรับทัพเดียว	
ทัพรคชทหารชาญเขียว	เก็บไว้ไม่เกี่ยว
กับภรณ์รงค์สงคราม	
สำเร็จเสร็จสรรพทัพตาม	รับสั่งหลังหลาม
อาชาเขียวเชิงเริงรณ	
ทหารม้ากล้าบุทุกคน	ขี่ขับสับสน
กวัดแกว่งอาวุธสุดสยอน	
มากม้าม้าจากดงดอน	จากท่าสาคร
จากเหล่าเนาริมหิมวันต์	

รู้ถึบรู้โถมโรมรัน
ไม่ลดไม่ละผละหนึ
ฝึเท้าเล่ารุดสุดดี
หลายเหล่าเกล้าคละปะปน
นายม้าวังม้ออลวล
จักยกพยุห์เขี่ยนเคลื่อนคลา

ถูกฟาดถูกฟัน

แดงต่างต่างสี

คอยองค์ทรงพล

วสันตติลกฉันท์

ทรงฤทธิมหิทธิศรรัน
โสรจสรงสุห่วยสริรผา
สรรพเสร็จเสด็จลสถาน
เทวีศรีสถิตทิพวัน
แล้วจึงประทับวรตรง
หัวฮึกและคึกพลจะจร
ทรงสั่งพลังพหลพงค์
เลื่อนกองและท่งวิถยปรี
ม้องกลองก็ก้องสรกระหน้า
เหล่าสารทะยานคิระสลอน
แถวถัดลือศวมยอง
ก็บถึบกระทบสกลเพลิน
ทัพกรถึบถึบวิถยยุ้ย
กรวดทรายสลายคิละก็กิน
พลเท้าก็ท่งสกลคึก
ชีวิตอุทิศสรริบปี
ทรงฤทธิมหิทธิศรทรง
พาจาดุรงคินิจรล

อรุ่ตั้นประทมมา
สุกทรงวิภูษณ์สรรพ์
พิธิการพลียัญ
ทนะเพื่อประทานพร
คทะนงถนัดรอน
รณรงค์มรورى
จตุรงคเสนี
ดิประจัญอุบลร
ขณะนำพหลจร
พิศดุจไศลเดิน
ขณะท่งวิถิเถิน
ททยา ฅ ครวยิน
และตะลุยตลบดิน
ทนแยกเพราะย่ายี
มนะนีกณรงค์พลี
ทะพิชิตอมิตรพลัน
พระดุรงค์พลังผัน
จะประจัญกะไพบรี

ภาพย์ฉบั้ง

แสงทองส่องจรัสปีถพี	กษัตริย์สุรสีห์
ทรงสั่งเขี่ยนเคลื่อนพล	
พร้อมสรรพทัพอาชาอนนต์	ห้าวฮึกคึกกรณ
ล่องทวารบุรีใหญ่ไปพลัน	
สุรสีห์ชื่ออาชาจกรรจ	‘มหาพละ’ เขียนหัน
ศกย้อยชอยย่นำทาง	
ทัพแสะท่มรับทัพสาง	ตามองค้ทรงวาง
แนวทางกำจัดตัสกร	
เคลื่อนม้าคลาไคลไกลนคร	ร่วมการรานรอน
แถวถิ่นทุ่งไกลไพโรสณฑ์	
ทัพสาทมหิทธิศรจรจน	จดทุ่งมุงรณ
สองสั่งยั้งทัพฉับพลัน	
สุรสีห์ชื่ออาชาถลัน	สู้มหิทธิศรผัน
พักตร์รงค์ทรงถามความไป	
อ้างค้ทรงฤทธิคึดใจน	นำพลดลใน
อุบลบุรีฉะนี้นา	
สิ่งหมองสองเมืองเคื่องมา	ย้ายปีธา
ก็มีเคยก้อต่อกัน	
เหตุไฉนโยองค์ทรงธรรม	ล่องรุกบุกชันท์
อุบลนครก่อนนา	
มหิทธิศรย่นความถามมา	จาบจ้วงวาจา
แน่เจ้าสุรสีห์จงฟัง	
เจ้าท่อนรู้เรื่องเบื่องหลัง	ล้วนเรื่องเคื่องคร้ง
ก่อนเก่าเราประสบพบมา	

วิรัชเทวีชាយ	ของเจ้าเล่าข้า
เคยส่งทูตหมूसู่ขอ	
พินทุทัตกษัตริย์ชราบ่าบอ	ควรครั้นนั้นคอ
บัดชบยโสโอหัง	
ทูตเราเฒ่าไล่ไปฟัง	อึดอ้อนอนหวง
เป็นทองแผ่นเดียวเทียบนา	
คาบนี้ถึงวันอันข้า	มุ่งแค่นคืนมา
ทั้งผู้ชั่วตัวการ	
สูงสิงชิงเอาเยาวมาลย์	มอบรักสมัครสมาน
สมควรถึงฆาตทุกคน	
หมดถ้อยโถมม้าถลารณ	รบองค์ทรงพล
สุรสีห์รู้ฤตยุทธนา	
มหิทธิศรร้อนขรรค์ฟันมา	สุรสีห์ราชา
เชิดขรรค์ขึ้นกันทันที	
สององค์ทรงถลาราวี	บัญชาพาชี
สองเขี้ยวชานาญปานกัน	
สองหวดขรรค์เวียนเหียนหัน	ขรรค์กระทบชบขรรค์
ก็ก้องประกายพรายไฟ	
ทัพอาชาวิงชิงชัย	ทัพแสงคว้างไล่
คขวางัดฉัดแทง	
นายม้าถลาลอดสอดแทง	หอกทะลวงทรวงแห่ง
ความทรุดหลุดกระเด็นเป็นผี	
ช้างใหญ่ไขว่คว้าพาชี	ชูฟาดบาทบี
ทั้งม้าทั้งคนป่นไป	
สองฝ่ายฆ่าฟันกันไป	สุรสีห์ทรงชัย
สั่งให้ถอนทัพอาชา	

ล่องทัพกลับคืนนครา   เร็วรีหนิมา
 หมายมุ่งพุ่งหาพนาตร
 ส่วนองค์ทรงฤทธิมहिทธิสร   สบชัยไทรอน
 นำหน้าคชาชิตติดไป

ธาดมมิตสาฉันท์

พลันผู้ภูมิ	สุรสีห์สมประสงคฺใน
แนวทางวางไว้	เฉพาทัพคชกำหนดหมาย
ทัพม้ามาถึง	วนสันที่ซึ่งธเรียงราย
คนชุ่มขวาซ้าย	ระยะทัพข้างจะย่างมา
บัดพลันสัญญาณ	ประทุทุกย่านสะท้านผา
ครไฟในป่า	ก็ระดมกราดฉกาจครัน
หัตถ์นี้ใน	ขณะถูกไฟก็ไหวหวั่น
คลุ้มคลั่งหลังหัน	เกะกะกองม้ารลสาชน
ทัพข้างวางวิ่ง	ปะทหารกลิ้งกระทีบป่น
ตั้งตั้งอึงอล	คชป่นเปิงกระเจิงจร
ทัพม้าล่าถอย	คชเหวี่ยงลอยละลิว่วน
ทวยหาญชานซอน	อุระรุ่มร้อนสยอนยล
ทัพถ่วนป่วนป่วน	คชว่าหวั่นถลันร่น
เพลิงครร่อนรน	ประทุหัตถ์ก็หนีไฟ
พุ่งไล่ไพโรสาณท์	ปะทะกึ่งควาญกระเด็นไกล
กูปสัปดาห์ไซร์	ทะลุทิมไม้ทลายพลัน
เหลือแต่ตัวสาร	ก็กระเซิงชานทะยานย่น
แผ่นโผนโดนกัน	และตะลุยตันตระดกไฟ
ยับแยกแตกแดน	ก็เพราะฝั่งแผนพิเศษไส
ขององค์ทรงชัย	สุรสีห์ให้ประสาทสร

สององค์ทรงรบ
 ราชร้ายพ่ายพลัน
 แผ่นพื้นปัดพี
 ศรไฟไล่ผลาญ

สุรสีห์หลบทะเลงขรค์
 อุระแหลกร้วงตรงค์ลาญ
 วชิราทนีตระหนกปล่าน
 คชปันเปิงกระเจิงไป

กาพย์ฉบับัง

ร่างมทิตธิศรมัวสลันยัน
 ปรากฎงดงามอร่ามตา
 เป็นองค์เทวีศรัทธธา
 ผยองยีนหยัดตรีสทูล
 แถลงแจ้งเรื่องเบื่องบุรพ์
 เตือดร้อนตอนสูชู้สาว
 เทพกับอัปสรสู่คราว
 ชูขึ้นรื่นรมย์ชมจันทร์

เลือนลางร่างใหม่
 สมคักดีลักษณะ
 ซึ่งได้อาดูร
 เคะระห์ผลาญรานร้า

เฟลิดเฟลินเจริญใจไปทัน	ทบทวนมวลบัญญัติ
ญัตติบทกวีใหญ่ในสรวง	
พรหมเห็นเป็นเหตุโทษทรวง	สองต้องล่องล่อง
จตุตามบาปสาปสรร	
เทพสถิตร่างมหิทศรพลัน	เทพีศรีขวัญ
คือขรรค์ด้ามทองเทวา	
ตราบไต่ได้พบรบรา	สุรสีห์ราชา
จักม้วยด้วยฤทธิ์อติศร	
ตราบนั้นพลันบาปสาปถอน	ทูลสู่ภูธร
ทรงทราบสาเหตุเมตตา	
ทรงฟื้นขรรค์ทองของข้า	ขาดพลันกัญญา
ธำรงคงคืนฟื้นพลัน	
สมปองสองเรานาสุวรรณ	เสมือนในสมัยบรรพ์
สิ้นบาปสาปบรมพรหมา	
สุรสีห์ทรงฟังตั้งว่า	แผลงอิทธิฤทธา
หวดขรรค์เทวราชขาดพลัน	
ทั้งเทพเทพีศรีขวัญ	ร่างเรียงเคียงกัน
สรรเสริญสุรสีห์ลีลา	
ทั้งคู่สู่ห้วงเวหา	เหินไปไกลตา
สุรสีห์คลี่ทัพกลับไป	
กราบทูลพินทุ์ตทรงชัย	ธานินทร์สิ้นภัย
พินทุ์ตชมเชยเชยขวัญ	
สมฤทัยให้มีพิธิ์อัญ	เชิญองค์ทรงธรรม
ปกปักษ์รักษาธานี	

โตฏกฉันท์

ศุภฤกษ์จรัส	พระกษัตริย์สุรสีห์
ก็ประกอบพระพิธี	ฐิติรัฐอุบล
คณะเสนีอมา	ตยนาฏอนนต์
ก็ถวายวรดล	อดีศรสุรสีห์
คณะสงฆ์สถวาย	มณากายสดุติ
ทิวพราหมณ์ก็พลี	ศิวเวทสนอง
สุรสีห์วิรัช	ทวิหัตถ์ประคอง
ขณะร่วมพิธีผอง	พิศคู่สรวิรม
ดุษุมองพระอุมา	ศิวะครารติรมย์
อุระรื่นสุขชม	อรช้องสรใส
ก็สำเร็จพระพิธี	สุรสีห์พระไต้
ดลฉัตรวรัชย์	ณ อุบลนคร
และมहुสวะผอง	สิสนองอนุสรณ์
คณะชนนิกร	สุขชื่นนยน์ชม
ตะละโรงตะละราย	ก็กระจายอิภิมย์
เสนาะพิณขณะพรม	สรแผ้วและผसान
ณ สนามคณะหนัง	ก็ประนังกิจการ
กลเชิดวิธีชาญ	ปิยรสพจนา
อคนี ณ สนาม	ลือร่ามรุจิรา
นภดลประกา	เพราะพระจันทร์ตระการ

คืนนครทวิพโยไศศุรย์

ลลิตาฉันท์

เสร็จเสริมเฉลิมพระสุรสี	หปรีติมาน
สืบฉัตรและรัฐอุบลสถาน	ดิชีและชน
ครั้นเสาร์พระบพจรจาก	พระพรากสกนธ์
ฤทธิเดชอดีตอดุลล	ประดุงเดิม
แนวคิดพินิจกรณี	ทวิและเสริม
ห้วงลึกสำนักทหะเดิม	อดีตกาล
บางคาบพระวาทิตบดินทร์	ถวิล ณ วาร
ทรงครอง ณ จันทบูรสถาน	ติสุขสมัย
ทรงมีมเหสิศุภลักษณ์	ตระหนักทภัย
แล้วเกิดประการกลโฉน	นิราศบุรี
ค่อนึกคะนิงมนะพินิจ	บพิตรทวิ
แจ่มแจ้งประจักษ์กรณี	อนาถทภัย
ไฉ่เรานะเราฤติมินีก	ระลึกสมัย
เนาชั้นท์ ณ จันทนครโน	อดีตกาล
ลิมเมืองและมิ่งสมรรัก	สมัครสมาน
จงรักและภักติดนุปาน	ประดุงฤตี
ทอดทิ้งพระมิ่งสมรมิตร	สถิต ณ ที่
พรั่งพร้อมภิรมยทวิ	ถวัลย์มีวาย
น้องเราลิเนา ณ ชรทุกซ์	บสุขสบาย
บัดนี้จะมีชีวิฤวาย	ชีवासมร
จึงควรจะคินนครชั้น	ทะจันทนคร
ร่วมรักสุภักแดละก็จระอน	สลดสลาย

สมควรจะส่งพระวรสาสน์	อมาตย์ถวาย
เทวีสดับตุนุ่หมาย	จะคืนนคร
มอบสาสน์อมาตยะคระไล	ไผทสมร
พร้อมอำมรงค์พระอดิศร	พยานาวี

ภาพย์ฉบั้ง (อักษรบริพันธ์)

ทุดเทินเชิญถ้อยภูมิ	พบมิ่งมเหสี
มเหศวรเขตชั้นท์จันท์นคร	
นำคำทูลยังบั้งอร	บอกองค์ทรงศร
ทรงศานต์ผ่านเชิญเย็นทรง	
ยังทรงพะวงมนะระลวง	ระลึกทั้งปวง
ที่เป็นขององค์ทรงธรรม	
ทราบถ้อยทูลพฐรู้พลัน	รีบเพรียกอมาตย์สรรพ
มาสั่งเตรียมทัพรับไท	
เรียกทัพปรับปรุงมุ่งไคล	คลาเมืองเรืองชัย
รีบเชิญศรีภักษัตริย์นิวัตชั้นท์	
เวียงคึกฮักโห้ฮิ้วพลัน	พหลพร้อมเคลื่อนกัน
คลีกองป้องดลอุบลนคร	
นำคนม้ารถคชจร	เข้าจุดสิงขร
สูงชันไต่เต้าเขาเขิน	
ข้ามไซตข้ามตอยค้อยเดิน	ข้ามดงม่งเมิล
มากหมู่เสื่อสีห์หมีจร	
มาจนดลเมืองอุบลนคร	นำความศรีสมร
สั่งมาทูลองค์ทรงธรรม	

อินทรวีเชียรฉันท์

จึงองค์พระทรงฤท	ธิดิตินิวัตต์
ควรแจ้งแถลงสรร	พประสงค์กะทรงชัย
ท้าวพินทุ์ทศศรี	สุรภิตระหนักใน
แนวทรงประสงคไป	ณ ประเทศนิเวศน์ตน
ใจหนึ่งลิตรีงตรา	กรุณาประดาตล
มอบฉัตรและรัฐชน	เพราะบิดาพระอารี
ใจหนึ่งลิตซึ่งห้วง	รูปร่างประชาชี
อวารณ์เพราะธานี	นิรชัตตีย์สะกัตภัย
ห้วงมิ่งมเหสี	ลิตวีตระหนักใน
ปางมือมิตรไป	ปฎิยุทธ์ประทุษอร
ไร้เร้าก็เท่ากับ	รฐะสรรพราชฎ
ไร้ราชมิอาจรอน	อริสูริปูปาง
ไร้ขวัญนครลง	ภยคงจะใหญ่หลวง
ทัพท้าวสลัทรวง	ลิตระอามิกล้ารณ
ทวยเทศราชเล่า	ก็จะเฝ้าผยองชน
ทุกองค์จะทรงพัน	สุรสีหครอบครอง
เช่นนี้จะมิภัย	ผมิไปพิทักษ์ป้อง
ราชฎร์ชั้นท์แลขวัญผอง	จะระทตสลตศรี
แม้เราจะเนาเมือง	ก็จะเรื่องพระฤทธิ
เหล่าราชมิอาจบี	ทะตระดกพสกเรา
ทบทวนและชวนอง	คองงควิรัชเทา
ถึงราชวังเฝ้า	สุรภีและทรงธรรม์

วสันตดิลกฉันท์

วันทาพระราชปิตุรงค์	พระก็ทรงกระแสงศัลย์
คีนราชย์และคีนนครชั้น	ทลิม่าจะลาจร
ไอ้องค์พระทรงกรุณา	ทรข้ามนาวรณ์
เอ็นดูและสู้สละนคร	ธประทานذنุครอง
โศกวายเสวยยศอุดม	สุขร่มสลายหมอง
ทั้งนี้ก็เนื่องกรณของ	บิตุรงค์เมตตา
ทรวงถูกระทีกพระคุณไท้	และก็ไคร์คระไลลา
ทรงธรรมและซันท์อุบลพา	พระวิรัชนิวัตเมือง
ขอวายท้าวลพระหฤทัย	จะมีให้พระขุนเคือง
ข้าขอพะนอนวิรัชเนือง	สุขสันต์นรินทร์กาล
ภูมินทร์พระพิณฑุทธหวาด	ขณะราชแกลงสาร
อัดอึ้งตะลึงฤททยปาน	ประทุแหลกทลายลง
อาลัยพระยอดปิยพระรา	ชธิดาและเอกองค์
นัตตานิราศนครปลง	สุขปราศอนาถหนอ
ไอ้องคราชสุรสีห์	ذنุนี้เสนขอ
หลานไว้ ณ เวียงذنุพะนอ	มนเศรำประเทาลง
หลานเราเจริญวยจะให้	สิริไอศวรรย์ทรง
ยายตาชราและนิรองค์	อุปราชนรินทร์
อีกองค์อนงคสุรภี	ชนนีวจิวน
เอ็นดูเถอะองค์พระอดิศร	และประทานพระหลานขวัญ
วอนพलगพระนางกีวิโยค	ชรโศกสลดครัน
ทรงศักดิ์พระหักททยปลัน	อนุมัตติมขัดขวาง
ชวนองค์วิรัชหมหีสี	จรลีประดลปรางค์
โลมจูบและลูบสริระพलग	พจกล่อมถนอมใจ
นุชเอยมิควรจะมนะเช็ญ	ذنุเห็นมิเป็นไร
สองกรุงก็อยู่ระยะมิไกล	ผีเสด็จสะตวทหน

อยากเยือนชนกและชนนี	จรลีมีนาคล
อย่าหมองนะครองสุขกมล	นิรศัลย์เถอะกัญญา
ลูกเราผิอายจะขยาย	ก็มิวายจะเวียนมา
เยี่ยมเยียนพระชนนบิดา	ลิมิควรกำสรวลศัลย์
โถมยงพระองค์วีรชอิ่ง	และคะนึ่งคะเนพลัน
ลูกเราผิเอาจรจรัล	ลุมหานครไกล
ยากยิ่งเพราะมิ่งพระมหีสี	ธกัก็มีมิรู้ใจ
เมตตาถือว่าพระหฤทัย	หฤโหดฤโหดเฉา
เกิดร้ายก็ลูกแหลจะประดล	ภยผลเพราะพิชเขา
คอยเคื่องและชุ่นตรุนเรา	ฤจะทนระทมฟุ้ง
ควรมอบกุมารกะพระบิดา	และพระมาตุฝากฝัง
เห็นเราจะเบาหทัยกั้ง	वलสิ้นแสดงใจ
ด้วยอัยกาอธิบดี	ธกัก็มีกรุณใน
นัดดาผิพาดรุมไกล	พระจะกรรมระทมชวัญ
ตรองตกก็ยกนชประนม	คิรกั้มประคมคัล
สุดแท้เถอะองควรธรร	มิกราชจะเห็นควร
ข้าบาทสิเปรียบประดุดัง	บทหลังกรีมวล
บาทหน้าสิบทจรชวน	บทหลังจะยังโย
ขอเพียงพระคุณกรุณล้ำ	คดิธรรมสฤติใจ
ข้าบาทผิพลาตพจนไป	กรุณาประนอมทัณฑ์
ขึ้นฉ่ำพระคัมภีรอนงค์	พระก็ทรงประคองชวัญ
จวบจอมถนอมพระศิริกัญ	ญสนิทเส่นหา

โตฏกฉันท์

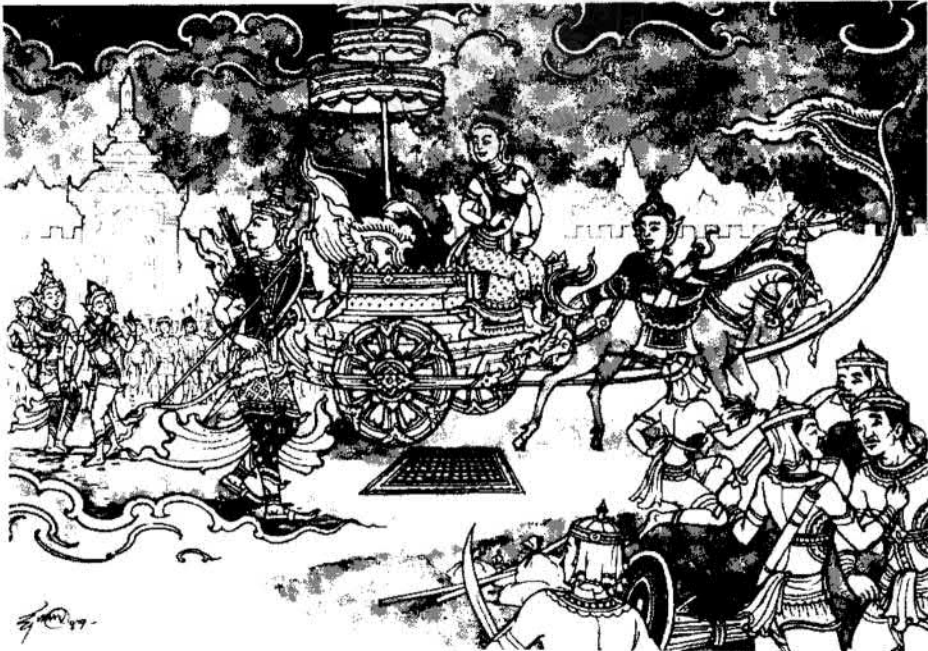
อรุโณทยสาย	ระวิพรายนยนา
สุรสีหและชา	ยะวีรัชทวองค์

ก็เสด็จ ณ พระมน	ทิวชนนิตรง
อภิยาจนสิริรมง	คลผองวรชัย
สุรภีและกษัตริย์	ธกั้อัดหฤทัย
พระธิดาจะคระไล	ลุนจันทนคร
พิศพักตร์พระธิดา	อุระอालยอร
ธประสาทสิริพร	ชยพัฒนผอง
สุรภีสิพิลาป	นยน์อาบชลนอง
นิรลुकแหละจะครอง	วิปโยคนิรันดร์
ก็กระซิบคตบท	ศุกพจนอัน
จะประดับสติภัญญ์	ขณะพรากพระนคร
ภริยาและสวา	มิจะพาสุขจร
ก็เพราะรู้กลอรอน	มูหะอดมนเอา
บมิควรจะทะนง	วรพงศเพราะเจ้า
ก็จะร่วมบุระเขา	ก็คະนึ่งกรณี
ปฏิบัติภस्ता	และผิวว่ามหัสี
พระจะพรำพจปี	ทประเทียดละก็ทน
ผิจะเถียงทะเลาะแล้ว	ก็มีแคล้วภัยดล
บมิควรมูหะมน	ธประภาษพจหยาม
บมिनานก็จะปรา	กฏค่าคุณงาม
พระสวามีจะตาม	นุชชิตนิจกาล
คตเวรผิวจง	ลิจะหมองมิสรานู
ผิระจับแหละจะศาน	ติประสบสิริพร
ขณะเข้าวรัชณ	ทมหันตนคร
กรุณากะสมร	บริวารประมวล
เพราะจะผูกมนมัน	ภยสรรพมิกวาน
ผิวเคี้ยวคณะนวล	กิจหนักก็จะแทนง

มิตรจิตมิตรใจ
دنุพรำพิริยแจง
พระอนงควีรัช
ปิตุมาตุและครอง
พิศพิกัตร์พระกุมาร
หสแม่นมนนา
กรกอดบุตรจุม
หฤทัยสะท้อน
ประลุมงคลฤก
สุรสีหสุตา

ແหละจะให้คุณแรง
พจตามคติผอง
ชูลิหัตถสนอง
สตีวันทนลา
อรช่านอุระสา
ฎประจากอุระจร
พิตกลุ่มระอุถอน
วิปโยคกิริยา
ษพระเบิกพยุท์คลา
ก็เถลิงรถกาญจน์

ภาพย์ฉับัง

ผองพราหมณ์พรอกมนต์บนบาน	ก้องวังกังวาน
สังข์แตรแซ่แทรกแหวกสรวง	
ฮิ้วโห่ชโยรับทัพหลวง	ทั่วถ้วนชบวนทบวน
เยียดยัดปิดพิลิลลา	
ทัพข้างย่างย่นำมา	ถัดทัพอาชา
ทัพรบทจรช้อนสาม	
ทัพสี่มีพลล้นหลาม	เคลื่อนคลามาตาม
ชายทุ่งมุ่งเดินเนินพนา	
เสียงสนั่นลั่นเลื่อนเคลื่อนพา	ผงคลีคลุ้มครา
บาทจรดบดบู้ลีลอย	
เพลินบงธงลือลมลอย	แพนทางยุงคอย
โบกบอกใบ้เตือนเคลื่อนพล	
ทัพท่องล่องในไพรสมถ์	งดงามยามยล
ทิวทัศน์พ่นสนิมอนันต์	
ผ่านพงดงชฎสัตว์สรรพ	เลียบไคลไพพรรณ
มองผาเหมือนเพชรพลอยพราว	
วาบวับริษัทยับมีสีขาว	ผ่องพุ่งรุ่งราว
เพชรรัตน์เรียงเรียบระเบียบดี	
มรกตสดใสไชสี	แจ่มจรัสรัศมี
สลักกับโกเมนเด่นแดง	
บุษราคัมเหลือ่องเรืองแสง	พราวพราวสำแดง
ปัทมราชทับทิมริมไคล	
ไพฑูรย์เพทายประกายไกล	มุกดาเด่นนัยน์
เกาะกลุ่มเคลื่อนใกล้ไพลิน	

อยู่ระดับยอดดอยพลอยนิล	รับแสงสุริยริน
สีเลื่อมเลื่อมสลักระยับตา	
สมปองสองกษัตริย์ทัศนาศนา	พลอยฝังพริ้งผา
รายล้อมห้อมมหาพนาสาณห์	
สองเพลิตเพลินดูภูบาล	หยอกเข้าเยาวมาลย์
เชิญชวนนวลชมพนมไพร	
เนิ่นว่างหว่างภูตรูนิย์น	แนวต้นผลไม้
มะม่วงแก้วแมวเซาพิมเสน	
พราหมณ์ชายเมียหมอนทองเอน	กึ่งโน้มนะเนน
ลูกย่อยห้อยหลามห้ามเหลือง	
ตลับนากตลับทองนองเนือง	สวายสอดต่อเนือง
น้ำดอกไม้ดกนกปอง	
พรวนล่าเทพรสกล่อนทอง	ดับเปิดกร่อง
ทองดำหัวข้างสล่างตา	
งาข้างแรดเขียวไข่กา	ฮวบแห้วแดงกวา
เขียวเสวยเขียวสตรสดี	
นกกระจับหีบเคี้ยวเปรี้ยวจี	ทองปลายแขนมี
ลูกละม้ายคล้ายหนังกลางวัน	
พินมะม่วงล่วงไปไกลครัน	พฤกษ์แปลกแพกพันธุ์
ปะปนยลแยบแนบเนียน	
ตมูตาดชาวขวิดตะขบตะเคียน	กระแบกกระบกกระเบากระเบียน
กระปุนกระบกจากจิกแจงจันทน์	
กันเกราสะเดาสะโตกโมกมัน	ปิบเป็งเหงหัน
เสลาสล่างกร่างไกรไทรชาง	
คุณเขลงเต็งต้องทองกลาง	เคี่ยมช้อยชานาง
พร้าวดาลลานลูกลั่นทะเลาย	

ประจำไถ่ใกล้ประจำตีควาย	ป่าปรดงหวาย
มะดุกมะเตือเรือแดงแมลงดอม	
สละระกำห้อยกระปุกสุกหอม	หมูหมีปรีดอม
ยอมเสียงกายาฝ่าหนาม	
หว่าใหญ่ผลดำฉ้ายาม	ร่วงหล่นกล่นตาม
โคนต้นพหลกลิ่นชื่นชื่นม์	
กล้วยกล้วยรายเรียงเคียงกัน	เครือไขว้ใหญ่ครัน
ตีนดงบงชนัดัดแอด	
ผ่านพันธุ์บุปผชาติพิลาสแล	กลิ่นกลบอบแด
ดอกดวงร่วงรายปรายทาง	
พระเด็ดดวงมัลย์ประทานนาง	พลอดซี้มพลาง
นงเยาว์เศร้าหายคลายศัลย์	
นมแมวแก้วเกิดอัญชัน	ลั่นทมนมสวรรค์
ทองกวาวสาวหยุดพุดชบา	
ยี่สุนย์โยโยทะกา	เข็มนมณฑา
จำปาจำปามีหลาย	
เล็บมือนางช้ำนำดาวกระจาย	ดาวเรืองเหลืองราย
กุหลาบกาหลงพงไสว	
พุดจิบปีบประดู่พู่ช้อย	ช่อนกลิ่นกระถินไพร
มะลิซ้อนมะลิลาสารภี	
จันทร์กะพ้อซ่อม่วงมะลูลี	เฟื่องฟ้าราตรี
กรรณิการ์นางแย้มแซมหอม	
พวงชมพูพะหงพวงค์พะยอม	พลับพลึงผึ่งดอม
ลำตวนกระดังงามะลิวัลย์	
ช้ำเผือกช้ำแดงแข่งชัน	ชูช่อประชัน
เคียงช้ำช้ำกระกลินไกล	

เอื้องผึ้งเอื้องคำมอไช
แมลงปอฟ้ามุ่มัจฉา

สามปอยย่อยไสว

สวาคตาฉันท์

สองวิรัชและสุรสีห์
แสนระรื่นอุระ ณ ครา
แนวพนาตรสถาน
ซึ่งสำเนียงสกุณพรม
เพลินพิณศพิพิธธาร
ห้วยและบึงอุบลใบ
เนื่องชนิดปทมออก
มवलแมลงก็เกาะและหา
มัจฉหมายชีวมแมลง
หล่นชลาลัยก็ซอน
แต่ละสิ่งสินะจะลง
สรรพสัตว์ผจญ
สนธยาสุริยลับ
ทมและทวยพหลชั้น

ธกีสีลา
นยนาชม
สิพิศาลสม
สรสดไส
และละหानไพโร
สิวิไลตา
ระตะดอกผา
รสเกษตร
และก็แย่งตอน
ชะโดดล
วภูววน
ภยะทั่วกัน
พระประทับบรร
ธพิทักษ์ภัย

สยามมณีฉันท์

ทิวสว่างกระจ่างจรัส
สุโนกสำนานสะท้อนฤทัย
ตระเตรียมพระองค์จะทรงจรัส
แสะสารสิรำนคำรนระงม
พระชวนวิรัชเทวิชม
ก็เปลิดและเพลินเจริญฤทัย

ลำเนาพนัสและเนินไศล
พระภูวนัยก็พื้นประทม
พหลชั้นธพลันผสม
ถลาถล่อมธูสีคระไล
พนมพนัสระบัดไสว
พิโรดำร์สมนัสปรีดี

จะบรรลุลุขณ์หจันท์นคร
คะนิงสุภักคสิลักษณ์สรีร์
จะทุกซ์ทเวษเพราะเหตุสวา
เพราะบุญฤทธิ์พิชิตภัย
พระเร้งตรงค์ประสงค์มนัส
คะนิงตระหนกพสกนิกร
มีคาคมิมิตชีวิตจะรอด
นิวัตชันท์ธตันฤทัย
พระทอดฤทัยจะใคร่ประสิทธิ์
จะเสริมพระพุทศาศนธ์ารัง
พระตริกและตรองก็หมองมนัส
ณ ยามพระองค์จะทรงเผชิญ
จะทำไฉนนะให้สุภัก
วิรัชและแม่มีแม่มีงอน

ธทรงสะท้อนและถอนฤดี
จะชูปจะโทรมพระโถมโถม
มิจากมหานครคระไล
ปลาตประลัยนิวัตนคร
สตับตำรัสสุภักสมร
ผิทุกขทอนจะวอนกะใคร
มิวายมิวอดตลอดสมัย
พิพิธภัยเผชิญพระองค์
พระภารกิจพิสิฐประสงค์
พระสงฆ์พระธรรมจักร์เจริญ
และเรื่องวิรัชจะขัดจะเขิน
สุภักเพราะเราจะเข้านคร
พฐสมัครสมานสมร
บดินทร์สะท้อนและถอนฤดี

วสันตติลกฉันท์

นับวาระราชะนिरเทศ
ลาลดระทตอระมีมี
คร่ำครวญกะมวลสมรหมอง
ชูปผอมเพราะตรอมททยสา
วายสุขเสวยพิพิธโภ
กลินแกลบและเสบอระประทัง
ราวธัญญะแล้งอุทกรต
ครวญคร่ำระกำกษณะไต
เพลิงโคกกลินสรिरรูป
ทราบสารพระผ่านพิภพคลา

ยุวเรศสลตศรี
สุขมอดตลอดมา
ชลนองพระนัยนา
ทสหวาดพินาศหวัง
ชนไอ้อุดรตั้ง
ชนมายุยิดไป
ลิสลตมิสไต
นะวรุณจะหมุนมา
อรชูปและโทรมตา
ประลัฐสูสวัสดิ์

เยี่ยงธัญญะยามารุณพำ	ชลน้ำชโลมชีวี
ชูก้านตระการณย์นชชี	ชีวอดบับรรลัย
สั่งเตรียมชบวนคณะสนม	ประจุคมน์พระทรงชัย
มวลมาตย์ก็เชิญสวนีย์ไป	ปฏิบัติประดุงปอง
องค์อัคระอรธก็ประดับ	สรිරัสรรพวิภูษณ์ผอง
เพศชัตติยานยะผยอง	ยศะสมมเหลือ
ทรงรตสุวรรณวิจิตรสา	ณิประดาประดับตี
ท้าวนางชะแม่ก็จรลี	ละชนัดชนาบหลัง
จำโซลนบโทนและคณะมัล	ละก็กั้นนิกรบัง
คุมริ้วชบวนวิริยระวัง	มิประมาทประมวลภัย
ล่วงบานทวารนครมา	บมิช้ลุตัพชัย
องค์ราชสวามีกรีติไกร	พฐูตื้นฤทัยตน
เพ่งอาตม์พระราชภสดา	นยนาชโลมชล
เกล้าเกลือกพระบาทวายุคล	พจพรำระกำครวญ

ภาพย์สรวยคนางค์ (ภาพคดี)

พระภูบดี	พินิศสรිරั	มเหลือทวน	
ฤดีเขตา	พระเศรำเพราะนวล	อนาถและชวน	สลดฤทัย
พระวรพักตร์	พระเคยมลัก	ลีเลศวิไล	
ณ กาละนี้	กีนีรโย	มิสตมิไส	เพราะไร้สรวย
พระหัตถะวาง	ณ ปฤษฎางค์	พฐูประทาน	
พระวาทะโน้ม	ประโลมพระมาน	สุดาสมาน	อดูรสมร
แน้นุชชนะเจ้า	มิควรจะเศรำ	เพราะเราลิจร	
นิวัตชันท์	ณ จันท์นคร	ก็แน้นกัอน	มิหน็องงค์
เพราะกรรมจกจาง	คณุนิราศ	บุรีและองค์	
สุภักคระไล	ณ ไพรระหง	กุกุสละส่ง	ก็สู้บุรี

สุภัคประภาษ	พระนุชนาฏ	อดุรฤดี
ณ คราดนู	มียูกี่มี	หทัยทวี
เทวชบวาย	กฤษณอง	และทุกชะผอง
ภยันตราย	ก็เสียมกษัย	ฤทัยสบาย
จะนั่นก็วาย		วิตกเถอะนวล

อุเปนทรวีเชียรฉันท์

สุภัคเทพี	มหีสีสดับทวน
ระทตสลตคราวญ	ขณะเพ่งพระพักตร์ไท
ณ คราพระคลาดเรื่อน	ตनुเหมือนจะมอดไหม้
ประดุดจดวงใจ	ภิกษัสม์รัฐลีลาญ
นिरาศพระบาทแล้ว	ก็มีแคล้วระคายมาน
บรู้พระภูบาล	จะประเวศประเทศไต่

อมาตย์ก็มุ่งหน้า	จรหาพระทรงชัย
มิพบประสบใน	মনะเพ็ลยละเหี้ยแสน
ผีได้คระไลด้วย	ก็จะช่วยระทมแทน
ลำบากและยากแค้น	মনะทนมิบ่นถึง
ฉลองพระคุณท้าว	ขณะคราวพระตรากตรึง
ระอาอุราสิ่ง	ณ มหาพนาสนท์
ประเพณีภรรยา	พระสวามีหมองมน
ก็พลีสกนธ์ทน	ทุระร่วมระทมกัน
ประสงค์มิสาสม	อุระขมและขึ้นครัน
บำบวงพระเทวัญ	บริรักษ์พิทักษ์ไท
พระคีนนครแล้ว	ตนุแผ้วภิรมย์ใจ
พิพิธพรชัย	ประลองค์พระทรงธรรม์
ตระบัดถนัดยล	นฤมลวิไลวรรณ
สถิตประชิดกัน	กะพระราชสวามี
พระโถมประโลมโลก	ผิจะโศกสลดศรี
พระพริ้มพระเพราตี	อิริยาสง่ายล
ธที่งตะลึงงาม	พจถามพระทรงพล
อนงค์น่ะคือคน	นคเรศและนามใด

วิชชুমมาลาฉันท์

ทราบถ้อยเทวี	ภูมิตอบสาร
อันองค์นงคราญ	นีนามทราวมวัย
วิรัชเทวี	บุตรีท้าวไท
ครองรัชฉัตรชัย	ต่างประเทศเขตชั้นท์
ยามที่พี่แค้น	เชิญแสนสาหัส
เตร์ตเตร่เซซัด	สู่แคว้นแดนกัญญ์

อรเอื้อเกื้อชนม์
อาหารหวานมัน
          นาฏต้อยตามติด
โอดเดี่ยวเปลี่ยวนัยก
ขอน้องของพี่
เว้นก่อช้ออา
          โถมยงทรงยนิ
วอนให้ไต่คลาย
นางนี้มีคุณ
เกิดผลลกัน
          ของค์ทรงฤทธิ
น้องรับรองใน
ร่วมอยู่สู่สิ่ง
ขอเสี่ยงสัจจา
          พูดปลางทางหัน
กับองค์นั่งถ้าว
ไอ้โถมโนมพรรณ
พี่ซึ่งตรงใน
          พี่จักรักเจ้า
เจอหมองน้องจง
ปรึกษาหนานวล
โถมยงจงวาง
          ขึ้นนำคำหวาน
วิรัชทรมวัย
ทูลตอบขอบชื่น
น้องหวังยังผล

พี่พันอาสัญ
มีทุกเพลา
ด้วยจิตจงรัก
ขาดพรรคพวกมา
ปราณีกานดา
ดูรเคียดเคียดฉันท
ภูมินทร์บรรยาย
กังวลมนพลัน
เกื้อหนุนทรงธรรม
กับเกื้อน้องมา
เลิกคิดแคลงใจ
ทุกข์สุขกัญญา
สิ้นซึ่งหิงสา
ธิษฐานต่อไท
พิศดรก็บุญพลันกล่าว
วิรัชบัดใจ
อย่าหวั่นหวาดใด
คุณของน้องนาง
เทียมเท่าเผ่าพงศ์
อย่างำอำพราง
ไม่ควรด่วนหมาง
ใจวายทำวน
ซาบซ่านทรงงใน
อาบเอมเปรมมน
ตันตันฝากตน
พี่ยาปราณี

น้องอาจพลาดพลั้ง	ทรงยังสั่งสอน
ช่อนแ่งแสนงอน	ค่อนข้างไปมี
พลัดพรากพ่อแม่	เห็นแต่ตัวพี่
โอบเอื้ออารี	เป็นที่พึ่งพา
ฟังสองโฉมศรี	พาที่ตอบโต้
เบาใจไปไซ	แสนโสมนัสนา
สองปรองดองดี	ไม่มีมารยา
หอนซึ้งหึงสา	ปรีดาทรงธรรม
สามองค์ทรงสุข	สิ้นทุกข์ทนผอง
สององค์ทรงครอง	ปรองดองดีครัน
เร่งรถดวัง	แล้วทั้งสามนั้น
พาที่นั่นัน	สุขครันศัลย์คลาย

ปัจฉิมบท

ภูซงคประยาดรฉันท

เซลงฉันทประพันธัพ	ระบบยากลำบากหลาย
เพราะพจน์รจนาคลาย	สลักลายกนกบัน
สำเนียงหนักสำเนียงเบา	วิตกเฝ้าพะวงห้วน
จะแยกกฎกำหนดอัน	กวีบังบูรณาวาร
ระดับนิตประดิษฐ์น้อย	ประกอบพลอยประกายกานท์
จะแต้มทองสีต้องชาญ	เฉลียวจึงจะซึ่งใจ
ประคองเดียวกะเดินฉันท	ทพากย์พรรณนานัย
ระดับพจน์ประเภทใด	จะควรแก่กระแสความ
ลิขิตนี้ตมูขอ	อภัยต่อกวีตาม
ฉิภาพพจน์มิงดงาม	ก็สุดแต่จะแก้ไข
ถวิลเทิดกวีวรรณ	คติฉันทพากย์ไว้
ถนอมศรีกวีใน	สมัยเพรงละเวงวรรณ
มิให้วายสลายสิ้น	กระแสศิลป์ป็นสรรพ
เสมือนศึตประโคมกรรม	ผสานศัพท์ประทับใจ
จะนั่นในสมัยนี้	ผดุงศรีกวีได้
ก็ยอมเทิดประโยชน์ไทย	ถนอมเนื่องประเพณี
ประเทศไทยมิใช่ถิ่น	จะเสื่อมสิ้นกวีศรี
ผิเสริมส่งก็คงมี	กวีแก้วประโคมกรรม
ปกรณ์สรวงปกาสิต	ก็น่าคิดลิขิตนั้น
ประกาศกรรมกระทำบรร	พกาลก่อนสะท้อนมา
ผิใครสร้างสุขารมณ	จะขึ้นชมอุดมสา
รพัตสุขสนุกพา	ชีพิตชนประदनศานต์

<p> ฝีมือทำลัมพร มิใช่ฟ้าจะพลาฬลาญ ฉะนั้นควรประมวลคิด สลัดโมหะโง่งม มิหวาดในหทัยว่า พระเดชหมองสยงมาน มนุษย์นี้มีหนีทุกซ์ สภาพเวียนและเปลี่ยนไป มิควรตรมระทมจิต สมัยทุกซ์ฤสุขเนา จะเช่นสรวงฤสังเวย เพราะตราบใดฤทัยครอง สถิตสุขฤทุกซ์ทาบ มิใช่เทวฤทธิผัน ฉะนั้นในฤทัยนี้ ตริตรองเหตุและผลตาม ทะงนในหทัยเกิด ประการหนึ่งก็พึงมัน มิท้อในหทัยพา พิณาศไปเพราะใจนี้ สมัยสุขสนุกจิต จะปลั่งพลาตพิณาศลง มิห้วนไหวหทัยยึด จะพานพบสงบทั้ง ณ ชาตินี้หน้าจะมีแน่ ณ ชาตินี้แหละมีวัน </p>	<p> ก็รู้มร้อนและร้าวราน พสกเล่นมิเห็นสม ประกอบกิจสุขารมณ แสงทางสว่างศานต์ จะถูกเทวดาดาล ทวีเหตุทเวชใจ ฤหนีสุขสนุกได้ วิสัยโลกโฉลกเรา สถิตไสยศาสตร์เศร้า มนัสควรจะด่วนตรง ไฉนเลยสลายหมอง ขยาดยากจะคืนขวัญ เพราะบุญบาป ณ เบื้องบรรพ์ ชีพิตสุขฤทุกซ์ลาม ก็ควรที่ประเทาชาม สมองคิดพินิจครัน สมัยเกิดกมลศัลย์ มนัสสู้มิรู้หนี พลังมานะมากมี สลายหลั่งปลั่งลง ระวังฤทธิระเริงหลง พิจารณจิตอนิจจัง ประพฤติติจะมีหวัง ฤทัยนี้ทวีขวัญ ก็ยากแท้จะถือกัน ละชั่วยึดประพฤติดี </p>
---	---

ประพันธ์พจน์ประณตภัก	ดิจรักพระจักรี
ประสงค์จิตประสิทธิ์ศรี	อนุสรณ์บวรวรรณ
ถวายเบื้องยุคลบาท	มหाराชเชลงฉันท
เฉลิมชนม์ประตนสัน	ติภาพเพิ่มเผดิมพล
พระพรราชาห่ารอบ	ระบิลสอบพิสัยหผล
พิพิธพัฒนส์สวัสดิ์ดล	สถิตองค์พระทรงชัย
สมัญญา 'มหाराช'	ประชาชาติเฉลิมไท
เพราะจงรักประจักษ์ใน	อเนกคุณกรุณธาร
พระบุญญาธิการก้อง	ไผทนองคุณเณพาร
มหाराชประสาทศาน	ติไพร์ฟ้าสภาพร
พระเมตตาและการุณ	สนองหนุนอนุสรณ์
พสกหมายถวายวอน	สวรรค์เทิดพระทรงธรรม

สัททูลวิกกีฬิตฉันท

จบเรื่องเนื่องคติพราหมณ์ประณามภวสวรรค	
สร้างพรหมลิขิตสรรพ์	พสก
เชื่อมั่นในมนะตนกมลปริวิตก	
หวาดหวั่นสวรรค์ปรก	เคราะห์มา
ชื่นชมพรหมลิขิตประสิทธิ์ชีวิตสา	
หัสตรมระทมพา	เทวษ
ขอจงมั่นมนะคิดพินิจพิพิธเลศ	
ตรองหาประดาเหตุ	จะเห็น
ดับหมองครองสติตนประตนทุรล้าเค็ญ	
ห่อนนานจะผ่านเช็ญ	พิบัติ
อาจช่วยอวยสดีคิควินิจขณะมนัส	
หวั่นไหวและไวกวัด	มิแก่ง

ขอนบผู้มนะสู้อดุดรประตนแสง	
ธรรมช่วยทวีแรง	อุรา
ขอไตรรัตนคุณอดุลกรุณา	
ทราสัตว์ขจัดสา	รศัลย์
ขอพ่อเจ้านวมินท์นรินทรนรินทร์	
ถาวรทวิวรรณ	สวัสต์
ขอทรงเพียบจตุพรบวรวิวิธวัฒน์	
เนาเนนเจริญรัช	ชกาล
ขอทรงคัมภีรภาพและเพียบพระปฏิภาณ	
เชิดชาติและศาสน์ศานต์	วิสัย
ขอทรงเพียบทิพฤทธิ์พิชิตพิพิธภัย	
สิ้นทุกข์และสุขไทย	สธีร์
ขอทรงเหมือนพระสมุทธรเป็นจุดจูลนที	
ถึงสินธุ์กระแสดจ	รกาล
มันสามัคยจิตสฤษฏ์พิพิธการ	
เสริมพุทธศาสน์ศานต์	พิสันท์
ทูนเทิดธรรมปิฎกพสกนิกรกรรม	
รีนรมย์อุดมขวัญ	ขจิต
ขอความสุขสวัสต์วิวัฒนสถิต	
ราษฎร์รัฐพิพัฒนสิท	ธิพร

ศุภมัสดุ

คำอธิบายศัพท์

ก

กง	วงรอบของล้อรถหรือเกวียน
กนก	ทองคำ หรือเติมใช้หมายถึง ลายกระหนก
กรม	ระทม, ตรม
กรรณ	หู
กรอก	เพลงในช่องแคบ เช่น กรอกหม้อ กรอกขวด
กระชู	ภาชนะสานรูปกลมสูง สำหรับบรรจุของ เช่น นุ่นหรือถ่าน
กระดังงา	ชื่อไม้ต้นชนิดหนึ่ง ดอกหอม กลีบบาง ดอกใช้กลั่นน้ำหอมได้
กระเตื้อง	เครื่องตำข้าวชนิดหนึ่งใช้ทำหีบขบปลาย กระเตื้องแล้วปล่อยให้สากกระดกลงไปตำข้าวในครก
กระถิก	ชื่อสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม รูปร่างคล้าย กระรอก ชอบอยู่ตามต้นไม้สูง ๆ กินแมลง และผลไม้
กระถิน	ชื่อไม้พุ่มหรือไม้ต้นชนิดหนึ่ง ช่อดอกกลม สีนวล ฝักแบน ใบอ่อนและฝักอ่อนใช้เป็นอาหาร
กระบก	ชื่อไม้ต้นขนาดใหญ่ ใบรูปไข่ ผลเท่า มะกอกหรือมะปรางขนาดเขื่อง เมล็ดแข็ง เนื้อในขาว มีรสมัน กินได้
กระบะ	ภาชนะไม้ก้นแบนมีขอบ ใช้อย่างถาด

กระบาก	ชื่อไม้ต้นขนาดใหญ่ ขึ้นในป่าดิบทั่วไป ลำต้นตรง สูงได้ถึง ๓๐-๔๐ เมตร เนื้อไม้ใช้ในการก่อสร้างที่ไม่ต้องรับน้ำหนักมากนัก
กระบาย	กระบุงเล็ก ไม่มีไม้เสริมขอบปาก
กระบุน	ตระบุน ชื่อไม้ต้นขนาดใหญ่ ขึ้นตามป่าชายเลนและริมแม่น้ำที่น้ำเค็มขึ้นถึง
กระเบา	ชื่อไม้ต้นขนาดย่อมถึงขนาดใหญ่
กระเบียน	ชื่อไม้ต้นในสกุลเดียวกับกระเบา กระเบา กลัก ก็เรียก เป็นไม้ต้นขนาดกลาง
กระแบก	ต้นตะแบก ชื่อไม้ต้นชนิดหนึ่ง ผิวเปลือกเรียบ ล่อนเป็นสะเก็ด ดอกสีม่วง
กระหนก	ชื่อแบบลายไทยประเภทหนึ่ง ใช้ผูกเขียนเป็นลวดลาย มีทั้งระบายสีปิดทองรดน้ำ ปั้นหรือแกะสลัก เป็นต้น เดิมเขียนเป็นกนก ก็มี
กระแหนะ	ลายปูนปิดทอง; ว่าเปรียบเปรย, กระแหนะ กระแหน พุดกระทบหรือพุดเป็นเชิงเสียดสี
กระแสง	เสียง, เสียงแจ่มจ้า
กระอุ	ระอุ, ร้อนระงม
กรั๊ก	แก่นขนุนใช้ย้อมผ้า โรงกรั๊ก คือ โรงที่ต้มกรั๊กในวัด
กรัชกาย	ร่างกาย เช่น เจ้างามยามประจจจัดกรัช-กาย
กร่าง	ชื่อไม้ต้นขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ ใบกว้างหนารูปไข่ ปลายมน ผลกลม เมื่อสุกสีส้มออกแดง
กรี	ข้าง

กรรณ	กรรณ
กล้วย	ชื่อไม้ล้มลุกชนิดหนึ่ง แตกหน่อเป็นกอ ผลกินได้
กลัก	สิ่งที่ทำเป็นรูปคล้ายกระบอก สำหรับบรรจุของเล็ก ๆ น้อย ๆ
กลัมพร	โทษใหญ่, ความฉิบหาย
กล้วย	ชื่อกล้วยชนิดหนึ่ง ผลใหญ่โค้งงอเป็นเหลี่ยมและยาวกว่ากล้วยหอม
กลี (อ่าน กะ-ลี)	สิ่งร้าย, โทษ
กลี	ภาชนะสำหรับใส่หมากบุหรี โดยมากมีรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีลิ้นข้างใน ยกออกได้
กวิน	ดิงาม
กษณะ	ครู่, ครั้ง, คราว
กษัย	การสิ้นไป, การหมดไป, การเสื่อมไป
กองกุธ	กองไฟที่ใช้ในพิธีบูชาไฟ
ก่อง	สุกใส, สว่าง, งาม
กะล่อนทอง	ชื่อมะม่วงชนิดหนึ่ง ผลเล็ก เมื่อสุกมีกลิ่นหอมแรง
กะเสียว	สีของม้าชนิดหนึ่ง ลักษณะเขียวอมดำ ในที่นี้หมายถึงม้าสีกะเสียว
กั้นกรา	ชื่อไม้ต้นขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ ชอบขึ้นในที่ชื้นและทั่วไปในป่าดิบ ใบเขียวแก่ ดอกสีขาวหรือขาว ๆ เหลือง ๆ ผลเท่าเมล็ดถั่วลันเตา เมื่อสุกสีแดง
กัณย	กัญญา, นางงาม, นางสาวน้อย
กาน้ำ	ชื่อนกชนิดหนึ่ง คอยาว ว่ายน้ำเหมือนเป็ด ดำน้ำจับปลากินเป็นอาหาร ชอบอยู่รวม

	กันเป็นฝูง
กาหลง	ชื่อไม้พุ่มชนิดหนึ่ง ใบหยักเว้าลึก ดอก ขาวใหญ่หอมจาง ออกเป็นช่อสั้นๆ ตาม ง่ามใบ
ก่าน	ต่าง, ผ่าน; เก่ง, กล้า, กั้น
กานท์	บทกลอน
กำ	ซี่ล้อรถหรือเกวียน
กำยาน	วัตถุเครื่องหอมชนิดหนึ่ง เกิดจากชันหรือ ยางที่ออกจากเปลือกของต้นกำยาน มี กลิ่นหอมใช้เผาอบผ้าและทำยาได้
กำสรวล	โศกเศร้า, คร่ำครวญ, ร้องไห้
กำสรวลศัลย์	โศกเศร้า, คร่ำครวญ, เป็นทุกข์เป็นร้อน เหมือนถูกศรแทง
กิริติ, กิรติ	เกียรติ
กุกุฏ	กุกุฏ ไก่
กุดั่น	ทองแถมแก้ว คือเครื่องประดับเพชร พลอยหรือกระจก
กูธะ	โกรธ
กุกุลาบ	ชื่อไม้พุ่มชนิดหนึ่ง ต้นตรงหรือทอดเลื้อย ลำต้นและกิ่งมีหนาม ขอบใบจัก ดอกสี ต่างๆ กลิ่นหอม
กูป	ประทุนหลังช้าง, ที่นั่งบนหลังช้างที่มีหลัง คาเป็นรูปโค้ง
เกต	ชื่อไม้ต้นขนาดใหญ่ ผลคล้ายละมุดสีดา สุกแล้วมีรสหวาน กินได้
แกม	ปน เช่น ด้ายแกมไหม คือ ด้ายปนไหม
แกลน	คร้าม, กลัว, เกรง

แก้ว	ชื่อไม้พุ่มหรือไม้ต้นขนาดกลาง กิ่งก้าน สีขาว ใบสีเขียวสดเป็นมัน ดอกขาวหอม; ชื่อมะม่วงพันธุ์หนึ่ง
โกญจนาท	เสียงร้องของช้างที่มีเสียงก้องดังเสียงนก กระเรียน
โกลน	ห่วงที่ห้อยลงมาจากอานม้า ๒ ข้าง สำหรับ สอดเท้าขึ้นในเวลาขึ้นหรือขี่
ไกร	ชื่อไม้ต้นขนาดใหญ่ คล้ายต้นไทร แตกกิ่ง ก้านสาขาค่อนข้างโปร่ง ผลสีชมพู
ไกรลาส	ไกรลาส ชื่อภูเขาในเทือกเขาหิมาลัย เชื่อ ว่าเป็นที่สถิตของพระอิศวรในศาสนา พราหมณ์

ข

ชนระบบบุรพ์	ระเบียบหรือแบบแผนที่ทำกันมาก่อน
ชนอง	หลัง
ชนัด	แนว, แถว
ชवाद	พะวา ชื่อไม้ต้นขนาดกลาง เปลือกมียางสี เหลือง ผลคล้ายมังคุด ขนาดย่อม, สาร- ภีป่า
ชวิต	มะขวิด ชื่อไม้ต้นขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ ต้นและกิ่งมีหนาม ผลกลมๆ เปลือกแข็ง กินได้ ยางใช้ทำยาได้
ช้อย	ชื่อไม้ต้นขนาดย่อมถึงขนาดกลาง ใบเล็ก สากคาย ใช้ขัดถูได้ เปลือกใช้ทำกระดาษ
ชัตติย	ชัตติยะ พระเจ้าแผ่นดิน
ชัตติยา	พระเจ้าแผ่นดิน, กษัตริย์
ชันธ์	ตัว, หมู่, กอง

ขานาง	ชื่อไม้ต้นชนิดหนึ่ง
ช่วยคำ	ดาช่วยทองคำปกบนตะพองช้าง
ชุกเข็ญ	เกิดความลำบากขึ้น
เซดา (ด้าน ชะ-เดา)	ความร้อน, ร้อนใจ
เขนย	หมอนหนุน
เข็ม	ชื่อไม้พุ่ม ดอกตูมมีลักษณะคล้ายเข็ม ดอกมีสีกลีบ สีต่าง ๆ
เขลง	หยา ชื่อไม้ต้นชนิดหนึ่ง ผลมีเมล็ดเดี่ยว เมื่อแก่เปลือกกรอบสีดำ เนื้อหุ้มเมล็ดสี น้ำตาล รสเปรี้ยวอมหวาน
เขียวไข่กา	ชื่อมะม่วงพันธุ์หนึ่ง นิยมกินดิบ รสหวาน มัน
เขียวเสวย	ชื่อมะม่วงพันธุ์หนึ่ง นิยมกินดิบ รสหวาน มัน
แขกเต้า	ชื่อนกปากจุ่มเป็นขอ ตัวผู้ปากแดง ตัวเมีย ปากดำ ชอบอยู่เป็นฝูงใหญ่ กินผลไม้ เลียนภาษาคนหรือเสียงอื่น ๆ บางอย่างได้
แขกขวาน	นกแขกชนิดหนึ่ง วงศ์เดียวกับนกยาง หัวค่อนข้างโต คอสั้น ขาสั้นกว่านกยาง ชนิดอื่น ลำตัวส่วนบนสีเขียวปนเทา ท้าย ทอยมีเป็ยสีขาว ๒-๓ เส้น ลำตัวส่วนล่าง สีขาว ชอบอยู่เป็นฝูง กินปลาและสัตว์ เล็ก ๆ หากินในเวลากลางวัน
โหมพัตถ์	ผ้าใยไหม (ผ้าลินิน), ผ้าขาว, ผ้าปาน
โหลน	หญิงนายประตู่ซึ่งรับราชการอยู่ในพระ ราชวังมีหน้าที่คล้ายตำรวจ

ค

คชลักษณ์	ลักษณะของช้าง
คชสาร	ช้าง
คณศ	ชื่อเทพองค์หนึ่ง มีเศียรเป็นช้าง ถือว่าเป็นเทพแห่งศิลปะ เชื่อกันว่าถ้าบูชาแล้วจะป้องกันความขัดข้องที่อาจเกิดมีขึ้นได้, พิศเนศ พิศเนศวร ก็เรียก
คนธรรพ, คนธรรพ์	ชาวสวรรค์พวกหนึ่ง เป็นบริวารท้าวอตรฐ ซึ่งเป็นเทวดารักษาโลกประจำทิศบูรพาหรือทิศตะวันออก มีความชำนาญในวิชาดนตรีและขับร้อง
คระไล	ไป แผลงมาจาก ไคล
คระวี	กวัดแกว่ง
คระโหย	กระโหย, ระโหย, โหย, ละเหยยใจ
ครัน	ใช้ประกอบคำอื่นมีความหมายไปในทำนองว่า แน่, แท้, ยิง, จริง
คลุ้ม	มิดมัว ไม่แจ่มใส
ควงไม้	ควง หมายถึง บริเวณ ควงไม้ หมายถึง บริเวณต้นไม้
ค้อนทอง	ช้อนกร้อเสียงดังกุก ๆ
คัตเต้า	ชื่อไม้เถาเนื้อแข็ง มีหนามโค้งแหลม ดอกสีขาว ๆ เหลือง ๆ กลิ่นหอม
คัมภีร	คัมภีร, คัมภีร์, ลึกซึ้ง
คัมภีรปิฎก	หนังสือที่รวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้เป็นหมวดหมู่ มาจากคำ คัมภีร์ (หนังสือตำราที่สำคัญทางศาสนา) และปิฎก (หมวดแห่งคำสอนในพระพุทธศาสนา)

คา	ไม้เครื่องจำคอนักโทษ
คาวี	วัว
คืด	เพลงขับ, การขับร้อง
คุโณฬาร	คุณอันยิ่งใหญ่ (คุณ+โฬาร)
ครุภณฑ	สิ่งของเครื่องใช้ที่ทนทาน
คูน	ชื่อไม้ล้มลุก คล้ายบอน ก้านใบและแผ่น ใบสีเขียวอ่อน มีนวล ก้านใบทำให้สูกกิน ได้; ชื่อไม้ต้นชนิดหนึ่ง ขึ้นทั่วไปในป่า เบญจพรรณ ดอกสีเหลือง ช่อดอก ยาวห้อย ฝักเรียบไม่มีขน ใช้ทำยาได้ ชัยพฤกษ์ ก็เรียก
เค้ากู่	ชื่อนกจำพวกหนึ่งหากินในเวลากลางวัน ประเภทเดียวกับนกเค้าแมว เค้าโมง
เคารวะ	เคารพ, แสดงอาการนับถือ, ไม่ล่วงเกิน, ไม่ล่วงละเมิด
เคี่ยม	ชื่อไม้ต้นขนาดใหญ่ มีมากในป่าดิบทาง ภาคใต้ ต้นสูงตรง เป็นไม้ที่ทนทาน
	ฆ
ฆ้องกระแต	ฆ้องขนาดเล็ก ห้อยแขวนกับไม้คาน สำหรับถือตีเป็นสัญญาณในการอยู่เวรยาม
ฆาน	จมูก, ประสาทที่รู้สึกกลิ่น
	ง
ง้าว	ดาบด้ามยาว
	จ
จตุทิศ	ทิศทั้ง ๔

จตุรงคินี	กองทัพมีกำลังสี่เหล่า คือ เหล่าช้าง เหล่ารถ เหล่าม้า เหล่าราบ
จตุลึงคบาท จรุง จันท์	ทหารประจำ ๔ ทำข้างในเวลาสงคราม จุง, ยั่ว ชื่อพรรณไม้บางชนิดที่มีเนื้อไม้ ดอก หรือ ผลหอม ใช้ทำยาและปรุงเครื่องหอม
จันท์กะพ้อ	ชื่อไม้ต้นขนาดกลาง ดอกขาว หอมคล้าย น้ำมันจันท์
จาก	ชื่อไม้ต้นประเภทพาล์ม ขึ้นเป็นกออยู่ตาม ป่าเลนหรือริมฝั่งน้ำกร่อยตื้น ๆ ใบใช้มุง หลังคาและกรูฝา ออกดอกเป็นช่อยาว ผล รวมเป็นทะลาย กินได้ เรียกว่า ลูกจาก
จากพราก, จากพาก	ชื่อนกในวงศ์นกเป็ดน้ำ ทางวรรณคดีนิยม ว่าคู่ของนกนี้ต้องพรากกันไปและครวญ ถึงกันในเวลากลางคืน
จามรี	เป็นสัตว์เคี้ยวเอื้อง ขนละเอียดอ่อนสี น้ำตาล ขนตามลำตัวยาวมาก หางยาว เป็นพู่ อาศัยอยู่แถบภูเขาสูงในทิเบต
จาริกนาฏ	ระบำรำฟ้อน
จำนรรจ์	เจรจา, พูด, กล่าว
จำปา	ชื่อไม้ต้นขนาดใหญ่ ดอกสีเหลืองอมส้ม กลีบดอกใหญ่ยาว มีหลายกลีบ กลิ่นหอม
จำปี	ชื่อไม้ต้นขนาดใหญ่ ดอกสีขาว คล้ายดอก จำปาแต่กลีบเล็กและหนากว่า กลิ่นหอม เย็น
จิก	ชื่อไม้ต้นขนาดกลาง ขึ้นในที่ชุ่มชื้นและที่ น้ำท่วมถึง ดอกขาว เกสรตัวผู้สีแดง ๆ มัก ออกเป็นช่อยาวห้อยเป็นระย้า

จิรกาล (จิรกาล) กาลนาน, เวลาช้านาน
 เจริญ จำเรียง ชับกล่อม, ร้องเพลง
 แจง ชื่อไม้ต้นขนาดเล็ก ลำต้นเกลี้ยง เปลือกสี
 เทาดำ เรือนยอดเป็นพุ่มทึบ ผลกลมมี
 สุกสีเหลือง

ฉ

ฉัด ตะ, จาริกนาฏ ระเบิดรำฟ้อนตีบ ใช้เป็น
 กิริยาของช้าง

ฉัตร เครื่องสูงชนิดหนึ่งมีรูปคล้ายร่มที่ซ้อนกัน
 เป็นชั้น ๆ ชั้นบนมีขนาดเล็กกว่าชั้นล่างลด
 หลั่นกันไปตามลำดับ สำหรับแขวน ปัก
 ตั้งหรือเชิญเข้ากระบวนแห่เป็นเกียรติยศ
 ในที่นี้ผู้เขียนคงต้องการเปรียบเทียบ
 ลักษณะของต้นหูกวางที่แผ่ออกไปเหมือนร่ม
 โฉลก โฉลก, โอกาส

ช

ชบา ชื่อไม้พุ่มชนิดหนึ่ง ดอกมีสีต่าง ๆ พันธุ์ที่สี
 แดงดอกและยอดใช้ทำยาได้

ชมพูทวีป ชื่อประเทศอินเดีย

ชยุติ รบ

ชลาลัย, ชลาลัย ทะเล, แม่น้ำ

ชโลทร แม่น้ำ, ทะเล, ห้วงน้ำ, ท้องน้ำ

ช่อม่วง ชื่อดอกไม้

ช่อน ชื่อปลาน้ำจืด ลำตัวทรงกระบอก ส่วนท้าย
 แบนข้างเล็กน้อย พบชุกชุมทั่วไป

ชะโด ชื่อปลาน้ำจืด รูปร่างคล้ายปลาช่อน

ชังษ์	ชงษ์ หน้าแข้ง
ชัญ	ป่าทึบ, ป่ารก
ช้างกระ	ชื่อกล้วยไม้ กลีบดอกสีขาว มีประสีม่วงหรือแดง กลิ่นหอม
ช้างแดง	ชื่อกล้วยไม้ กลีบดอกสีแดง กลิ่นหอม
ช้างน้ำว	ชื่อกล้วยไม้ ดอกใหญ่สีน้ำตาลอมชมพูหรือเหลือง
ช้างเผือก	ชื่อกล้วยไม้ กลีบดอกสีขาวสะอาด กลิ่นหอม
ชินวงศ์	มาจาก ชิน (พระพุทธเจ้า) และ วงศ์ (ตระกูล, เชื้อสาย, เหล่ากอ) ในที่นี้หมายถึงถึงพระสงฆ์
ชีพิต	ชีวิต, ความเป็นอยู่
ชีวิน (ชีวิน)	ผู้เป็นอยู่
ชุมสาย	เครื่องสูงชนิดหนึ่ง เป็นรูปฉัตร ๓ ชั้น มีสายไหมห้อย
เชลง	แต่ง, ประพันธ์
ช	
ช่องทาง	เครื่องคล้องโคนทางช้างม้า
ช่อนกลื่น	ชื่อไม้ล้มลุก ต้นเป็นกอ ดอกสีขาวเป็นช่อตั้งขึ้น กลิ่นหอม
ชอย	ทำถ้ำๆ เช่น ชอยเท้า, สับถ้ำๆ เช่น ชอยมะม่วง
ชอยย่ำ	การชอยเท้าถ้ำๆ อยู่กับที่
เขา	หยุดชะงัก, หย่อนลงกว่าเดิม, เพลาลง

ด

ดनु, ดนู	ฉันท, ข้าพเจ้า
ดอง	ไม้สำหรับสงพางในเวลาหวดข้าว
ดอย	ดอก, ชก, ดี
ดัสกร	ข้าศึก, ศัทรูของบ้านเมือง
ดาราภา	ดาว, ดวงดาว
ดาวกระจาย	ชื่อไม้ล้มลุก มีทั้งชนิดดอกสีม่วง ชมพู และสีเหลือง
ดาวดิงส์	ดาวดิงส์ ชื่อสวรรค์ชั้นที่ ๒ แห่งสวรรค์ ๖ ชั้น มีพระอินทร์เป็นผู้ครอง
ดาวเรือง	ชื่อไม้ล้มลุก ดอกเป็นกระจุก สีเหลือง
ดุม	ส่วนกลางของล้อเกวียนหรือล้อรถที่มีรูสำหรับสอดเพลลา
ดรงค์	ม้า
ดุขณิ	อาการนึ่งซึ่งแสดงถึงการยอมรับ
เดียดฉันท์	ไม่พอใจด้วย, รังเกียจ, ลำเอียง
แด	ใจ
แดยัน	แทบขาดใจ

ด

ดระการ	งาม, ประหลาด, แปลก ๆ
ดระดก	หวาด, ผวา, สะดุ้ง, ตกใจ
ดระบัด	ประเดี๋ยว, บัดใจ, ทันใด
ดรู	งาม
ดลันนาก	ชื่อมะม่วงพันธุ์หนึ่ง ผลค่อนข้างกลม กลิ่นหอม
ด้อง	ชื่อไม้ต้นชนิดหนึ่ง

ตะกร้อ	ลูกกลมสานด้วยหวายเป็นตา ๆ สำหรับเตะ; เครื่องมือสอยผลไม้ มีด้ามยาว ทำด้วยไม้ เป็นซี่ รูปป่องยาวรีคล้ายกาบป्ली ตรงปาก มีฟันสำหรับสอย; เครื่องสานรูปทรง กระบอก สำหรับใส่ไว้ในกระถางยาตอง และกะปิ เป็นต้น เพื่อกันเนื้อ ให้แต่น้ำซึม เข้าข้างในตะกร้า; เครื่องสาน มีรูปร่าง คล้ายคลึงเช่นนั้น สำหรับสวมปากม้าหรือ ปากหมา เป็นต้น
ตะขบ	ชื่อไม้ต้น ผลกลม สุกสีม่วงแดงหรือ แดงเข้ม รสหวาน รากใช้ทำยาได้
ตะเคียน	ชื่อต้นไม้ขนาดใหญ่ เนื้อไม้แข็ง ใช้เลื่อย เป็นกระดาน และซุดทำเรือ
ตะบอย	อาการที่ทำอย่างชักช้ารำไร
ตะพอง	ส่วนที่นูนเป็นปุ่ม ๒ ข้างศีรษะข้าง
ตะโพน	กลองสองหน้า รูปหัวสอบท้ายสอบกลาง ป่อง ชิงด้วยหนังทั้ง ๒ ข้าง มีฆารอง ตีด้วยฝ่ามือ
ตักษัย	ตาย
ตั้งวาย (ถวาย)	ให้, ถวาย
ตับเปิด	ชื่อมะม่วงพันธุ์หนึ่ง ผลค่อนข้างแบน เนื้อ แน่น
ตาด	ต้นมะตาด ชื่อไม้ต้น ใบใหญ่ ผลกลม ๆ ใช้เป็นผัก
ตาบ	เครื่องประดับเป็นแผ่น ๆ ประดับที่หน้า ผากม้า
ดาลาน	ลายตา ตาพร่ามองไม่เห็นชัด
ตริ	ฝั่ง

ตุ	สรพนามบุรุษที่ ๑ ใช้แทนตัวผู้พูด หมายถึงตัวเอง
ตุม	มะตุม ชื่อไม้ต้น ต้นและกิ่งมีหนาม ใบเป็นใบประกอบมีใบย่อย ๓ ใบ นิยมใช้ในการมวงผล ผลกลมทวย รสหวานเจือเผ็ด ใช้ทำยาได้; ชื่อมะม่วงพันธุ์หนึ่ง
เต้า	ไป, เดินทาง
แดงกวาง	ชื่อไม้เถาส้มลูก เถามีขน มีมือเกาะ ยอดดอกและผลกินได้
โตมร	อาวุธสำหรับชัดหรือเหวี่ยงไปโดยแรง, หอกชัด

ถ

ถกล	ก่อสร้าง, ตั้ง, ตั้งขึ้น, ตั้งไว้
ถนัด	สันทัด, ชำนาญ
ถวัลย์	ทรง, ครอง, เจริญ
ถั่ง	ไหลอย่างเท, ไป, ถึง
ถัมภะ (ถัมภ์)	เสา, หลัก
ถ้าว	รุ่นหนุ่ม, รุ่นสาว
เถิน	ตอน, เป็นเนิน, สูง

ท

ทรงศิลป์	ทรง ในราชาศัพท์มีความหมายว่า ชี หรือ ถือ เป็นต้น ตามเนื้อความของคำที่ตามหลังเช่น ทรงม้า ว่า ชีม้า ทรงศร ว่า ถือศร ศิลป์ แปลว่า ศร ทรงศิลป์ คือ ถือศร ในที่นี้หมายถึงกษัตริย์ที่ทรงศรเป็นอาวุธ
ทลิต, ทลิตทก	ยากจน, เชิญใจ

ทวิข	ผู้เกิด ๒ คน คือ นกและพราหมณ์
ทวิชาติ	ผู้เกิด ๒ คน คือ นกและพราหมณ์
ทองดำ	ชื่อมะม่วงพันธุ์หนึ่ง เปลือกสีเขียวก่อน ข้างดำ สุกมีรสหวาน
ทองหลาง	ชื่อไม้ต้นชนิดหนึ่ง
ทะเลดทะเลด	พรวดพราด, ถล่ำถลาก
ทังวล	กังวล, ห่วงใย
ทัณฑ์	โทษที่เนื่องด้วยความผิด
ทาย	ยก, ถือ เช่น ทายธนู ว่า ถือธนู
ท้าวาน	ห่วงใย, วุ่นวายใจ
ทังทูต	ชื่อนกชนิดหนึ่งในจำพวกนกที่ติดทื่อ แห่งทูต ก็เรียก
ทิวพราหมณ์	พราหมณ์ผู้เกิด ๒ คน
ทิวเวท	วิชาความรู้ของพราหมณ์
ทืดทื่อ	ชื่อนกในวงศ์เดียวกับนกเค้าและนกแสก ตัวสีน้ำตาล มีลายกระสีขาว ขนคิ้วยาวเห็น ได้ชัด ตาสีเหลือง หากินในเวลากลางวัน ขั้ว, ยาก, ลำบาก
ทุระ, ทูร	
ทูเรศ	เป็นคำพูดที่แสดงความรู้สึกเบื่อเมื่อประสบ สิ่งที่ขัดหูขัดตาหรือเป็นที่น่าสมเพช เป็นต้น
ทูบ	ไม้แม่แคร่เกวียนที่ยื่นออกไปติดกับแอก
เทพรส	ชื่อมะม่วงพันธุ์หนึ่ง รสหวานมันอมเปรี้ยว
เทพสภา	ที่ประชุมเทวดา
เทวษ	การคร่ำครวญ, ความลำบาก
เทวีศร์	เทวดา
เทา	ไป, ใ้ว่า เต้า ก็มี
ไท	ผู้เป็นใหญ่

ไทร

ชื่อไม้ต้นชนิดหนึ่ง

ธ

ธรมินทร์
ธัญญา, ธัญ
ธูลี

ผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน, พระเจ้าแผ่นดิน
ข้าวเปลือก
ฝุ่น, ละออง

น

นช
นางพาล
นท
นที
นมแมว

เล็บ, เล็บมือ, เล็บเท้า
นางรุ่นสาว
ผู้ร้อง, ผู้บันลือ, ผู้ลั่น ; แม่น้ำ, ลำน้ำ
แม่น้ำ
ชื่อไม้พุ่ม ดอกสีน้ำตาลอ่อนเกือบขาว
ออกเดี่ยวๆ ตามง่ามใบ บานเวลาเย็น
กลิ่นหอม ผลสุกกินได้

นมสวรรค์

ชื่อไม้พุ่มขนาดเล็ก ขึ้นตามที่ชุ่มชื้น ดอกสี
แดงอมส้ม ออกเป็นช่อตามยอด ผลใช้ทำ
ยาได้ พนมสวรรค์ ก็เรียก

นยะ, นย

เค้าความที่ส่อให้เข้าใจเอาเอง

นร

คน, ชาย เพศหญิงใช้ว่า นรี หรือ นารี

นราศัย

ที่อยู่อาศัยของคน มาจาก นร (คน) +
อาศัย (พักพิง, พักผ่อน)

นฤบาล

ผู้เป็นใหญ่, พระราชา

นัครา

เมือง

นันทน์

การทำให้รื่นรมย์ การทำให้เป็นสุข การ
ทำให้ปิติยินดี

นางแย้ม

ชื่อไม้พุ่มขนาดเล็ก โคนใบเว้าแบบหัวใจ
ขอบใบหยัก มีขนเล็กน้อย ดอกเป็นช่อ

นารายณ์	สั้น ๆ เบียดกันแน่น กลีบดอกมักซ้อน สี ขาวหรือแดงเรื่อ ๆ กลิ่นหอม
น้ำดอกไม้	ชื่อหนึ่งของพระวิษณุ ซึ่งเป็นพระเจ้าองค์ หนึ่งของศาสนาพราหมณ์
นิกร	ชื่อมะม่วงพันธุ์หนึ่ง ผลยาว ดิบรสเปรี้ยว สุกรสหวานหอม เมล็ดแบนมาก
นิธิ (นิธิ)	หมู่, พวก
นินนาท, นินาท	ชุมทรัพย์
นิมิต	ความกึกก้อง, การบันลือ
นิรทัศน์	เครื่องหมาย, ลาง, เหตุ, เค้ามูล
นิรรัฐ	ไม่เห็น
นิราศ	ไม่มีบ้านเมือง
นีนัน	ไปจาก, ระเหระหน
นิวัต	อีกที
นิเวศน์	กลับ
เนกขัม	ที่อยู่, บ้าน, วัง
เนา	การออก, การออกจากกาม, การออกบวช อยู่

บ

บง	มองดู, แลดู
บดิศร	นายผู้เป็นใหญ่
บตี	เจ้านาย, ผู้เป็นใหญ่, ผัว
บโทน	ผู้ติดตามตามหลัง, คนใช้
บพิตร	พระองค์ท่าน โดยมากเป็นคำที่พระสงฆ์ใช้ แก่เจ้านาย
บร	ข้าศึก, ศัตรู
บรรพ์, บรรพ	ก่อน, ที่แรก, เบื้องต้น

บริรักษ์	ดูแล, รักษา, ปกครอง
บวร	ประเสริฐ, ล้ำเลิศ
บัด	เวลา, เมื่อ, ครั้ง, คราว; ทันใด
บัตรพลี	เครื่องเช่นสรวงสังเวช
บัน	ผัน, ผิน
บ่าบวง	บนบาน, เช่นสรวง, บูชา
บ่าง	สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม รูปร่างคล้ายกระรอก แต่มีหนังเป็นพังผืดทั้ง ๒ ข้างของลำตัว ตั้งแต่คอไปถึงปลายนิ้วตีนและปลายหาง สำหรับใช้กางออกคล้ายปีก ถลาร่อนจากที่สูงมายังที่ต่ำได้ค่อนข้างไกล ขนนุ่มสีน้ำตาล เล็บโค้งแหลมใช้ปีนป่ายต้นไม้ หากินในเวลากลางวัน กลางวันมักหลบอยู่ตามโพรงไม้หรือเกาะห้อยอยู่ตามพุ่มไม้
บีทะ, บีทา	เบียดเบียน, บีบคั้น, รบกวน
บุณฑริก	ดอกบัวสีขาว
บุพกรรม, บุพกรรม	กรรมที่ทำไว้แต่ปางก่อน
บุระ	ป้อม, เมือง, หอ, วัง
บุรพ์, บุรพ, บุพ	ก่อน, ที่แรก, เบื้องต้น, เบื้องหน้า
บุหลัน	เดือน, ดวงเดือน, พระจันทร์
เบญจเพส	ยี่สิบห้า เช่น อายุถึงเบญจเพส
เบื้อ	สัตว์ป่าทั่วไป; สัตว์ในนิยายเล่ากันว่า มีรูปร่างคล้ายคน แต่ไม่มีสะบ้าหัวเข่า พุดไม้ได้, โดยปริยายเรียกผู้ที่นิ่งเฉยไม่พุดไม้จาเหมือนตัวเบื้อว่า เป็นเบื้อ เช่น นิ่งเป็นเบื้อ

ป

ปกรณ์	ตำรา, หนังสือ
ปฏิบัติ	เนื่องกัน, ผูกพัน, รักใคร่
ปฏิภาณ	เขาวนไวในการกล่าวแก้หรือโต้ตอบ เป็นต้น ได้ฉับพลันทันทีและแยบคาย
ปฏิยุทธ์	รบตอบ,สู้รบ
ปทม, ปัทม, ปัทม์	ชื่อบัวหลวงพันธุ์หนึ่ง
ปรง	ชื่อเฟิน ต้นเป็นกอขึ้นริมน้ำ ไบยาวเป็นทาง ไบอ่อนสีแดง กินได้
ประกาศิต	คำสั่งเด็ดขาด, คำพูดที่ศักดิ์สิทธิ์
ประจำไก่อ	ชื่อไม้ต้น ลำต้นและกิ่งก้านสีขาวนวล ใบหนาเป็นมัน ผลกลมรีสีขาวอมเทา ใช้ทำยาได้, มะค่าไก่อ ก็เรียก
ประจำตีควาย	ชื่อไม้ต้น มีผลกลมขนาดผลพุทรา ใช้ทำยาได้
ประคิน	ประคอง, ค่อยๆ ทำให้เรียบริ้อย ในที่นี้หมายถึงเป็นผู้ให้วิชา
ประโคม	การบรรเลงดนตรีเพื่อเป็นสัญญาณในพิธีบางอย่างเพื่อสักการะบูชาหรือยกย่อง เป็นต้น
ประจัญ	ต่อสู้,สู้รบ, ต้านทาน, ผจญ ก็ว่า
ประจาก	พราดไป, จากไป
ประจุมัน	ลุกขึ้นต้อนรับ
ประณม	การน้อมไหว้
ประณาม	น้อมไหว้; กล่าวร้ายให้เขาเสียหาย; ชับไล่
ประदन	เพิ่มให้, เติมให้, แถมให้

ประดณแสงธรรม	ประดณธรรม ธรรมของเก่า (ประดณ หมายถึง ก่า)
ประดาป	ความร้อน, ความร้อนใจ, ความร้อนรน
ประเด็น	ข้อความสำคัญของเรื่องที่ยกหยิบยกขึ้น พิจารณา
ประทักษิณา,ประทักษิณ	การเวียนขวาเพื่อให้เกิดเป็นมงคล โดยให้ สิ่งที่เรานับถือหรือผู้ที่เรานับถืออยู่ทางขวา ของผู้เวียน
ประทีน	เครื่องหอม
ประทีป	ไฟที่มีเปลวสว่าง, ตะเกียง, โคม
ประทุษะ, ประทุษ	ทำร้าย
ประทุษ	ทำร้าย, ทำชั่ว, ทำเลวทราม, ทำผิด, เบียดเบียน
ประเทก	บรรพชา, ลดลงไป
ประเทา	บรรเทา, ทูลา, คลาย, เบาลง, ทำให้เบา บางลง
ประเทียด	ประชด
ประนัง	ประชุม, รวม
ประภาพ	อำนาจ, ฤทธิ์
ประภาษ	ตรัส, บอก, พูด
ประลัย	ความตาย, ความฉิบหาย
ประลาด	เร้น, หนี, หนีไป
ประลุ	ลุ, บรรลุ, ถึง, สำเร็จ
ประเลห์	ประหนึ่ง, ประดุจ
ประวิทย์	ความรู้
ประเวศ	การเข้ามา, การเข้าถึง, การเข้าสู่
ปรางค์	สิ่งก่อสร้างมียอดสูงขึ้นไปมีรูปทรงคล้าย ฝักข้าวโพด และมีฝักเพกาปักอยู่ข้างบน

ปฤษฏางค์
ปลาต
ปัจจุสมัย
ปัดพิน, ปัดพี
ปัทมราช
ปีบ
เป็ง

(เพกา ชื่อไม้ต้น ฝักแบนยาวใหญ่มาก)
ส่วนหลัง, อวัยวะเบื้องหลัง
หนีไป
เวลาเข้ามีด
ปลพี, ปลวี แผ่นดิน
พลอยสีแดง, ทับทิม
ชื่อไม้ต้น ดอกยาว สีขาว กลิ่นหอม
ชื่อไม้พุ่ม ก้านใบมีหนาม เป็งทะเล ขึ้น
ตามชายทะเล เป็งดอย ขึ้นตามป่าดอย
เป็งบก ขึ้นในป่าเต็งรัง

ผ

ผทม
ผยอง
ผลาหาร
ผลู
ผ่อง
ผายผั่ง
ผ่าว
ผetim
ผตียง
ผื่อน

นอน, ประทม หรือ บรรทม ก็ใช้
ลำพอง, เยื่อหุ้ม
อาหารที่เป็นผลไม้ (ผล+อาหาร)
ทาง
ปลั่ง, ปราศจากมลทิน, ไม่ขุ่นมัว
ไปเร็ว, วิ่งเร็ว
อาการที่รู้สึกร้อนแรงเมื่อมีไอร้อนมากระทบ
ประเดิม, เริ่มแรก, ตั้งต้น, ลงมือก่อน
บอกให้รู้, เชิญ
ป่า

ผ

ผาย
เผือก

ที่กั้นน้ำเพื่อการชลประทานทางภาคเหนือ
ของทำเป็นซี่ ถักให้ติดกันเป็นผืน สำหรับ
กั้นน้ำ ดักปลา หรือห่อศพ

พ

พจนารถ	เนื้อความของคำพูด
พจนีย์	คำดีเตียน
พฐ	หญิงสาว, เมีย
พน	ป่า, พง, ดง
พนม	ภูเขา
พนัง	เครื่องกำบังสี่ข้างม้า
พนัส	ป่า
พนาตร	ป่า
พนารณ	การรบที่เกิดขึ้นในป่า
พนาสานท์	ราวป่า, แนวป่า, ป่าดง
พรวน	ชื่อมะม่วงพันธุ์หนึ่ง
พรมจรรย์	ความประพุดตบรสุทธี
พรอก	บอก, พูด
พราหมณ์ชายเมีย	ชื่อมะม่วงพันธุ์หนึ่ง
พรวัว	ชื่อไม้ต้นชนิดหนึ่ง
พรั้ง	คับคั่ง, รวมกันอยู่มาก
พฤตมาตย์	ข้าราชการผู้ใหญ่ (พฤต+อมาตย์)
พลับพลึง	ชื่อไม้ล้มลุกมีหัว ใบยาวใหญ่เป็นกาบๆ หัวมีพิษ ดอกสีขาว กลิ่นหอม
พลากร	ทหาร, กองทัพ
พลี	การบวงสรวง, การบูชา
พลีไฟ	การบูชาไฟ, พิธีบูชาไฟ
พวงชมพู	ชื่อไม้เถาขนาดเล็ก ดอกสีชมพูรูปหัวใจ เล็กๆ ออกเป็นช่อยาว ออกดอกตลอดปี
พสก	ชาวเมือง, พลเมือง
พสุธา	แผ่นดิน

พะยอม	ชื่อไม้ต้นขนาดใหญ่ ดอกสีขาว กลิ่นหอม เนื้อไม้ใช้ในการก่อสร้าง
พะว้าพะวัง	ห้วงหน้าห้วงหลัง
พัชนี	พัด
พากย์	คำพูด
พ่าง	เพียง, เช่น, เหมือน
พานท้าย	สายรัดด้านหลังหัวม้า
พานหน้า	สายรัดด้านหน้าผากม้า
พาหน (พาหนะ)	เครื่องนำไป, เครื่องขับเคลื่อน, สัตว์สำหรับขี่ บรรทุกหรือลากเข็น มีช้าง ม้า โค เป็นต้น, ยานต่างๆ มีรถและเรือ เป็นต้น
พิณฑุ	หยาดเช่นหยาดน้ำ
พิณาศ	ความฉิบหาย
พินิจ	พิจารณา, ตรวจตรา
พินิศ	ดู, แลดู, ฟังดู
พิบัติ	ความฉิบหาย, ความคลาดเคลื่อน, ความ ผิด
พิพิธ	ต่างๆ กัน
พิมเสน	ชื่อมะม่วงพันธุ์หนึ่ง เมื่อดิบมีรสเปรี้ยว สุกแล้วหวาน พันธุ์ที่แก่แล้วมีรสมัน เรียก พิมเสนมัน
พิราบ	ชื่อนกวงศ์เดียวกับนกเขา รูปร่างคล้ายกัน แต่ขนาดใหญ่กว่า ส่วนใหญ่ลำตัวมีสีเทา ปนฟ้า ชอบหากินบนพื้นดิน กินเมล็ดพืช
พิริ (พิริย, พิริยะ)	ความหมั่น, ความกล้า; คนกล้า, คนแข็ง- แรง, นักรบ
พิริยกิจ	ผู้มีความพากเพียรในการทำงาน พิริยะ (ความเพียร) + กิจ (ธุระ, งาน)

พิลาบ	รำไรรำพัน, คร่ำครวญ, ร้องไห้
พิลาส	งาม, มีเสน่ห์
พิศาล	กว้างใหญ่, ไพศาล ก็ใช้
พิสิฐ	วิเศษ, ประเสริฐ
พิสุทธิคุณ	ความดีที่บริสุทธิ์ยิ่ง พิสุทธ์ หมายถึง บริสุทธ์, สะอาด, สดใส, คุณ หมายถึง ความดีที่มีอยู่ประจำในสิ่งนั้นๆ
พุด, พุดจิบ	ชื่อไม้ต้นหรือไม้พุ่ม มีหลายชนิด ดอกสีขาว กลิ่นหอม เนื้อไม้ละเอียดสีนวล ใช้แกะสลัก เช่น พุดจิบ พุดซ้อน
พู่ระหง	ชื่อไม้พุ่ม ดอกสีแดงห้อยลง กลางดอกมีเกสรเป็นพู่, หางหงส์ ก็เรียก
เพชรหึง	ลมพายุใหญ่; ชื่อกล้วยไม้ชนิดหนึ่ง
เพรง	ก่อน, เก่า
เพรียก	อาการที่ร้องมาก ๆ อย่างนกร้อง
แพนยุง	ยุง ชื่อไม้ต้นขนาดใหญ่ เนื้อไม้ใช้ในการก่อสร้าง
ไพพรรณ	สีต่างๆ

พ

พ้ามุ่ย	ชื่อกล้วยไม้ชนิดหนึ่ง ดอกสีฟ้าอมม่วง กลิ่นหอมอ่อน
เฟื่องฟ้า	ชื่อไม้พุ่มรอเลื้อย ดอกสีต่างๆ เช่น แดง เหลือง ชมพู ปลูกเป็นไม้ประดับ

ภ

ภยดล	เกิดอันตราย, เกิดความกลัว
ภวานาน	ความเป็นมา, สิ่งที่เกิดขึ้น

ภัต	อาหาร, ข้าว
ภัสม์ (ภัสมะ)	เถา, ฐลี, ทำให้แหลก, ละเอียด
ภาคเสธ	การแบ่งรับแบ่งสู้
ภาร	ธุระที่หนัก, การงานที่หนัก; หน้าที่ที่ต้องรับเอา
ภิท	แตก, ทำลาย
ภินท์, ภินท, ภิน	แตกแล้ว, ทำลายแล้ว
ภินท์น (ภินทน)	การแตก, การทำลาย
ภินทาลัย	แตกทำลายด้วยใจห้วงใยผูกพัน (ภินท+อาลัย)
ภูบาล	พระเจ้าแผ่นดิน
ภูมินทร์	พระเจ้าแผ่นดิน
ภูษณ	เครื่องประดับ
ภริ, ภรี	กลอง บางที่ใช้เป็น ไกร หรือ ไกริน ก็มี

ม

มณฑก	กบ
มณฑา	ชื่อไม้ต้นชนิดหนึ่ง ใบใหญ่ ดอกสีเหลือง นวล กลิ่นหอม
มณะ	ใจ
มนาดูร	ทนทุกขเวทนาทั้งกายและใจ (มน+อาดูร)
มนารมณ	ความคิด, จิตใจ (มน+อารมณ)
มนาวรณ	ห้วงใย, อาลัย, คิดกังวลถึง (มน+อวารณ)
มนทิวรา (มนทิว)	เรือนหลวง
มรณ, มรณ, มรณะ	ตาย, ความตาย, การตาย
มฤค	สัตว์ป่ามีกวาง อีเก้ง เป็นต้น, ถ้าเป็นตัว เมีย ใช้ มฤคี
มลทิน	ความมัวหมอง, ความไม่บริสุทธิ์

มลัก	เห็น
มล้างเมลิอง	สุกใส, อร่ามเรือง
มทิตธิภัย	อันตรายร้ายแรง
มทึช	ควาย
มทุสวะ	การละเล่นรื่นเริง, มหรสพ
มโหศุรย์	อำนาจใหญ่; สมบัติใหญ่; ความเป็นใหญ่ ในแผ่นดิน
มอนไช	ช็อกกล้วยไม้ ดอกขาว ปากเหลือง
มะดุก	ชื่อไม้ต้น มีทั้งชนิดที่ดอกสีขาวอมเขียว และชนิดที่ดอกสีเหลืองมีขีดหรือจุดประสี น้ำตาลแดง ผลสุกกินได้ รสหวาน
มะเดื่อ	ชื่อไม้ต้น มีหลายชนิด เช่น มะเดื่อปล้อง มะเดื่ออุทุมพร
มะลิ	ชื่อไม้พุ่มชนิดหนึ่ง ดอกขาว กลิ่นหอมเย็น พันธุ์ดอกซ้อนเรียกมะลิซ้อน ดอกกลีบชั้น เดียวไม่ซ้อนเรียกมะลิลำ
มะลิวัลย์	ชื่อไม้เลื้อยชนิดหนึ่ง ดอกขาว กลีบดอก ยาวเรียวยาวแหลมแยกเป็นหลายแฉก กลิ่น หอมเย็น
มะลูลี	มะลิหอม ชื่อไม้พุ่มรอเลื้อย ในวรรณคดี เรียกมะลูลี
มัมวาน	พระอินทร์
มัญจ (มัญจา)	เตี้ยง, ที่นอน
มัน	ชื่อเรียกไม้เถาหรือไม้ต้นที่หัวใช้กินได้ มี หลายชนิด เช่น มันแกว มันเทศ มันฝรั่ง
มัลละ	นักมวย, มวยปล้ำ
มาตังค์ (มาตังค)	มาตังค์ ช้าง

มาน	ใจ, ดวงใจ เช่น ดวงมาน
มุทิงคานาท	เสียงดังก้องของกลอง มาจาก มุทิงค์ (กลองสองหน้า ตะโพน) กับ นาท (เสียง ร้อง เสียงก้อง)
เมทนี	แผ่นดิน
เมล	มอง
แมวเขา	ชื่องูพิษชนิดหนึ่ง หัวสามเหลี่ยม ตัวอ้วน สั้น สีน้ำตาลอมเทา ลายน้ำตาลเข้ม เขี้ยว พิษยาว
โมก	ชื่อไม้ต้นชนิดหนึ่ง ดอกสีขาวห้อยเป็นช่อ สั้น ๆ กลิ่นหอม ปลูกเป็นไม้ประดับ
ย	
ยรรยง	งามสง่า, กล้าหาญ
ยัญญ์ (ยัญ, ยัญญะ)	การเซ่น, การบูชา, การบวงสรวงชนิดหนึ่ง ของพราหมณ์
ยาจัน (ยาจน, ยาจนา)	การขอ, การขอร้อง, การวิงวอน
ยี่ไถ	ชื่อไม้พุ่ม มี ๒ ชนิด ชนิดดอกสีชมพูหรือ สีขาว กลิ่นหอม และชนิดดอกสีขาว แดง หรือชมพู ไม่หอม ทั้ง ๒ ชนิดอย่างเป็นพิษ
ยี่ส่น	ชื่อปลากระเบนทะเลชนิดหนึ่ง ผิวหนัง เรียบ ไกล่โคนหางด้านบนมีเงี่ยง ๑-๔ เงี่ยงเรียงอยู่ชิดกัน ด้านหลังสีดำมีจุดสี ขาวกระจายอยู่ส่วนท้าย ด้านท้องสีขาว
ยวเรศ	นางกษัตริย์, หญิงสาว
เยาวมาลย์	หญิงสาวสวย
โยทะกา	ไม้ต้นชนิดหนึ่ง ดอกสีชมพู

ร

รจนา	ตกแต่ง, ประพันธ์
รณ	รบ, รบศึก; สงคราม
รติ	รติ ความยินดี, ความชอบใจ; ความรัก, เพลงใช้ว่า ฤดี ก็ได้
รติรมย์	มีสุขด้วยความรัก
รมิล	ดู
รสอาหาร	อาหารที่มีรส (รส+อาหาร)
รุทราน	รุทราน ที่เฉพาะตัว ถ้าใช้คู่กับใหญ่โต เป็นใหญ่โตรุทราน หมายถึง ที่เฉพาะตัว ส่วนที่กว้างขวางใหญ่โต
ร่อย	ค่อยหมดไป, กร่อนไป, ร่อยหรอ ค่อย หมดไป, หมดไปสิ้นไปที่ละน้อย
ระกำ	ชื่อไม้ต้นขนาดเล็ก ดอกสีขาว ฝักแบนปิด เป็นวง; ชื่อไม้พุ่ม ขึ้นเป็นกอ ก้านใบมี หนามแข็ง เนื้อฟ้าม ผลออกเป็นกระจุก เนื้อกินได้
ระดา, ระตะ	เคลื่อนกล่น
ระดาษ	ดาษ, ดาดาษ, ดารดาษ, มากมาย, เคลื่อน- กลาด, มีทั่วไป
ระเนน	อาการที่ลึ้มทับกัน, อาการที่เอนราบทับกัน
ระบัด	ผลิ, แดกใบอ่อน
ระบิล	เรื่อง, ความ, ฉบับ, อย่าง ระบิลเมือง กฎหมายและประเพณีของบ้านเมือง
ระเพย (รำเพย)	พัดไชยๆ
ระมาต	แรต
ระเมียร	ดู, นำดู

ระลวง	ระลวง ใจหวังถึง, เป็นทุกซัดถึง
ระวังไพร	ชื่อนกชนิดหนึ่ง ตัวสีน้ำตาล ปากแหลม โด่ง คอ ออก และท้องสีขาว หางยาว มักชอบหากินเป็นฝูงและส่งเสียงตลอดเวลา ชอบกินแมลงตามพื้นดินและพุ่มไม้
ระหวย, ระโยย	อิดโรยเพราะหิวและอดนอน เป็นต้น
ระหวย	อยากน้ำ, หิวน้ำ
ระเทรहन	ซัดเซไปตามบุญตามกรรม, ไม่เป็นที่เป็นที่ทาง, เร่ร้อนไป อยู่ไม่เป็นที่ ระเทहन ก็ใช้
ระอิตระอา	ระอา เบื่อหน่ายหรือหมดกำลังใจ เพราะถูกรบกวน ทำให้เกิดรำคาญหรือมีเหตุติดขัดบ่อย ๆ
รังนาน	ชื่อนกชนิดหนึ่ง, รังนาน ก็เรียก
รัช	ความเป็นพระราชา, ราชสมบัติ
รัตทีบ	สายผูกอานล่ำรอบอกม้า มักทำด้วยผ้า
รัมณีย, (รัมณีย)	รัมณีย น่าบันเทิงใจ, น่าสนุก, พึงใจ, งาม
ราชครู	ข้าราชการผู้เป็นหัวหน้าพิธีฝ่ายพราหมณ์
ราชมัล	เจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่ทำโทษคน
ราชย์	ความเป็นพระราชา, ราชสมบัติ
ราตรี	ชื่อไม้พุ่ม ดอกเล็กสีขาวปนเขียว ออกเป็นช่อ กลิ่นหอมแรงเฉพาะเวลากลางคืน
ร่าน	บุง ชื่อไม้เถา ทอดเลื้อยบนพื้นดินหรือบนผิวน้ำ ดอกสีขาวหรือม่วงอ่อน ลำต้นกลวง ยอดกินได้ เรียก ผักบุง; อยาก, ไคร้
ร่าหุ, ร่าหุ, ราหู	ชื่อสุรตนหนึ่งมีตัวขาดครึ่งท่อน เชื่อกันว่าเมื่อเวลามีสุริยคราสหรือจันทรคราสเป็นเพราะดวงอาทิตย์หรือดวงจันทร์ถูกราหูอมเอาไว้

ริน	ริน ๆ เรื่อย ๆ น้อย ๆ, เช่น น้ำไหลริน ลมพัดริน ๆ
รึ้น	ชื่อแมลงตัวขนาดเล็กกว่าแมลงหวี่ เจาะ ดูดเลือดเป็นอาหาร
ริปู, ริปุ รุจิรา, รุจิระ แรด	ข้าศึก, ผู้ที่ไม่ถูกกัน งาม, สว่าง, รุ่งเรือง, สวย ชื่อสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดใหญ่ เป็น สัตว์กีบคี่ ขาสั้น ตาเล็ก หูตั้ง ประสาทคม กลื่นและไต่ยีนตีมาก หนั่งหนา มีนอเดียว หรือ ๒ นอ กินพืช ชอบนอนปลัก; ชื่อ ปลาน้ำจืดชนิดหนึ่ง; ชื่อดาวฤกษ์

ล

ลนลาน	วิ่งวุ่นวาย, ตะลึงตะลัน, วุ่นไปต่าง ๆ, ตกใจ จนทำอะไรไม่ถูก
ละเวง ละหวน ลักษมี	เสียงเสนาะ, ก้อง, กังวาน; พุ่งเฟื่อง, พุ่งไป ห้วงน้ำ ชื่อชายาพระนารายณ์ เป็นเทวีแห่งลาภ และความงาม; โชคลาภ, ความเจริญ, ทรัพย์สิน
ลัคน์, ลัคนา	เวลาอันเป็นมงคลสำหรับลงมือทำการ ใดๆ; ราศีในดวงชะตาที่พระอาทิตย์หรือ พระจันทร์สถิตอยู่ในเวลาเจ้าของชะตาเกิด
ลั่นทม	ชื่อไม้ต้น ดอกสีขาวหรือแดงเรื่อ ๆ กลิ่น หอม
ลันลุง	ปิ่นป่วนในอารมณ์
ลำตวน	ชื่อไม้ต้น ดอกคล้ายดอกนมแมวแต่กลีบ หนาแข็ง กลิ่นหอม

ลำยอง	สวย, งาม
เส้น	ชื่อเรียกแมลงหรือแมงขนาดเล็กเท่าหัวเข็มหมุดหรือเล็กกว่า ที่กัดหรือทำให้เกิดความระคายเคืองต่อร่างกาย ซึ่งอาจหมายถึงพวกไร เหา เห็บ หมัด หรือมด ก็ได้
โลกุตตร	เหนือโลก, พันวิสัยของโลก

ว

วชิรา (วชิระ)	สายฟ้า; อาวุธของพระอินทร์
วฏ (วฏ)	วงกลม; การหมุน, การเวียนไป, รอบแห่งการเวียนเกิดเวียนตาย
วต	ข้อปฏิบัติ; ความประพฤติ; การจำศีล, การบำเพ็ญทางศาสนา; ประเพณี, ธรรมเนียม
วธู (วธู)	หญิงสาว
วนิพก	คนขอทานโดยร้องเพลงหรือตีตีสตีเป่าให้ฟัง
วร (อ่าน วรระ, วอระ)	พร; ของขวัญ; ยอดเยี่ยม, ประเสริฐ, เลิศ
วรรณ	วรรณกรรม งานหนังสือ; สี เช่น สีสันวรรณะ; ผิว เช่น ผิววรรณวรรณะ; ชาติชั้น เช่น ชาติชั้นวรรณะ
วลัย	กำไลมือ , ทองกร
วจน์	วจนะ, คำพูด, ถ้อยคำ
วิฒน์ (วิฒนะ)	ความเจริญ, ความองงาม
วันทนา (วันทนา)	การไหว้, การเคารพ
วัลลีย (วัลลย์, วัลลีย์)	เถาวัลย์, เครือเถา, ไม้เถา
วากย์ (วากยะ)	คำพูด, ถ้อยคำ, คำกล่าว
वालุกา	กรวด, ทราย

วิจิตร	งามหยดย้อย
วิถย	พิถย ทาง, วิถี
วินิจ	ตรวจตรา, พิจารณา
วิบาก	ลำบาก; ผล, ผลแห่งกรรมดีกรรมชั่วทำไว้แต่ปางก่อน
วิปโยค	ความพลัดพราก
วิภูษณ (วิภูษณะ, วิภูษา)	เครื่องประดับ, เครื่องแต่ง
วิโยค	การจากไป, การพลัดพราก
วิรัช	บริสุทธิ์, สะอาด, ไม่มีมลทิน
วิริย (วิริยะ)	ความเพียร, ความบากบั่น, ความกล้า
วิโรธ	พิโรธ โกรธ
วิลย	ความย่อยยับ, การสลาย, การทำให้สลาย
วิลาส	พิลาส งามมีเสน่ห์
วิลาสนัย	ข้อความอันงดงาม
วิวิธ	ต่าง ๆ กัน
วิศิษฏ์	เลิศ, ยอดเยี่ยม, เด่น, ดียิ่ง, ประเสริฐ
วุทธิไกร	ผู้มีความรู้ยิ่ง มาจาก วุฒิ (ภูมิรู้, ความเจริญ, ความเป็นผู้ใหญ่) กับ ไกร (ยิ่ง, ใหญ่, กล้า, เก่ง)

ศ

ศก	ผม
ศกย้อย	ปอยผมหน้าม้า
ศกพจน (ศกพจน)	คำพูดหรือถ้อยคำที่ดั่งงาม (ศก ความงาม, ความดั่งงาม, ความเจริญ)
ศัลย	ลูกศรหรือของมีปลายแหลมอื่น ๆ
ศานตี (ศานติ)	ความสงบ, ความระงับ
ศกมัสตุ	ข้อความดั่งงามจะมี, เป็นคำที่ใช้ขึ้นต้นลง

ศุภลักษณะ	ท้ายในประกาศที่เป็นแบบหรือข้อความที่สำคัญ เช่น ประกาศพระบรมราชโองการ
ศุภอรรถ	ลักษณะดีงาม
ไศล	ข้อความอันดีงาม เขาทิน

ส

สกนธ์	ชั้นดี, กอง, ร่างกาย, ส่วนร่างกาย
สถล	ทาง, ที่บก, ที่ดอน, ที่สูง
สถาปน์ (สถาปนา)	ยกย่องโดยแต่งตั้งให้สูงขึ้น
สถาพร	ยืนยง, มั่นคง
สถิร (สถิร)	มั่นคง, แข็ง, แข็งแรง
สนธยา	เวลาโพล้เพล้พลบค่ำ
สมัญญ์ (สมัญญา)	ชื่อ, สมญา
สมัน	เนื้อสมัน ก็เรียก ชื่อสัตว์เคี้ยวเอื้อง ขนาดเล็กกว่าควางป่า ขนสีน้ำตาล หางสั้น เขาแตกแขนงมากกว่าควางชนิดอื่น เป็นควางที่มีเขาสวยงามมาก และมีถิ่นกำเนิดเฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น เป็นสัตว์ป่าสงวน
สมิง	เสือชนิดหนึ่งที่ถือกันว่าเดิมเป็นคนที่มิวิชา แก่กล้าแล้วกลายเป็นเสือไป เรียกว่า เสือสมิง
สยบ	ซบลง, ฟูบลง; ทำให้พ่ายแพ้
สยอน	กลัว, หวาดเสียว
สร	เสียง; คำนำหน้าคำอื่นที่ใช้ในบทกลอน เพื่อความสละสลวย เช่น ดิ้น เป็น สรดิ้น ลั่น เป็น สรลั่น

สรลง	ฟ้า, สวรรคต์; เทวดา; เซ่น, บูชา
สรริรลัษณ	รูกาย (สรริร+ลัษณ)
สรริร, สรริระ	ร่างกาย
สฤษฏ	การทำ, การสร้าง
สละ	ชื่อไมพุ่มชนิดหนึ่ง ขึ้นเป็นกอ คล้ายระกำ ผลสีคล้ำ ไม่มีหนาม เนื้อสีขาวหนาล่อน รสหวาน; ชื่อระกำพันธุ์หนึ่ง ส่วนมากผล มีเมล็ดเดียว
สลาบ	ปีกของนก; ขน
สนวนีย (สนวนีย)	คำที่น่าฟัง, คำไพเราะ
สวา	ลึง
สวายสอ	ชื่อมะม่วงชนิดหนึ่ง
สเดา	ชื่อไม้ต้นชนิดหนึ่ง ใบมีรสขม ใบอ่อนและ ช่อดอกกินได้และใช้ทำยาได้
สโฉาก	ชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่ง
สพะัก	ผ้าห่มเฉียงบ่า; สะพายเฉียงบ่า, ห่มเฉียง บ่า
สังสันทน	พูดกันฐานกันเอง, พูดจาหารือกัน
สังสารวิฏ	การเวียนเกิดเวียนตาย
สังณะ (สังณะ)	สนท, ชฎ, ดง, ที่รก, ที่ทึบ
สัปคัับ	ที่นั่งบนหลังช้าง
สัปตวาร	๗ วัน, ๗ วาระ (สัปตะ ๗ วัน)
สาง	ช้าง
สาณิ (สาณิ)	ม่าน, ฉาก, มู่ลี่
สาทร	เอื้อเฟื้อ, เอาใจใส่
สาธก	ยกตัวอย่างมาอ้างให้เห็น
สาธยาย	การชี้แจงแสดงเรื่อง, การท่อง, การสวด

สามันตะ (สามนต์)	รอบ ๆ, ไกลเคียง
สามปอย	ช็อกกล้วยไม้
สายง่อ	เรียกสายโยงคางม้าไม่ให้ม้าเงยหน้า
สายถือ	สายบังเหียนใช้บังคับม้า
สายหยุด	ชื่อไม้เถาเนื้อแข็ง ดอกสีเหลือง กลิ่นหอม พอสายก็หมดกลิ่น
สายเทา	สายเชือกหรือหนังที่รั้งอานหรือเบาะม้ามา โยงกับหางม้า
สาร	ช่างใหญ่
สาหัส (สาหัส)	ร้ายแรง, รุนแรงเกินสมควร, ยุ่งนัก
สำนอง	รับผิดชอบ, ต้องรับใช้แทน แผลงมาจาก สนอง
สำน่าน	เสียง, เสียงพูด
สิทธิพร	ได้สิ่งที่ขอตั้งประสงค์
สินธพ	ชื่อม้าพันธุ์ดีเกิดที่ลุ่มน้ำสินธุ
สีหนาท, สิงหนาท	พระราชดำรัสอันเป็นที่น่าเกรงขามของคน ทั้งปวง
สีดอ	ช่างพลาย มีงาสันไผ่ล่อออกมาเล็กน้อยติด กับช่างสามัญ
สิ่ง	สิ่ง, อยู่, ประจำ, แทรก
สุขารมณ์	ความรู้สึกว่าเป็นสุข (สุข+อารมณ์)
สุคนธ์	กลิ่นหอม, เครื่องหอม
สุโนก	นก
สุภัก	งาม, มีโชค
สุภัก	ต้นสารภี ชื่อไม้ต้น มี ๒ ชนิด ชนิดดอก ใหญ่ สีขาว กลิ่นหอม ใช้ทำยาได้ และ ชนิดดอกเล็ก

สุรัสวดี, สรัสวดี	ชื่อชยายาของพระพรหม ถือว่าเป็นเทวีแห่ง ศิลปศึกษา
สุรางค์	นางงาม, สวยงาม
สุรีย	พระอาทิตย์, ดวงตะวัน
สุรห่าย	เครื่องโปรยน้ำให้เป็นฝอยอย่างฝักบัว สำหรับสรง
สุรย์	พระอาทิตย์
เสโท	เหงื่อ
เสลา	ชื่อไม้ต้นชนิดหนึ่ง ใบมีขน ดอกสีขาว ออกเป็นช่อใหญ่ตามปลายกิ่ง
เสวน (เสวนะ, เสวนา)	คบหา
เสาร์	ชื่อดาวเคราะห์ดวงที่ ๖ ในระบบสุริยะ ; ชื่อวันที่ ๗ ของสัปดาห์
แสะ	ม้า
โสณิ, โสณิ	ตะโพก
โสตถิ	ความสวัสดิ, ความเจริญรุ่งเรือง
โสจรจ	อาบ, สรง, ชำระ, ทำให้สะอาด
ไสย	ลัทธิอันเนื่องด้วยเวทมนตร์คาถาซึ่งได้มา จากพรหมณ์

ห

หนักกลางวัน	ชื่อมะม่วงพันธุ์หนึ่ง
หมอนทอง	ชื่อมะม่วงพันธุ์หนึ่ง
หลู่	ดูถูก, ไม่นับถือ
หว่า	ชื่อไม้ต้นขนาดใหญ่ ผลสุกสีม่วงดำ กินได้
หวาย	ชื่อเรียกปาล์มหลายชนิด ขึ้นเป็นกอ ลำ ต้นยาวทอดเลื้อย กาบและก้านใบมีหนาม
หส (หสน)	การหัวเราะ, ความรื่นเริง

ห่อน	เคย, ในคำประพันธ์บางคราวใช้แทน ไม่
หัตถิ	ข้าง
หัตถยา (หทย, หทัย)	ใจ, หัวใจ
หัวข้าง	ชื่อมะม่วงพันธุ์หนึ่ง ผลใหญ่ รูปร่างค่อนข้างกลม เนื้อแน่น
หวน	ความเสื่อม, ความทรุดโทรม
หิมวันต์	ชื่อป่าหิมพานต์; ชื่อเทือกเขาหิมาลัย ป่าหนาว แถบเหนือของอินเดีย
หึ่งสา	ความหึ่งหวง
หูกวาง	ชื่อไม้ต้นมีใบใหญ่ แตกกิ่งเป็นชั้นๆ
เหยา	อาการวิ่งอย่างช้าๆ เร็วกว่าเดิน เรียก วิ่งเหยาๆ
เหิน	เหาะ, บิน, บินขึ้นไปในระยะสูง, ขึ้นเดินไปในอากาศ
แห้ว	ชื่อมะม่วงพันธุ์หนึ่ง
อ	
อกร่อง	ชื่อมะม่วงพันธุ์หนึ่ง ออกเป็นร่อง สุกหวานจัด เนื้อเป็นเส้น
องคุลี	นิ้วมือ; ชื่อมาตราวัดแต่โบราณ ยาวเท่ากับข้อปลายของนิ้วกลาง
อวล	ตลบ, ฟุ้ง, หวน, หอมตลบ
อติศร	ผู้เป็นเจ้าของใหญ่ (อติ+อิศร)
อติศัย	เลิศ, ประเสริฐ
อะตัก	ลำบาก, อึดอัด, ร้อนใจ
อดุล, อดุลย, อดุลย์	ไม่มีอะไรเปรียบ, ไม่มีอะไรเท่า
อธิบดี	ผู้เป็นใหญ่, ผู้ปกครอง, หัวหน้า

อิธราช	พระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นใหญ่
อนันต์	ไม่สิ้นสุด, มากล้น
อภิ	คำประกอบหน้าศัพท์ที่มาจากบาลีและสันสกฤต มีความหมายว่า ยิ่ง วิเศษ, เหนือ
อภิยาจณ์	การขอหรือการวิงวอนที่พิเศษ (ยาจณ, ยาจนา หมายถึง การขอ, การขอร้อง, การวิงวอน)
อยาวุธ	อาวุธที่ทำมาจากเหล็ก (อโย หมายถึง เหล็ก)
อริ	ข้าศึก, ผู้ที่ไม่ถูกต้องกัน
อรุโณทย (อรุโณทัย)	เวลาดั้งขึ้นแห่งอรุณ, เวลาเช้าตรู่, ใสว่าง อโนทัย ก็มี
อัคนิ, อัคนี	ไฟ
อังสา	บ่า, ไหล่
อจกลับ	โคมอย่างหนึ่งทำด้วยทองเหลือง บางทีมี ระย้าห้อยด้วย ไซในสมัยโบราณ
อัญชัน	ชื่อไม้เถา ดอกสีครามแก่ ชาว และม่วงอ่อน
อัตถ์, อัตตะ	เนื้อความ
อศวารภรณ์	เครื่องตกแต่งม้า
อาตุร	เดือดร้อน, ทนทุกข์เวทนาทั้งกายและใจ มาจากคำว่า อาตุร
อาเพศ	เกิดเหตุขึ้นอย่างผิดปกติ ถือว่าเป็นกลาง
อายุ	กลืน มักใช้คู่กับคำว่า กลืน เป็น กลืนอายุ
อาล (อาลปนั)	การพูด, การเรียกร้อง
อาลัย (อาลัย)	ห่วงใย, พัวพัน, ระลึกถึงด้วยความเสียดาย
อาวรรณ	ห่วงใย, อาลัย, คิดกังวลถึง
อาศรม	ที่อยู่ของนักพรต
อำรุง	บำรุง, เลี้ยงดู, ทะนุถนอม
อิริยา	อาการเคลื่อนไหว, กิริยา, ท่าทาง

อิศวร	ชื่อเรียกพระศิวะซึ่งเป็นพระเจ้าองค์หนึ่ง ของศาสนาพราหมณ์
อุธัจ (อุทธัจ)	ความประหม่า, ความขวยเขิน
อุบลชาติ	บัว, ดอกบัว
อุมา	ชายาพระศิวะ มีภาคหนึ่งที่อยู่ร้าย เรียกว่า เจ้าแม่กาลิ
เอื้องคำ	ชื่อกล้วยไม้
เอื้องผึ่ง	ชื่อกล้วยไม้
แอก	ส่วนของยานพาหนะบางชนิด เป็นไม้วาง ขวางบนคอวัวหรือควายที่ไถนาหรือเทียม คูลากเกวียนหรือรถ เป็นต้น
ไอศวรรย์	ความเป็นเจ้าเป็นใหญ่, ความเป็นพระเจ้า แผ่นดิน

ภาคผนวก

รายชื่อภาพย์และฉันท์ที่ใช้ในการประพันธ์เรื่อง 'สรวงปกาสิตคำฉันท์'

ภาพย์	หน้า
๑. ภาพย์ฉับัง	๒, ๙, ๒๒, ๔๘, ๕๖, ๖๓, ๖๗, ๗๒, ๗๕, ๗๘, ๘๘
๒. ภาพย์ฉับัง (นาคบริพันธ์)	๒๐
๓. ภาพย์ฉับัง (อักษรบริพันธ์)	๘๒
๔. ภาพย์สุรางคนางค์ (กากคติ)	๒๙, ๕๑, ๙๓
ฉันท์	
๑. กมลฉันท์	๓๔, ๕๙
๒. ตนมัชชาฉันท์	๗๐
๓. ไตฎกฉันท์	๗, ๘๐, ๘๕
๔. ธาตุम्मิสสาฉันท์	๗๗
๕. เปชณนาทฉันท์	๒๕
๖. ภูชงคประยาตรฉันท์	๑๐, ๓๐, ๕๕, ๙๘
๗. มาณวกฉันท์	๔๒, ๗๑
๘. มาลินีฉันท์	๔๔
๙. มุทิงคนาทฉันท์	๖๖
๑๐. ลลิตาฉันท์	๘๑
๑๑. วสันตติลฉันท์	๓๓, ๖๕, ๗๔, ๘๘, ๙๒
๑๒. วังส์ฎฐฉันท์	๔๒
๑๓. วิชขุมมาลาฉันท์	๑๗, ๙๕
๑๔. เวสสเทวีฉันท์	๖๗

	หน้า
๑๕. สยามมณีฉันท์	๙๑
๑๖. สวาดตาฉันท์	๙๑
๑๗. สัททูลวิกกีฬิตฉันท์	๑, ๑๐๐
๑๘. สัทธราฉันท์	๖๐
๑๙. สาลินีฉันท์	๒๓, ๒๗, ๕๒
๒๐. อีทิสั่งฉันท์	๓๖, ๕๘
๒๑. อินทรวงศ์ฉันท์	๑๙, ๕๕
๒๒. อินทรวีเชียรฉันท์	๔, ๑๔, ๓๘, ๔๙, ๕๖, ๘๓
๒๓. อุปชาติฉันท์	๘, ๔๖
๒๔. อุปภูริตาฉันท์	๓๗, ๖๒
๒๕. อุเปนทรวีเชียรฉันท์	๑๓, ๙๔

การประพันธ์บทร้อยกรองประเภทคำฉันท

หนังสือคำฉันท

หนังสือที่มีคำว่า ‘คำฉันท’ อยู่หน้าหรือต่อท้ายเกือบทุกเรื่องจะประกอบด้วยคำประพันธ์สองประเภทคือ ฉันท และ กาพย์ เฉพาะกาพย์ก็มี กาพย์ฉับและกาพย์สุรางคนางค์ กวีไม่นิยมใช้กาพย์ยานีเพราะมีลักษณะคล้ายฉันท ๑๑ ซึ่งมีหลายชนิด และกวีโบราณก็ไม่ค่อยเอื้อเรื่องการใช้คำครูลหุ เครื่องครัดนัก ฉันท ๑๑ บางชนิดก็เลยดูเป็นกาพย์ยานีไป ปรากฏว่ากวีไทยแต่งฉันทขึ้นแล้วในมหาชาติคำหลวง แต่งสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แต่หนังสือคำฉันทที่รู้จักกันแพร่หลายเช่นสมุทโฆษคำฉันทและอนิรุทธคำฉันทนั้น แต่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ก็มีฉันทปนกับกาพย์ ปรากฏเป็นแบบแผนสืบมา

กวีไทยได้แบบแต่งฉันทจากคัมภีร์ฉันทวรรณพฤติและมาตราพฤติของอินเดีย ซึ่งมีฉันทรวมกันถึง ๑๐๘ ชนิด กวีไทยเลือกแต่งแต่ฉันทสาขาวรรณพฤติเพราะหาคำไทยใช้แต่งได้สะดวกกว่าฉันทสาขามาตราพฤติ จะเห็นได้ว่าหนังสือคำฉันทของไทยมีฉันทต่าง ๆ ประมาณ ๓๐ ชนิด และยังมีกวีไทยคิดแต่งฉันทใหม่ ๆ ขึ้นอีกบ้าง ในสรวยปกาสิตคำฉันทนี้มีถึง ๒๕ ชนิด กาพย์สองชนิดโดยเฉพาะกาพย์ฉับมีถึงสามแบบ

การอ่านฉันทที่ท่อนองเสนาหรือท่อนองสรภัญญะมักจะแบ่งจังหวะคำในวรรคเป็นช่วง ๆ เช่น วรรค ๕ คำก็แบ่งเป็นสองช่วง สองคำกับสามคำ วรรค ๖ คำแบ่งเป็นสองช่วงช่วงละสามคำ ถ้าวรรค ๘ คำอย่างวรรคหน้าของวสันตดิลก ก็แบ่งเป็นสามช่วง สองคำ สองคำ สี่คำตามลำดับ สัททูลวิกกีฬิต ฉันท วรรคหน้ามี ๑๒ คำก็แบ่งเป็น ๔ ช่วง สามคำ สามคำ สองคำ และสี่คำ เพราะฉะนั้นกวีผู้แต่งจึงระมัดระวังการใช้คำให้ได้จังหวะเหมาะแก่การอ่านด้วย ควรรู้ไว้ด้วยว่าฉันทของอินเดียไม่มีสัมผัสและไม่แบ่งเป็นวรรคเป็นช่วงอย่างฉันทไทย เขาอ่านฉันทรวดเดียวทั้งบาทหรือทั้งบท ๑๑ คำ ๑๒ คำ ๑๔ คำ

๑๕ คำ ๑๙ คำ

ในการแต่งฉันท์การส่งหรือรับสัมผัสระหว่างบท จะเป็นฉันท์ชนิดเดียวกันหรือต่างชนิดก็ตาม ถือหลักการสัมผัสธรรมดาของฉันทลักษณ์นั้น ๆ คือส่งจากคำสุดท้ายของบทหน้าไปยังคำที่กำหนดรับสัมผัสระหว่างบทของฉันทลักษณ์เดียวกัน เช่น ฉันท์ ๑๑ ฉันท์ ๑๔ ก็รับที่คำท้ายของวรรคที่สอง ภายฉับหรือฉันท์ ๑๙ ก็รับที่คำสุดท้ายของวรรคแรก

ลักษณะคำครุคำลหุ

คำครุ คือคำทุกคำที่มีเสียงสะกดและคำที่ประสมกับสระเสียงยาวในแม่ ก กา รวมทั้ง สระอำ สระไอ สระโอ สระเอา

คำลหุ คือคำใช้พยัญชนะตัวเดียว (ไม่มีสระ) เช่น บ บั ฌ ฐ และคำที่ประสมกับสระเสียงสั้นในแม่ ก กา ยกเว้น สระไอ สระโอ สระเอา

ข้อควรสังเกต

๑. สระอำ อาจเป็นได้ทั้งคำครุและคำลหุ
๒. เส้นสัมผัสที่บเป็นสัมผัสนอก คือสัมผัสบังคับ ต้องใช้สัมผัสสระเท่านั้น ส่วนเส้นประเป็นสัมผัสไม่บังคับ ถ้ามีก็เพิ่มความไพเราะขึ้น นิยมใช้แต่ในฉันทลักษณ์ที่มีจำนวนคำวรรคหน้าเท่ากับวรรคหลังเท่านั้น เช่น อินทรวีเชียรฉันท วสันตติลกฉันท เป็นต้น
๓. เส้นประในแผนผังภาพฉับแสดงสัมผัสพยัญชนะ ส่วนเส้นประในแผนผังฉันทแสดงว่าเป็นสัมผัสไม่บังคับ

แบบแผนการประพันธ์กาพย์และฉันท์

กาพย์ฉับ ๑๖

๑. บทหนึ่งมีสามวรรค วรรคแรกและวรรคท้ายมีวรรคละ ๖ คำ

วรรคที่ ๒ มี ๔ คำ

๒. สัมผัส ให้คำสุดท้ายของวรรคแรกส่งสัมผัสไปยังคำสุดท้ายของวรรคที่สอง คำสุดท้ายบทยส่งสัมผัสไปยังคำสุดท้ายวรรคแรกในบทยต่อไป

๓. เพื่อความสะดวกและความไพเราะในการอ่านทำนองเสนาะหรือสวดโอ้เอื้อวิหารายหรือพากย์ไซน ผู้แต่งนิยมจัดคำให้เป็นช่วง ๆ ช่วงละ ๒ พยางค์ เพราะฉะนั้นวรรคแรกและวรรคสุดท้ายจึงแบ่งเป็นสามช่วง วรรคกลางเป็นสองช่วง (อาจเป็นช่วงละสามพยางค์สั้น ๆ ก็ได้)

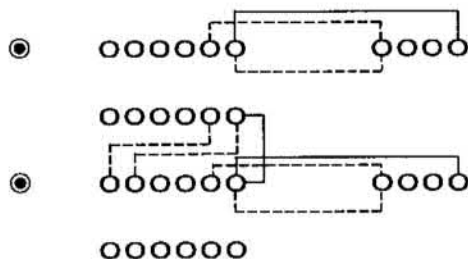
(กาพย์พระไชยสุริยา)

กาพย์ฉบบัง (นาคบริพันธ์) ๑๖

จำนวนคำและสัมผัสระหว่างวรรคระหว่างบทยเป็นแบบเดียวกับกาพย์ฉบบังธรรมดา กำหนดบังคับสัมผัสพยางค์เฉพาะดังนี้

๑. ให้พยางค์ต้นของสองพยางค์ท้ายวรรคแรกสัมผัสพยางค์ต้นของสองพยางค์แรกในวรรคที่สอง

๒. ให้พยางค์ต้นของสองพยางค์ท้ายวรรคที่สามสัมผัสพยางค์ต้นของสองพยางค์แรกในวรรคแรกของบทยต่อไป

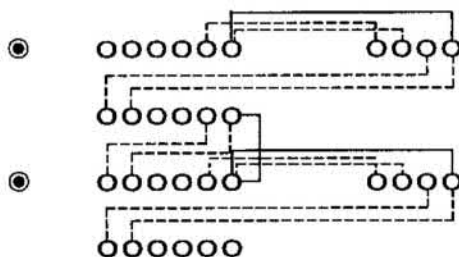
กลืนกล้ำซ้ำทรงงวงวย   เจื่องหงอยระหวย
 ระโหยโรยแรงเลยมา
 ล่วงมวลไม้ซีกพฤกษา   เพร็ดสู่ห่มูนา
 อีกแห่งหนึ่งซึ่งห่างไกล

(สรวงปกาสิตคำฉันท์)

กาพย์ฉับง (อักษรบริพันธ์) ๑๖

จำนวนคำและสัมผัสระหว่างวรรคระหว่างบทเป็นแบบเดียวกับกาพย์ฉับงธรรมดา กำหนดบังคับสัมผัสพยัญชนะพิเศษดังนี้

ให้พยัญชนะต้นของสองพยางค์ท้ายของวรรคหน้าสัมผัสพยัญชนะกับพยัญชนะต้นของสองพยางค์แรกในวรรคต่อไป

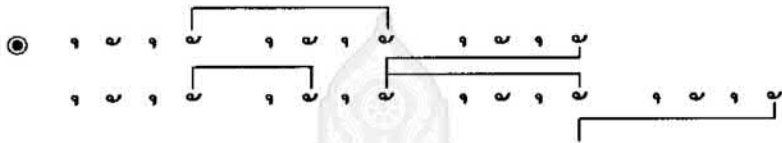

ทุดเทินเชยถ้อยภูมิ
มเทศวเขตฉันทฉันทนคร
นำคำทูลยั้งบังอร
ทรงสานดีผ่านเชยเยินทรวง

พบมิ่งมเหสี
บอกองค์ทรงศร

(สรวยปกาสิตคำฉันท)

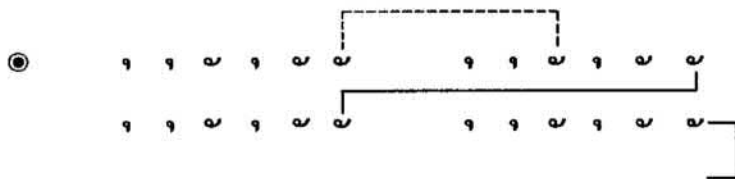
ภาพย์สรวยคนางค์ (กากคต) ๒๘

ประชุมพยุห์	กระเกริกกระกรู	กระหิ่มนิยม
ละลั่นสง่า	มนาภิรมย์	บขามระทม
สมานสมัคร	ระเริงและรัก	จะรบคัตรู
สนองพระคุณ	พระจุฬภู	พิชัยลู่
		พระเกียรติไท

(สามัคคีเภทคำฉันท)

กมลฉันท ๑๒

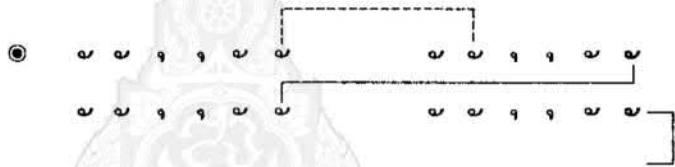

จรโดยวานันดร
ลฺกกระทั้นทีดล
ธฺระจำจะต้องข้าม
พลไกรคระไลบรร

และระรอนระแรมจน
ดิรติดถชอบคั้น
ชลยาตรพยูห์ชันธ์
ลูวิสาลีธานี

(สามัคคีเภทคำฉันท์)

ตนะมฺชชาฉันท์ ๑๒

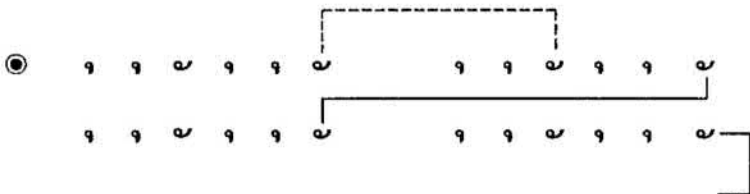

จวบปัจจุสมัยดล
รีนรมย์อุระริบมา
ทรงภุชณะสงคราม
ถือศรมหิมามัน

ทรงพลลิมิรอร่า
สรงสายพระสุหรัยพลัน
แต่งตามคติเบื่องบรรพ์
ผายผันลฺสนามชัย

(สรรพปกาสิตคำฉันท์)

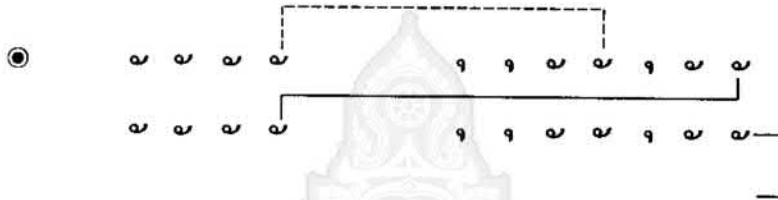
โตฏกฉันท์ ๑๒

บุรพพันหสมัย	ลอุทัยรวีร
นฤนาถอดิศร	ธเสด็จสระสนาน
วรวงศ์อภิมันท์	ศุภสรรพประการ
ตจขัตติย์บุราณ	รณยุทธนิยม

(สามัคคีเภทคำฉันท์)

ธาคุมมิสสาฉันท์ ๑๑

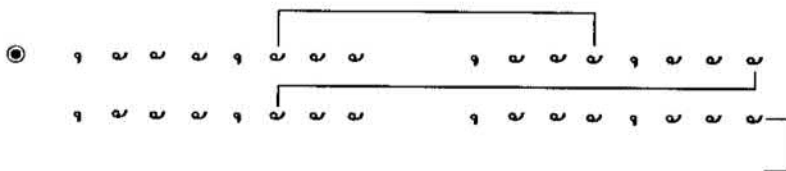

พลันผู้ภูมิ
 แนวทางวางไว้
 ทักม้ามมาถึง
 คนชุ่มขวาซ้าย

สุรสีห์สมประสงค์ใน
 เฉพาะทัพคชกำหนดหมาย
 วนสัณฑ์ซึ่งธเรียงราย
 ระยะทัพข้างจะย่างมา

(สรวงปกาสิตคำฉันท์)

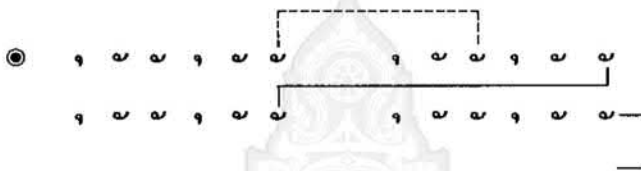
เปษณนาทฉันท์ ๑๖

พระทรงชัยขึ้นระรินแดดู	ประชิดติดหมู่พฐูทั้งผอง
สุรางค์นางหนึ่งตะลิ่งตริงมอ	พระพักตร์ราชผ่องก็ป้องไมตรี
ขยับเท้าเคลื่อนเขยื้อนเหมือนว่า	จะล้มเลยคว่ำพระอังกาศศรี
กระชับชิดเล่ห์เสน่ห์ยวนยี่	บุรุษชูรีตะลุยราชัน

(สรवปกาสิตคำฉันท)

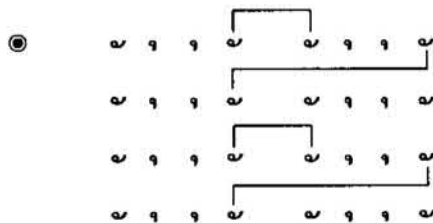
ภุชงคประยาดรฉันท ๑๒

ชะโตตุกกระตีโตด	สลาดโลดยะหยอยหยอย
กระเพื่อมน้ำพะพรำพรอย	กระฉอกฉานกระฉ่อนชล
กระสร้อยซ่าสวายชีว	ระรี่รั่วละวาดวน
ประมวลมัจฉะแปมปน	ประหลาดเหลือจะรำพัน

(อิฉราชคำฉันท)

มาณวฉันท ๘

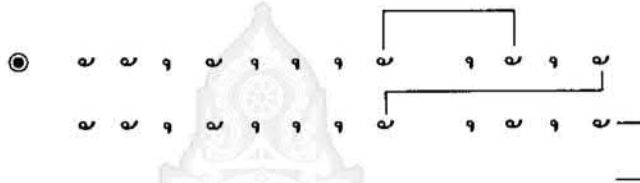

สะบั้งสะบัดพระหัตถ์โบก
ก็เช่นจะชวนพระราชัน
พระเพลิงพระเพลิงเจริญจิต
ระรื่นภิรมย์และชมปวง

ชยับและโยกสะโพกสั้น
กระหายนหันต์กระสันทรวง
เสมือนบพิตรสถิตสรวง
อนงคะหน่วงเสน่ห์ใน

(สรวงปกาสิตคำฉันท์)

ลลิตาฉันท์ ๑๒

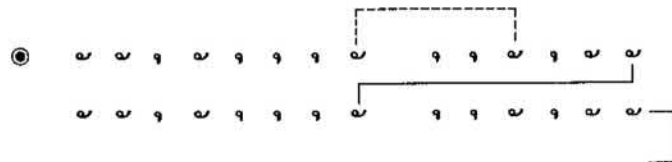

ค้อยนิกคะนึ่งมนะพินิจ
แจ่มแจ้งประจักษกรณี
ไอ้เราณะเราฤติมินีก
เนาชันท์จันท์นครโน

บพิตรทวิ
อนาถหทัย
ระลึกสมัย
อดีตกาล

(สรวงปกาสิตคำฉันท์)

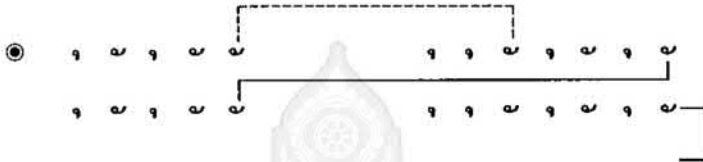
วสันตติลกฉันท์ ๑๔

อ้าเสียงก็เสียงนุชองงค์
ควรแต่จะช้องสรประสาน
ยามแค้นก็แค้นกรมลช้อง
ไอ้ควรจะชมนุชไฉน

เสนาะส่งกระแสดหวาน
ดุริยางค์พุงใจ
สรก้องกระหิมไพร
นะจะหน่ามนัสปอง
(ฉันท์ยอเกียรติชาวนครราชสีมา)

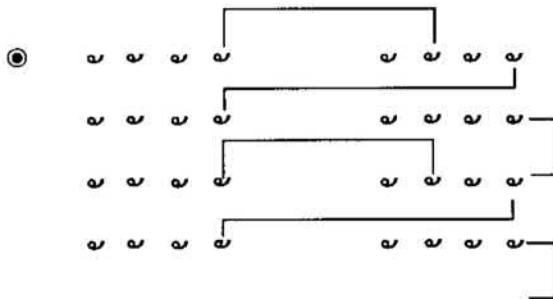
วังสกุญฉันท ๑๒

และมีพระปจฉา
ฉลองพระคุณญ
เสถียร ฅ รุฉฉน
ประกอบและเกื้อกุล

นยวาก็กาละคร
ธรรบพระราชธู
ดรฉฉนอะไรจะปุน
ดุงเบื่องบูรณะมา
(สามัคคีเภทคำฉันท)

วิชชุมมฉันทฉันท ๘

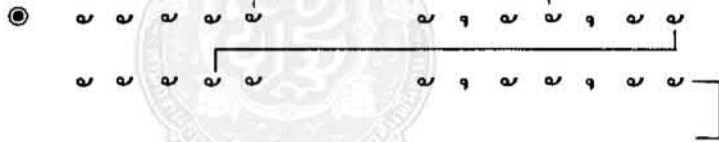

จึงให้ตีกลอง
แจ้งข่าวไพร่
พื่อหมู่ผู้มี
ขุมนุมนัญชา
ราชาลิจฉวี
อันนิกจ่านง
ต่างองค์ด่ารัส
ใครเป็นใหญ่ใคร

ป่าวร้องทันที
รุกเบียนบืหา
วิชชีอาณา
ป้องกันฉันท
ไปมีสักองค์
เพื่อจักเสด็จไป
เรียกนัดทำไม
กล้าหาญเห็นดี

(สามัคคีเภทคำฉันท์)

เวสสเทวีฉันท ๑๒

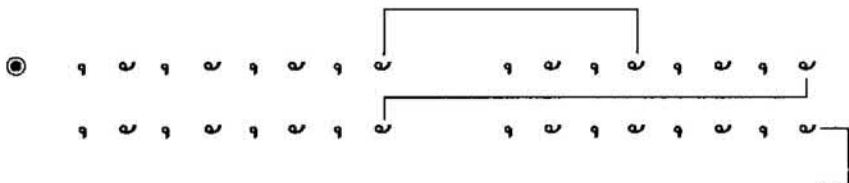

เข้มแข็งชี้แจงจัด
สีเหล่าเลือกเผ่าชาญ
ม้าธราบคชถ้วน
หมวดคองถูกต้องตอน

สารพัดคัตทหารหาญ
เชี่ยวชาญรงค์ป利多มิตรมรณ
ทุกชบวนล้วนกระหายรอน
ตามระบบกาลบุราณมา

(สรวงปกาสิตคำฉันท์)

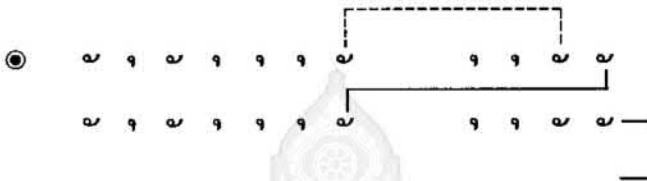
สยามมณีฉันท ๑๖

ชโยสยาม ณ ยามจะรุ่ง	สยามตรุมจะเร็วเจริญ
ณ คราวจะเรียนก็เพียรจะเพลิน	ฤไครจะเกินสยามตรุม
กุมารของไทยโฉนจะหลง	จะลืมพระองค์ทรงสกุล
สยามะรัฐอุบัติเพราะบุญ	พระเดชพระคุณพระราชวงศ์

(ชโย สยาม)

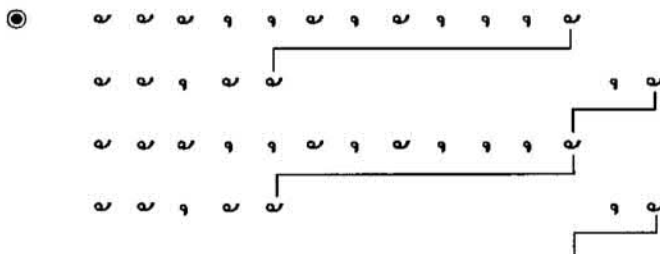
สวาคตฉันท ๑๑

แนวพนาตรสถาน	สิพิศาลสม
ซึ่งสำเนียงสกุณพรม	สรสดใส
เพลินพิณิศพิพิธธาร	และละหानไพโร
ห้วยและบึงอุบลไ	สิวิไลตา

(สรวยปกาสิตคำฉันท)

สัททูลวิกกีฬิตฉันท ๑๙

ขอน้อมคุณพระคณิศวิเศษศิลปธร
 เวทางคवर กวี
 เป็นเจ้าแห่งวิทยาวราภรณ์ศรี
 สุนทรสุวาทิ วิธาน
 สรวมชีพหัตถประณาม ณ เบื้องพระบาทมลาย
 หมายไพธิสมภาร พระองค์
 สมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิพระมง
 กุฎเกล้าพิลธิรพงค์ กษัตริย์
 (สามัคคีเภทคำฉันท์)

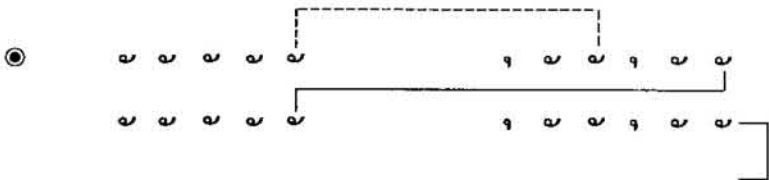
สัทธราฉันท์ ๒๑

ทรงทราบอรรถพิณทุตรร้อน   ฤพระจิตสยอน
 ยินพระนามกร   แสงพลัน
 บำปิ่นหมิ่นองค์พระทรงธรรม   ประทูลุภะยมหันต์
 เสริมพระเศวราชัลย์   ลิแสนทราวม

(สรรงปกาสิตคำฉันท์)

สาลีฉันท์ ๑๑

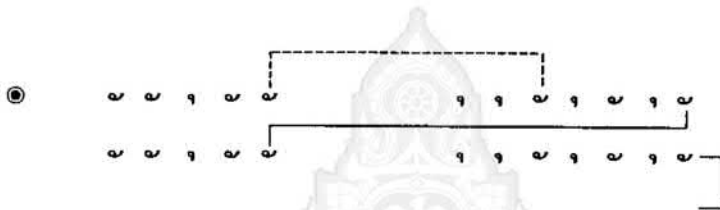

พราหมณ์ครูรู้อั้งเกต
ราชาวัชชีสร
ยนต์บัดนี้กิจ
เริ่มมาด้วยปรากฏ

ตระหนักเหตุณัตครัน
พจักสู่พินาศสม
จะสัมฤทธิ์มณารมณ
และอุตสาทแห่งตน

(สามัคคีเภทคำฉันท์)

อินทรวงศ์ฉันท์ ๑๒

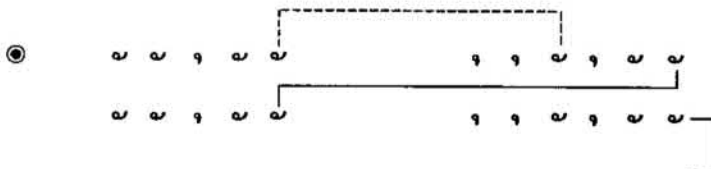

จึงลิจฉวีรา
เริ่มราชโองการ
เยียดไฉนดู
ข้อใหญ่อะไรมี

ชสภาพดีประธาน
นยปุจณีย์คดี
กรครุธล้วงกลี
ทุรเหตุจะเสี่ยจะหาย

(สามัคคีเภทคำฉันท์)

อินทรวีเชียรฉันท์ ๑๑

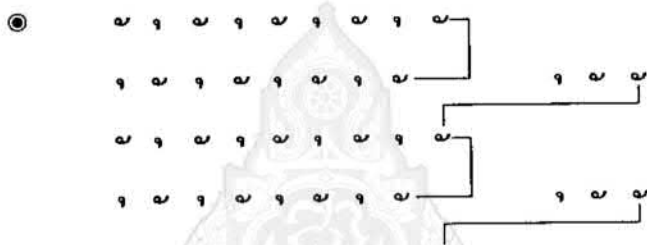

โชดเขินลิขรเขา
สูงลิ่วละลานนัย
ยอดม้วสลับเมฆ
เลื่อมเลื่อมศิลาสาย

ณ ลำเนาพนาลัย
ยະนะพันประมาณหมาย
รุจิเรขเรียงราย
ก็สลัประยบสี

(อิตรราชคำฉันท์)

อิทิสั่งฉันท์ ๒๐

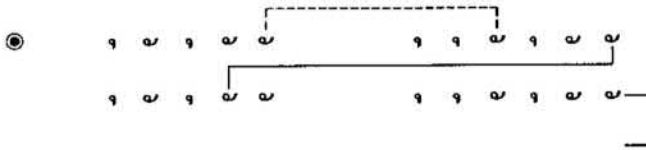
เอออูเหม่นะมิ่งช้างกระไร
ทุกาสฤลงณะนี้ไฉน
ศึกบถึงและมิ่งก็ยังมีเห็น
จะน้อยจะมากจะยากจะเย็น
อวดฉลาดและคาดแกลงเพราะใจ
ขยาดขยันมีทันอะไร
กลกะกาทะหวาดขมึงธนู
บท่อนจะเห็นธวัชรูป

ก็มาเป็น
ประการใด
ก็หมิ่นกู
สีล่าถอย

(สามัคคีเภทคำฉันท์)

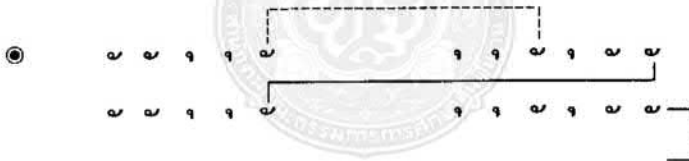
อุปชาติฉันท ๑๑

และอีกประการเล่า	ผิวเขาคะนึ่งคลอน
แคลนพาลระรานรอน	ทูลจิตผจญเรา
เป็นก่อนกระนั้นชอบ	ทูลตอบก็ทำเนา
มีมีคติเอา	ธูระเห็นบเป็นธรรม

(สามัคคีเภทคำฉันท)

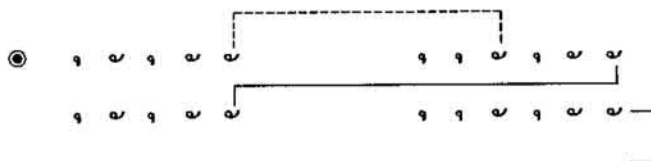
อุปฎฐิตาฉันท ๑๑

โอกาสเหมาะสมัย	ขณะไหนประหนึ่งครา
นี้หากผิจจะหา	ก็บได้สะดวงติ
ขอเชิญรบบาท	พยุห์ยাত্রเสด็จกรี
ธาทัพพลพี	รียยุทธโดยไว

(สามัคคีเภทคำฉันท)

อุเปนทริเชียรฉันท ๑๑

และบ้างก็กล่าวว่
เพราะทราบคดีตาม
ดิฉินเยะหมิ่นท่าน
รพันพิกลกา

นะเนาะข้าจะขอถาม
วงลีระบือมา
ก็เพราะท่านลิแสนสา
ยพิลึกประหลาดเป็น

(สามัคคีเภทคำฉันท์)

คณะผู้จัดทำหนังสือ

คณะผู้เขียน	นายสุภร ผลชีวิน เขียนคำประพันธ์ นายนิรันดร์ นวมารค เขียนการประพันธ์ บทร้อยกรองประเภทคำฉันท์ นางปราณี บุญชุ่ม เขียนคำอธิบายศัพท์
ผู้ตรวจ	นายนิรันดร์ นวมารค นายศักดิ์ศรี แย้มนัตตา นางปราณี บุญชุ่ม
บรรณาธิการ	นางสาวสมพร จารุณี
ผู้ช่วยบรรณาธิการ	นางบุญสม น้ำเจริญ นางวันเพ็ญ สุทธากาศ
ผู้ออกแบบ	นางสาวสมพร จารุณี และ ฝ่ายเลขศิลป์ ศูนย์พัฒนาหนังสือ
ผู้วาดภาพปกและ ภาพประกอบ	นายสุรพล จินารัตน์

